

# SOSYALİST POLİTİKA

ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ KASIM 1995 Sayı: 7

## Solda İdeoloji ve Siyaset

Kuram, İdeoloji ve Siyaset: Geleneksel Sol Nerede Durmalı?  
**Metin ÇULHAOĞLU**

Toplumsallaştırma Süreci ve Solun Payına Düşenler  
**Uğur ÖZDEMİR**

İdeoloji-Sınıf-Politika  
**Ali Deniz TOROS-Eylem DENİZCİ**

Sol Rantiye  
**Engin ERKİNER**

"Sorular" Soran "Yanıtsızlık"ı Aşmak(2)  
**Temel DEMİRER**

# SOSYALIST POLITIKA

**SOSYALİST POLİTİKA KİTAP DİZİSİ 7**

**Sarmal Yayınevi**

**Babıali Cad. Pak Han No: 16/4 Cağaloğlu-İstanbul**

**SOSYALİST  
POLİTİKA**

**Ankara:**

**Konur Sokak No: 12/27 Kızılay**

**Tel: (312) 418 39 50**

# İÇİNDEKİLER

|                                                                                         |    |
|-----------------------------------------------------------------------------------------|----|
| Bu Sayı Üzerine...<br><b>Sosyalist Politika</b>                                         | 5  |
| Kuram, İdeoloji ve Siyaset: Geleneksel Sol Nerede Durmalı?<br><b>Metin ÇULHAOĞLU</b>    | 7  |
| Toplumsallaştırma Süreci ve Solun Payına Düşenler<br><b>Uğur ÖZDEMİR</b>                | 35 |
| İdeoloji-Sınıf-Politika<br><b>Ali Deniz TOROS-Eylem DENİZCİ</b>                         | 39 |
| Sol Rantiye<br><b>Engin ERKİNER</b>                                                     | 47 |
| Solda Popüler Beğeni Eğilimleri: Anlamlar ve Sonuçlar...(2)<br><b>İsmail EROĞLU</b>     | 51 |
| "Sorunlar"dan Söz Eden, "Sorular" Soran "Yanıtsızlık"ı Aşmak(2)<br><b>Temel DEMİRER</b> | 57 |
| 12 Eylül Filmlerinde Aydın Temsili<br><b>Ümit ADAKLI</b>                                | 77 |



## BU SAYI ÜZERİNE...

**SOSYALİST POLİTİKA** dergisi 7. sayısı ile yine süresi içinde çıkmış bulunuyor. Bu, güçlüklerle, ama çıkması gereken biçimde yayımlanması anlamını taşıyor. **SOSYALİST POLİTİKA**'nın misyonunu düşündüğümüzde böyle bir yayının hazırlanması ve okuyucuya/İlgiliye sunulması sürecinin güçlüğünün bilinebileceğini düşünmekteyiz. Aşılması zorunluluk ve sorumluluk gerektiren sözkonusu güçlüklerin üstesinden gelmek, bizim için önemlidir.

Kendi özel pratiğinin yoğunluğu içinden süzülerek oluşturulan dergimiz, her şeye karşın bu özel pratiğin sınırlılığından ötelere taşan sorgulama ve irdelemeleri anlamlı görmektedir. Gerek **SOSYALİST POLİTİKA** olarak pratiğinde yer aldığımız siyasal oluşumun gerekse bu siyasal oluşumun da içinde bulunduğu geniş sosyalist mücadele pratiğinin zenginleşip gelişmesine katkı işlevimizi ısrarla yerine getireceğiz. Aldığımız tepkiler, okuyuculardan edindiğimiz izlenim ısrarımızın yerinde olduğunu göstermektedir. Daha da olumluya evrilerek sürdüreceğiz. **SOSYALİST POLİTİKA** olarak sıkı ve sağlıklı durmak, ısrar etmek şimdi çok daha kaçınılmaz oluyor: Bunu her yanımızda açıkça görmektediriz.

Tartışılabilir, tartışılması gereken zenginleştirici ve açılım sağlayıcı bulduğumuz yazıların çoğunlukta olduğu bir sayı var elinizde. Bir kısmı 6. sayıdan devam eden bu yazılar, toplam olarak "ruhsuz" ve "donuk" akademizmi aşmaya çaba gösteriyor. Bunun gerekli olduğunu düşünüyoruz. Geniş kitlesel bir sosyalist mücadelenin gözlemlenmediği şu aşamada bir hastalık diye nitelenebilecek "kuruluk" böylece aşılma istenmektedir. Ancak "ruhsuzluğu" ya da "donukluğu" aştığını iddia eden benzer yayınlarda karşılaşılan "kudurgan polemik"ten de kaçınıyoruz. Anlamlı ve işgörücü polemikten yanayız.

Sonuçta, amacımız sosyalist politikamızda yetkinleşmek, onu yetkinleştirmek ve her adımda olumluya evrilmeye katkıdır. Bu sayımızda da bunu istiyoruz. Sonraki sayılarda çok daha gelişmiş biçimde devam edeceğimizi duyuruyoruz.

Şubat ayı içinde daha da doyurucu bir sayı ile yeniden buluşmak umuyla...

# KURAM, İDEOLOJİ VE SİYASET : GELENEKSEL SOL NEREDE DURMALI?

Metin ÇULHAOĞLU

*Mükemmelliğe ulaşmak için beklemek, vazgeçmenin bir biçimidir.*

*Gelia Castillo*

Bu bir inat yazısıdır.

Devrimci demokrasi, yeni sol ve geleneksel sol ayrımlarını anımsıyor musunuz? Yıllar önce Gelenek' te ele alınıp işlenmişti. Bugün solda pek çok kişi, yaşananlarla birlikte bu ayrımların artık geçersizleştiğini düşünüyor. Kimilerine göre sosyalizmin geçirdiği köklü ve kapsamlı sarsıntı eski ayrım çizgilerini ortadan kaldırmış, yeni bir sentez için gerekli koşulları yaratmıştır. Kimileri de, "iflâsı tescillenen"in tam tamına geleneksel sol olduğu inancındadır.

Yazı, bu bağlamda bir inat yazısıdır. İnat, geleneksel sol kavramının sahiplenilmesine yöneliktir.

Peki, nedir geleneksel sol? Bugün nerede durmalıdır? Yazının konusu zaten bunlar. Başlarken, birkaç belirgin özelliğe değinip geçiyorum. *Geleneksel sol, sosyalizmin ve sınıf hareketinin siyasal iktidarı hedefleyen ana gövdesidir. Sınıf hareketi ile sosyalist hareket arasındaki açuları doğal kabul eder. Sınıfın, siyasal öncülüğe ve örgütlenmeye gereksinimi olduğunu vurgular. Toplumsal devrim sürecini önceleyen bir siyasal devrimi öngörür.*

Kuşkusuz salt bunlar değil. Başkaları ve bu sayılanlardan türeyen daha ince ayrımlar çizgileri de var. Ama, yazıya başlarken birilerinin damarlarına basmak gerekiyorsa, bunlar yeterli olmalı. Gene de, geleneksel sol yukarıda özetlenen kimliğiyle benimsenirken, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir görev vardır: Yaşanılanları da dikkate alarak, geleneksel solun iç gerilimlerini deşmek ve kendi kanalındaki tehlikeleri tanımlamak. *Geleneksel sol, kendi kavram dağarcığını ve kuramsal çerçevesini değişen koşullara ve güncel eğilimlere göre yenileyip zenginleştirmelidir. Gerçekten de "gelenekler, kendilerine içsel olan sorunları çözme çabalarıyla evrimleşiyorlar."*<sup>1</sup> Bu zorlu uğraş, kopuş ve reddin, süreklilik ve sahiplenmenin, hatta yeri geldiğinde verimli olabilecek "ortalama"ların hep birlikte, tutarlı bir bütün içinde kaynaştırılmasını gerektiriyor.

İnat, geleneksel solun sahiplenilmesine yöneliktir. Ancak, kavramın içinin yeniden doldurulmasında ve sınırların belirlenmesinde, inatla kabullenme, ortodokslukla esneklik, süreklilikle kopuş ve kesinlikle ucu açıklık, hep birarada gitmek zorundadır.

Bunları açmaya çalışacağım.

Ama önce bir soru: Türkiye solunun kuramdan bu kadar koptuğu, garip bir pragmatizmin solun üzerine çöreklediği koşullarda kuramsal yanı ağır basan böyle bir çaba gerekli mi? Adresini bulur mu? Yoksa, havanda su mu dövyörüz?

Bütün olumsuzluklara karşın bu konuda umutsuz değilim. Evet, ortalık "arkadaş bunlar hoş sözler ama gerçek hayatta karşılığı var mı?" türü dangalakça sorulardan, "teori gridir, oysa hayat ağacı yeşil" sözünün Goethe'nin kemiklerini sızlatacak sıklıkta yerli yersiz tekrarlanmasından geçilmiyor. Gerçekten de, *Türkiye solu kuram-perspektif-deneyim bağlantılarını yitirmiştir. İşin daha kötüsü, bu tür bağlantılara pek de gerek olmadığını bile düşünemebilmektedir. Gerçekten kötü. Ama hep böyle gitmesi düşünülemez. Türkiye solu, pratikte tıkandıkça kurama yeniden gerek duyacaktır. Eğer "hayat"sa, kuramı sola hayat dayatacaktır.*

Baştan bu yana "sol" diyoruz. Bundan sosyalizmin kastedildiği açık olsa gerek. Daha özele inersek, söylenenler Türkiye soluna ilişkindir. Burada, yeri gelmişken, kavram kullanımıyla ilgili birkaç noktaya değinmek istiyorum.

*Bugün Türkiye'de bir sosyalist hareketin varlığından söz etmek çok güç. Hareket, sınıfla ilişkilerin yanı sıra, bir örgütlülüğü, zaman içinde sürekliliği ve nihayet kuram-deneyim (dikkat yalnızca "pratik" değil) diyalogunu öngörür. Türkiye solunda bugün kuram neredeyse büsbütün boşlandığı için, gerçekleştirilen etkinlik, çıplak ve kesintili pratiklerden öteye geçmemektedir. Yani, bu pratikler, kurama gerekli girdileri sağlayacak deneyimler haline gelememektedir.*

Örneğin son sınıf eylemlerine katılan sol, sınıfın içinde "çok geri" unsurlar olduğunu, ama gene de sınıfın mevcut iktidardan ve IMF'den hoşlanmadığını görmüş, orada kalmıştır. Oysa bunu evinde oturup gazetelerden de öğrenebilirdi. Birkaç yıl öncesinden anımsıyorum. "Sınıfın içinde olmak"la en çok övünen solcular bile, Beykoz'daki Sümerbank işçilerinin ülkeye ne kadar yararlı olduklarını kanıtlamak için haykırdıkları "doğuya giden askerlerin postalarını biz yapıyoruz" sloganına şaşıp kalmışlardı. Sonuçta, kuram/deneyim diyalogu neredeyse hiç kurulmadığından garip şaşkınlıklar yaşanmış ve bu tür tekil pratikler solu hiçbir yere taşımamıştır. Bu yüzden, eylem sonrası yargılar hep "ne de olsa eylem yapıldı" tesellisi ile "bu Türk-İş'le ve sınıfla işimiz zor" meysuluğu arasında bilardo topu gibi gidip gelmiştir.

Bütün bunları az önceki yargıyı temellendirmek için yazıyorum. Bugün Türkiye'de bir sosyalist hareketten söz etmek çok güçtür. *Türkiye'de solun bugünkü "hareketliliği", mevcut sosyalist kadroların ve çevrelerindeki kümelenmelerin derlenip toparlanma çabalarından ibarettir.*

*Eğer böyleyse, solda doğru kabul edilen kimi yargıların ve yönelimlerin kuramsal çözümlemesi ve eleştirisi, bütün olumsuzluklara karşın gene de işlevli olabilecektir. Çünkü, kimse hareketi alıp götürme, bu arada kuramsal eleştirilere burun kıvrırma rahatlığında hissedemeyecektir kendini. Elbette, bu tür eleştirilerin ilk ağızda çok geniş bir hitap alanı bulabileceğini ileri sürmüyorum. Ancak, yaygın eğilimler karşısında huzursuzluk duyan, belki bir açıklama bulmakta zorlanan sağlıklı kesimlerin netleşmesine bu çabaların da katkısı olacaktır. Örneğin, o çok saygı duyulan güncelciliğin ve pratikçiliğin II.Enternasyonalcilikle, dar alan çalışmasının abartılmasının zenaatçılıkla, emek sürecinin her şeyin başına konulmasının ise siyasal örgüt düşmanı bir anarko-sendikalizmle sonuçlanabileceği, bu şekilde gösterilebilecektir.*

Bu tür bağlantıları ve olasılıkları aşırı kuşkucu bulanlara bir sözüm olacak. Türkiye sos-

yalist hareketinin hiç olmazsa son otuz yıllık söylemlerine bir göz atın. "Hayat", "hayatın içi", "gerçek hayatın yaratıcılığı" türü sözlerin bu kadar yaygınlaştığı bir başka dönem var mı? Kimileri bunu çok olumlu bulacaktır. Öyle ya, "gri" kuram labirentlerinde yıllarca ömür tüketen sol, o "yemyeşil" hayat ağacının kıymetini nihayet bilebilmiştir! *Günümüzün ideolojik ve kültürel belirlenimleri altında nefes alamayan "hayat"ın, kendi başına, sarılmadan ve dış müdahalesiz bir yaratıcılık sergileyebileceğini düşünenleri gerçekten hiç anlayamıyorum.* Bunu geçelim. "Hayat"ın her derde deva olacağı, diyelim "teorisist" solun akademik ve bilimci yaklaşımlarını çöplüğe göndereceği yolundaki düşüncelerde, sanılanın tersine, gerçekten yeni olan hiçbir şey yoktur. Bütün bunlar uzun yıllar önce söylenmiştir. İnanmayan kulak versin: "Bakunin, döneminin marksizminde ve pozitivizminde dışavurulduğunu düşündüğü bilim inancını algılayış biçimine paralel olarak, bu inancın karşısına bir 'hayat' kavramı çıkarmış ve gerek düşüncenin gerekse bilimin 'hayatın' karmaşıklığını kavramadaki yetersizliklerini vurgulamıştır."<sup>2</sup>

Hiç abartmıyorum: Bu sözlerin, bir anarşist olan Bakunin tarafından ve özel olarak da Marx hedef alınarak söylendiğini sakladığınız takdirde, diyelim bugünkü BSP'nin yüzde 80'i aynı sözlere canı gönülden katılacaktır. Örneğin, şunları düşünen kimse çıkmayacaktır: Marksist bilim ile marksist *felsefe* bir ve aynı şey midir? *Bilim'in, bu arada bilimsel bir yöntem olarak marksizmin nesnesi hayat mıdır, yoksa nesnel gerçeklik mi? Eğer nesnel gerçeklikse, marksizmin, bu gerçekliği bütün yönleriyle kavrama gibi bir iddiası hiç olmuş mudur? Yoksa marksizmin savı, nesnel gerçekliğin bilimsel olarak kavranabilen özünden hareketle değiştirici bir eylem alanı açmak ve bu eylem içinde nesnel gerçekliğin daha büyük bölümlerini kavramak mıdır?*

Pratiği küçümsemiyorum. Yalnızca, marksizmin, hem pozitivist siyaset anlayışlarından hem de anarşist ve yarı anarşizan "hayatçılık"tan apayrı bir yerde durduğunu vurgulamaya çalışıyorum. Marksizmin gerçekten apayrı bir yerde durduğu, Bakunin'in şimdi dinleyeceğimiz sözlerinden de çıkarsanabilir: "Bilimin biricik uğraşı aydınlatmaktır; ama ancak hayatın kendisi yönetsel egemenliğin ve doktrinin zincirlerinden kurtulduktan sonra bütün gücü ve etkisiyle her şeyin yaratıcısı olabilir."<sup>3</sup>

Birkaç söze gerek var. Birincisi, marksizmin "biricik uğraşı" aydınlatmak falan değildir; 11. Tez'e atıfta bulunmaktan bıkkınlık geldiği için bu konu üzerinde durmayacağım. İkincisi, marksizmin "hayatı yönetsel egemenlikten ve doktrinin zincirlerinden kurtarma" yı önceleyen çok daha somut, çok daha reel , hatta bilimsel terimlerle açıklanabilir siyasal ve toplumsal hedefleri vardır. Marksizmi, anarşizmden ayıran da bunlardır.

Bu "ara polemik", yalnızca, az önce işaret edilen tehlikelerin büsbütün temelsiz olmadıklarını göstermeye yönelikti. Girişle devam ediyorum ve tekrarlıyorum: Pratiği küçümsemiyorum; ne var ki, bugünkü koşullarda pratik, özne ve kuram bağlantılarının yetersizliği nedeniyle deneyim olamamaktadır. Dolayısıyla, bunca "pratik", "hayatın içi", "gerçek yaşam" sayıklamaları arasında, paradoksal görünse bile, kuramsal çabaların açıklayıcı olması ve alıcı bulması pekala mümkündür.

Böyle bir olanak var. Ama, kuram ürküntüsünün ötesinde birtakım sınırlar, güçlükler de var. Bir kere Türkiye solunda tartışma ve polemik süreçleri fazla özelleşmiştir. Bugün tek tek her sol grubun ve çevrenin kendi özel polemik/tartışma muhatabı vardır ve karşılıklı atışmalar bu eşleşmeler özelinde sürmektedir. Solun bugünkü polemik görünümü, dört ayrı



minderde dört ayrı karşılaşmanın yapıldığı dünya güreş şampiyonalarını andırmaktadır. Bu durumda gerekli olan, sol içi tartışma ve polemiklerin kamulaştırılmasıdır. Bunun hemen, hatta orta vadede bile sağlanabileceğini sanmıyorum elbette. Ama en azından geleneksel sol kategorisine girenler bu işi kendi alanlarında başlatabilirler.

Bu, bir adım olacaktır ve bu yazının yazılış gerekçelerinden biri de budur.

Dolayısıyla, bu inat yazısı, *Sosyalist Politika*'nın kendi yandaşlarının ötesinde, bu kavramı kullansalar da kullanmasalar da, geleneksel solun içinde yer alan ya da ona yakın duran bütün sosyalist gruplara ve çevrelere yöneliktir. Daha açık konuşmak gerekirse, SİP'ten, *Devrim*'e, Emek'ten Ekim'e, oradan da çok sayıda gruba, çevreye ve kümeye dostça bir mesaj iletilmektedir burada. Bu mesajın özü de tam tamına şudur: Biti kanlanan yeni solun, burjuva liberterizminin, anarşizmin çeşitli versiyonlarının, troçkizmin fazlaca yenilenmiş kesimlerinin(\*) ve benzerlerinin bilgiççe aforizmalarına, ukalaca yakıştırmalarına, böbürlenmelerine ve iflas ilamlarına pabuç bırakılmamalıdır. *Hele hele, geniş parti çatısı altında ortak siyasi mücadele hedefini aşan siyasal ve ideolojik sentez beklentileriyle, geleneksel solun sağlam mevzileri, kurda, kuşa, liboşa ve godoşa terkedilmemelidir.* Şöyle düşünmeliyiz: Çöken reel sosyalizm, bizim "kesilen sakalımız" olsun; biz de onların dilini keselim.

Şimdi ayrı yerlerde olsak da, "biz" geleneksel soluz. Geleneğimizi, masa başında bulmadık, ama sokakta da bulmadık. Öyle ucuza bırakmayız. Kazanımlarımızı, kolay kolay elden çıkarmayız.

Hep birlikte uğraşacağız.

### **Geleneksel Sol: Tanım için İlk Adımlar**

Geleneksel sol daha belirgin çizgileriyle nasıl tanımlanabilir?

Birkaç ön açıklamadan sonra özet bir tanımlamaya girişeceğim. Bir kere, geleneksel sol denilirken, 150 yıllık bir tarihsel sürecin şu ya da bu evresinde oluşup tamamlanmış, "mütekamil" bir çerçeveden söz edilmemektedir. Asıl konu, *kuramın ve tarihsel deneyimin ortak ürünleri olan kavramların, ilkelerin ve yaklaşımların, güncellik ve yerellik bağlantılı bir sisteme dönüştürülmesidir.* O halde 1995 yılı Türkiye'sinde geleneksel sol denildiğinde, geçmişten devralınacak hazır bir çerçeveden değil, eskileri ve yenileriyle birtakım kavramların, ilkelerin ve yaklaşımların kendi içinde tutarlı bir bütünlüğe kavuşturulmasından söz edilmektedir. *Marksizm-leninizm, hiç kuşkusuz geleneksel solun temelidir. Ama geleneksel solun bizzatıhi kendisi de güncel koşullara göre geliştirilecek özel bir marksizm-leninizm yorumudur.*

İkincisi, Türkiye solunda yer alan çevrelerin hepsinin, devrimci demokrasi, yeni sol ve

(\*) "Troçkizmin fazla yenilenmiş kesimleri" ifadesi bilinçli olarak kullanılmaktadır. Bu akımın kendi iç bölünmelerine akıl sır erdirmek her zaman kolay olmuyor. Ancak, Türkiye'deki troçkizmin en azından bir kanadı, örgüt, öncülük, parti, leninizm gibi konularda daha ortodoks, dolayısıyla geleneksel solun yakınında bir yer işgal etmektedir (örnek için bkz. Kitlesel ve Sosyalist bir Emek Partisi İçin, Sosyalizm Broşür Dizisi, no. 4, tarihsiz). Önerilen tartışma-polemik kamulaştırmasına bu kesimin de dahil olması içten dileğimdir. Joseph Losey'in ünlü filminde, Ramon Mercader rolündeki Alain Delon ile Gita Samuels (ya da Sylvia) rolündeki Romy Schneider'in birbirlerine yaklaştıkları bir sahnede, araya Stalin'in hayali girip herşeyi berbat ediyordu. Her zaman böyle olması gerekmiyor.

geleneksel sol olarak üç kategoriye katı angajmanlarla bağlandıklarını sanmamak gerekir. Örneğin devrimci demokrasi, hem yeni sola hem de geleneksel sola krema aktaran bir yayık gibidir. Yapısalcı denilebilecek düşünce biçimleri, her üç kategoride de görülebilmektedir. Sınıf indirgemecisi eğilimlerle "sınıftan kaçış", aynı anda hem yeni sol hem de geleneksel sol saflarında gözlenebilmektedir.

Yeni sola gelince. İngiliz marksisti Miliband, yeni solun kaynaklarını ve şekillendiricilerini sayarken, ortodoks marksist çizgide yer alan ve *politik* kimliği ağır basan yönelimlerle bu özellikleri taşımayan "yeni toplumsal hareketler"i aynı kategoriye sokuyor<sup>4</sup>. Önemli geçişmelere, ortak alanlara ve elbette ortak alerjilere (bürokrasi, Stalin, vb.) işaret etse bile, bu toptancılığın ihtiyatla karşılanması gerektiğini düşünüyorum. Yeni solun marksist çizgileri daha net kesimlerinin, sonunda "yeni toplumsal hareketler"e iltica etmeleri kaçınılmaz değildir. Siyasal iktidar perspektifinin reddi temeline oturan herhangi bir akım elbette yeni olabilir; ama bu akıma "sol" demenin hiçbir gerekçesi yoktur. Dolayısıyla, aradaki geçişmelere ve akrabalıklara karşın, burada gündeme alınan yeni sol, marksist kimliklerini en azından henüz reddetmemiş çevrelerden ve akımlardan oluşmaktadır.

İşte, netleşme bunun için gereklidir. Bulunduğu yere az çok bilinçli bir tercihle gelenleri oraya mıhlamak, bilmeden yanlış yerde duranları da oradan çekip almak gerekmektedir. Şimdi, geleneksel sol kategorisinin belirgin özelliklerini, yeri geldiğinde kendi potansiyel tehlikeleriyle birlikte özetleyebiliriz:

1- Geleneksel sol, yapısalcı marksizm yorumlarına karşı tarihselciliği savunur. Dolayısıyla geleneksel sol, süreci *önceleyen* herhangi bir yapı ya da "Büyük Teori" tanımaz. Yapıyı, insan etkinliğinin öncesine mutlak bir belirleyici olarak yerleştirmedeği için, tarihi ve süreci öznesiz kılmaz. Gelgelelim, geleneksel solun bu sağlıklı duruşunun, bu kez her tür belirlenmeyi reddeden bir olumsalcılıkla, ampirisizmle ve kuram düşmanlığıyla sonuçlanması gibi bir tehlike de vardır.

2-Geleneksel sol, belirgin sınıf vurgusuna karşın sınıf indirgemecisi değildir. Geleneksel sol için, sınıf, devrimin ve sosyalizmin maddi gücü olsa bile, sosyalist pratiğin birer belirleyicisi olamaz. Sınıf, salt fiili emek sürecindeki konumuyla değil toplumsal formasyonun bütünü içinde oluştuğundan, ideolojik belirlenimlerden ve kendi iç eşitsizliklerinden kurtulamaz. Bu nedenle geleneksel sol, sınıf hareketi ile sosyalist hareket arasında mesafelerin olabileceğini kabul eder ve sınıfa *öncülük* gereksinimini vurgular. Ne var ki, bu gereksinimin saptanması ve giderilmeye çalışılması, bu kez sınıftan bütünü kopuk keyfi "öncülük" iddialarına da yol açabilir.

3- Geleneksel sol, ideolojiye ve ideolojik mücadeleye özel önem tanır. İdeolojileri, sınıfı körleştiren, yanıltan ve bu nedenle bütünü özgürleşilmesi gereken (ve özgürleşilebilecek) yanılsamalardan ibaret saymak yerine, sınıfı önce hareketlenmeye sonra da bilince yöneltecek biçimler olarak görür. Geleneksel solun ideolojiye yönelik bu yaklaşımı, bu kez temel eksenden iyice uzaklaşılmasına yol açacak aşırı ve tehlikeli *ideolojik/siyasal kırılmalar* da yaratabilir.

4- Ücretli emek köleliği, ekonomik ve toplumsal ilişkiler düzleminde tanımlanabilecek bir olgu olsa da, bu olguya yol açan ve onun sürekliliğini sağlayan düzlem siyasaldır. Bu

nedenle geleneksel sol, siyasal müdahaleyi, bu köleliğe son vermenin vazgeçilmez ilk adımı sayar. Siyasal iktidar, geleneksel solun vazgeçemeyeceği, geri plana itemeyeceği bir hedeftir.

Ayrıca, geleneksel sol, ideolojik yapılanmalara mutlak belirleyicilik tanımadığı gibi, bu yapılanmaları, "eklemlenme biçimleri"ne göre farklı işlevler görebilen yansız öğeler de saymaz. Bu bağlamda geleneksel sol, düzen içinde ve düzene karşıt ideolojik alanlar açılabilirliğini kabul eder. Ancak, bu alanların devrim ve iktidar öncesinde hegemonik konuma gelebileceklerini öngörmez. Sonuçta, geleneksel sol, temel toplumsal dönüşümleri önceleyecek, bu dönüşümler için gerekli zemini oluşturacak bir siyasal devrim fikrini benimser. Bu, geleneksel solun ödün veremeyeceği, kopuş şöyle dursun "ortalama" bile gerektirmeyen bir konumdur.

Eğer deyim yerindeyse, yeni solun en çok "çamura yattığı" yer de burasıdır. Marksizm adına mangalda kül bırakmasa da, hiçbir yeni solcu, toplumsal devrimi önceleyen bir siyasal devrim fikrini açıkça savunmayacaktır. Daha kötüsü, Marx'ı da kendine alet etmeye çalışacaktır. Siyasal devrimin toplumsal devrimin önüne konulmasının, biraz blankizan biraz da leninizan bir çarpıtma olduğunu ima edecektir (açıkça söylemeyecektir). İlginç olan nokta, Marx'ın, bir devrim sürecinin devirici (overthrow) ve dağıtıcı (dissolve) dönemi ile, yapıcı ya da örgütleyici etkinliğinin (organising activity) başladığı dönem arasında bir ayırım gözetmesidir. Marx'a göre ilk dönem siyasal bir dönemdir: "Genel olarak devrim (yani mevcut iktidarın yıkılması ve mevcut toplumsal ilişkilerin dağıtılması) siyasal bir eylemdir. Devrim olmadan, sosyalizm gelişemez. Sosyalizm, yıkmaya ve dağıtmaya gerek duyduğu için bu siyasal eylemi öngörür."<sup>5</sup>

Evet, durum budur. Eğer karmaşık bulunuyorsa, Marx ile Engels'in verdikleri daha doğrudan bir yanıt da vardır ve şöyledir: "Toprak beyleri ve sermaye sahipleri, kendi iktisadi temellerini korumak, sonsuzlaştırmak ve emeği köleleştirmek için her zaman siyasal ayrıcalıklarından yararlandıklarından, siyasal iktidarın ele geçirilmesi, proletaryanın büyük görevi haline gelir"<sup>6</sup> Nihayet, *Sosyalist Politika*'nın "yıkıcı yanı giderek geri plana düşen yapıcı ve munis düşünce çerçevesi"ni eleştiren tezi de, gene aynı gerekçeye dayanmaktadır.

5- Ancak yükseliş dönemlerine oturabilen devrimci demokrasiden ve yeni soldan farklı olarak, geleneksel sol, örgütlülüğü ve siyaseti değişik dönemlere yayıp sürekli kılacak temellere sahiptir. Bu, önemli bir üstünlüktür. Ancak, aynı üstün konum, geleneksel solun siyaset sürekliliğinin reformizme ve gradualizme (tedriciciliğe), örgütsel sürekliliğinin ise bürokratizme dönüşmesi gibi tehlikeler de içerir. Bu tür eğilimlerin ağırlık kazanması, geleneksel solu, devrimci kabarış dönemlerinde ürkek ve tutucu kılabilir. Geleneksel solun en önemli sorunu, örgütsel ve siyasal sürekliliğin devrimcilikle kaynaştırılmasıdır. Sözünü ettiğimiz bu gerilim kuramsal bir gerilimdir. Marksizmde, kuramsal gerilimlerin kuramsal çözümü olamaz. Dolayısıyla, örgüt ve siyaset sürekliliği ile reformizm tehlikesi arasındaki kuramsal gerilim, ancak pratikte çözümlenebilir.

Başkaları da var. Ama sanırım bu sayılanlar geleneksel solun ilk profili için yeterli olacaktır. Geleneksel solun bu özelliklerini ve diğer ayrıksı yanlarını, tek tek değil belirli bir bütünsellik içinde ele almaya, ayrıntılandırmaya çalışacağım.

## Dikkate Değer Bir Konu: Asimtotik İlişki



Bütün "bu işler" nasıl başladı?

Arrighi, Hopkins, Wallerstein üçlüsünün bir yaklaşımı var. Bu yaklaşıma göre Marx, kendi özgün ya da "otantik" odağından bir kaymaya izin vermiştir. Özgün odak fiili üretim süreci ile uluslararası arenadan oluşurken, sonra bunun yerine ulusal devlet sınırları içinde gelişen, doğrudan üretim sürecine değil de bunun piyasa ilişkilerindeki siyasal yansımalarına oturan bir başka odak devreye girmiştir...

Kişisel olarak, ortada bir "odak kayması" olduğu kanısında değilim. Ama bunu kanıtlamaya çalışmayacağım. Çünkü, gerekli yanıt bizzat üçlünün kendisi veriyor. Arrighi, Hopkins ve Wallerstein, Marx'ın özellikle Fransa'ya ilişkin siyasal yazılarında belirginleştiği söylenen "kayma"yı şöyle yorumluyor: "Belli ki Marx, kapitalist toplumun genel, uzun vadeli eğilimlerini çözümlemek için ileri sürdüğü bu farklı odağın, bu tür eğilimlerin görece düşük olduğu bir gelişme aşamasında, sınıf mücadelesinin somut bir anının çözülmesi açısından sınırlı bir anlam taşıdığı düşüncesindeydi."<sup>7</sup>

Tamam. Ama bir ima da var, o tamam değil. Üçlü, günümüzün küreselleşme süreçlerinde, ulusal devletlerin eski önemlerini nisbeten yitirdikleri koşullarda, Marx'ın o "asıl" odağının bütün haşmetiyle sahnedeki yerini alabileceğini ima etmektedir. Küreselleşme süreçleri gerçektir; ulusal devletlerin eski önemlerini yitirdikleri de doğrudur. Ama bütün bunlar, sınıf mücadelesinin belirli yerelliklerdeki özel uğraklarını çözümleme gerekliliğini hiç mi hiç ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü ne 1800'lerin ne de günümüzün kapitalizminde, *somut durumun somut tahlili* denilen şey, tek başına Marx'ın "özgün odağı" temel alınarak yapılabilir. Bir kere, *somut durumun somut tahlili bir bütünselliği temsil etmek zorundayken, fiili üretim süreçleri bu bütünselliği kendi içinde taşımayan, daha açık bir deyişle toplumsal formasyon düzlemindeki özgüllükleri yansıtmaması mümkün olmayan, nisbeten dar bir alandır. İkincisi, somut durumun somut tahlilinin özgül belirlenimlerden yola çıkması gerekir. Oysa uluslararası arena, özgül belirlenimlerin ve ilginç sıvırlımların genel eğilimler ve ortalamalar içinde silikleştiği bir uzamdır (mekandır).*

*Dolayısıyla, eğer siyasal çerçeve ve siyasal pratik somut durumun somut tahlilini gerektiriyorsa, böyle bir tahlilin salt üretim süreçlerinden ve genel uluslararası yönelimlerden türetilmesi mümkün olmayacaktır. Eğer somut durumun somut tahlili "gerçek kuramın doruk noktası" ise, gerçek kuramı özelde ve özgülde aramak gerekecektir.*

Böylece, marksizmin kadim sorunları alanına girmiş bulunuyoruz. Az önceki üçlünün "asimtot" benzetmesini kullanacak olursak (ki zamanında Engels de aynı benzetmeye başvurmuştu). *Marx'ta, belirli bir soyutlama düzeyine denk düşen her eksen ile ona ilişkin somut gerçeklik arasında asimtotik bir ilişki bulunmaktadır. Bunda marksizm adına hayflanılacak bir yan göremiyorum. Gerçekten de, örneğin eşitsiz gelişen süreçleri, yani gerçek sürecin bütünselliğini, belirli bir soyutlama düzeyinde oluşan tek bir eksen den türetmek olanaksızdır. Yapılması gereken, farklı soyutlama düzeylerine karşılık düşen eksenleri, kendi asimtotlarıyla ve hep birlikte ele almaktır.* Elbette burada somut durumun somut tahliline gerek duyan sosyalist siyasetçilere düşen bir görevden söz ediyorum. Yoksa, örneğin dünya kapitalizminin bugünkü dinamikleriyle ve birikim/pazar sorunlarıyla ilgilenen marksist bir araştırmanın, tek bir soyutlama düzeyine karşılık düşen tek bir eksenle ve onun asimtotuyla yetinmesi pekala meşru sayılmalıdır.

İktidar mücadelesi veren sosyalist siyasetçinin işi ise daha güçtür. 20. yüzyılın sonlarına yaklaşılırken, asimtotik ilişkiler, çözülmesi güç durumlar yaratmaktadır. Ben-

zetmenin sınırlarını biraz daha genişletecek olursak, örneğin *sınıf hareketi* eksen alındığında, sosyalist siyaset bir tür asimtottur. *Sosyalist bilinç* eksen alınırsa, *sosyalist ideoloji* bu durumdadır. Başka türlü söylersek, öz ile onun görüngüleri ya da yansımaları arasındaki dolaylımlar iyice karmaşılaşmıştır.

Böyledir ve bu ciddi bir sorundur. Yeni solun bir bölümü, hayatın, hareketin, sınıfın ya da kitlelerin öz deviniminin, bütün bu dolaylımları aşacağını, sonuçta toplumsal formasyon düzlemindeki çeşitliliklerin emek sürecine, siyasallığın işyeri yönetimine ve emek örgütlenmesine, ideolojilerin hayatın bizzat kendisine ve nihayet sosyalizmin de soyut bir özgülleşmeye indirgenebileceğini düşünmektedir. Yeni solun Laclaucu kesimi, hazır dolaylımlar bu kadar yoğunlaşmışken eksenin büsbütün unutup asimtotları eklemleme ve buradan "radikal" hareketler türetme peşindedir. Devrimci demokrasi ise sorunun tam farkında olmadığından, iki karılı kocalar gibi hem kitlenin hem de kendi "öncü" örgütünün yanında ayrı ayrı mutluluklar yaşayabilmektedir.

Geleneksel sola gelince. Bu sorun karşısında genellikle yalpalamacı bir yol izlemiştir. Sınıfa karşı sınıf, halk cephesi, ileri demokrasi, anti-tekelci ittifaklar, vb. vb... Bunların hepsi geleneksel solun tarihidir. *Genel olarak alındığında geleneksel sol, ulusal devlet çerçevesindeki siyasallığa devrimci bir boyut kazandırmakta başarısız kalmıştır. Ya başarısız kalmış ya da bundan alıkonulmuştur.* Sovyet dış politikasının ve Sovyet ideolojisinin bu başarısızlıkta ne kadar payı olduğu ise ayrı bir tartışma konusudur.

Gelgelelim, geleneksel solun pek de parlak olmayan sicili, bu kategorinin reddi için bir gerekçe oluşturamaz. Evet, geleneksel solun siyaset anlayışından reformizm de çıkabilir, devrimcilik de. Ama bunların her ikisi de bütünlüklü ve kapsayıcı, giderek siyasal iktidarı hedef alan stratejilere elverişlidir. Buna karşılık, yeni solun emek sürecini ve uluslararası arenayı temel alan yaklaşımlarından, bırakın devrimcisini ve reformcusunu, herhangi bir somut siyaset türetilmesi, bir tür simyagerlik gerektirmektedir.

Hep vurgulamaya çalıştım: Bir yanda özgülü dikkate almayan en genelden, diğer yanda bütün belirlenimleri emek sürecine sıkıştıran yaklaşımlardan somut siyaset türetilemez. Bu nedenle, yeni solun en uçtaki yarı anarşizan kesimlerinin siyaseti de büsbütün reddetmeleri kendi içinde tutarlı sayılmalıdır. Postmodernizm kavramının isim babası olduğu söylenen Lyotard'a göre, bütünleştirici anlatılar ve büyük yasalar, kendi soyutlamaları içinde yerelin özgüllüğünü inkar eder ve onu küresel bir homojenlik ve evrensel bir tarih adına lekeler<sup>8</sup>. İyi de, bunu yapan marksizm mi, yoksa postmodernist parçacılığın üzerine tente gibi çekilen küreselleşmecici söylem mi? Evet, marksizm bir tür "bütünleştirici anlatı" olabilir; ama öyle tarih ötesi "büyük" yasaları yoktur. Evet, marksizm evrensel bir tarih anlayışına sahiptir; ama hiçbir zaman bir küresel homojenlik öngörüsü ya da savı olmamıştır. Lyotard, küresel homojenlikten somut siyaset çıkmayacağını söylüyorsa, yüzdeyüz haklıdır. Ama, marksizmin bütünleştirici anlatısı ile küresel homojenlik arasında bir nedensellik ilişkisi ya da özdeşlik kuruyorsa yüzdeyüz haksızdır. Çünkü, geleneksel solun sahiplendiği politik marksizmin bütünsel anlatısı, tikele ve özgül olana içseldir. Başka deyişle, politik marksizm, daha en başta yanında taşıdığı bir "bütünsel anlatı"yı yerelliğe uygulamaz; yerellikten ve özgüllükten kalkarak bütünsel anlatılara ulaşmaya çalışır.

Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: Politik marksizm ya da geleneksel sol, ka-

pitalizmin küresel eğilimlerini, dünya kapitalizminin dönemsel bunalımlarını vb. hiç mi dikkate almaz? Bunlar, gündemlerin alt sıralarında yer bulabilen, siyaset ilişkisi silik, göstermelik akademik kalemler midir?

Hiç olur mu? Kuşkusuz böyle değildir. Ancak, *siyaset bağlamı içinde düşünüldüğünde, küresel eğilim ve yönelimlerden en fazla kurgu ve perspektif türetilebileceği, ne ki bu tür kurguların ve perspektiflerin özgül bağlamlı kuramların yerini tutamayacağı bilinmelidir Kapitalizmin küresel eğilimlerinin, özgül kuramlaştırmaları dışlayacak tarzda mutlak kurgulara taşınması, sosyalizmin içine katastrofist beklentiler sızdırmıştır.* Boş konuşmuyorum. Tanıdığım TKP'lilerin çoğunun, zamanında, "dünya kapitalizminin nihai ve kesin çöküşünü getirecek genel bunalım" fikrine kilitlendiklerini biliyorum. Troçkistlerin ise, dünyanın şu kadar yıl sonra nasıl bir çehreye sahip olacağına ilişkin kurguların farklılığı yüzünden binbir türlü bölünme yaşadıklarını da bilen bilir. Kuramsal ayrılıkların bölünmeyle sonuçlanması, mutlak bir kural olmasa bile doğaldır Ancak, diyelim on yıl sonrasına ilişkin kurgu farklılıklarının bile siyasal-örgütsel bölünmelere yol açabilmesi, gerçekten saçmalık sayılmalıdır.

*Daha önce kısaca değinmiştim. Geleneksel solun ödünsüz davranması gereken alanlardan biri, sosyalizmi bütün belirlenimleriyle emek sürecine indirgeyen eğilimlerle mücadele gerekliliğidir. Geleneksel solun zemininden reformizm de çıkabilir, devrimcilik de. Ama siyasal örgütsüzlük çıkamaz. Buna karşılık, emek süreci ya da işyeri fetişizminin siyasal örgüt düşmanlığıyla sonuçlanması, bir olasılık da değil, kaçınılmazlıktır.*

Bu eğilimin yakın geçmişteki tipik temsilcilerinden biri olan C.L.R. James'e göre, bolşevik partilerin hiç kurulmamaları gerekir; eğer hasbel kader kurulmuş bulunuyorlarsa, görev, bu tür örgütleri ortadan kaldırmaktır! Görev "*kendiliğindenliği*, proletaryanın özgün, yaratıcı eylemini örneklemek, öğretmek, geliştirmek, ortaya çıkarmaktır. " (Bu tür sözleri özellikle son dört beş yıldır sürekli duyuyorum). Gene James'e göre, fabrikalardaki günlük mücadele "*sosyalist toplumu ve sosyalizm için temel mücadeleyi oluşturur; devrimciler, bu mücadeleye önderlik etmeye çalışmaktan çok ona katılmalıdırlar.*"<sup>9</sup>

Kökenleri Proudhon'a kadar izlenebilen bu eğilim, politik marksizmin büsbütün dışında, karşısındadır. İşin özünde yatan, emek fetişizmidir; emeğin harcandığı sürecin ve mekanın kutsanmasıdır. Unutulan nokta ise, emek-sermaye ilişkisinin bağımsız bir güç jeneratörü olmayıp bir *toplumsal ilişki* olduğu, bu nedenle genel siyasal, ideolojik ve kültürel belirlenimlerden uzak kalamayacağıdır. İşçi, evinde, mahallesinde, kahvesinde, eş dost arasında neyse, üretim sürecinde de odur. Daha önemlisi, yaşamlarını emek güçlerini satarak sürdürenlerin, tüm toplum ölçeğindeki diğer sınıflara göre konumlanışlarıyla bir sınıf oluşturmalarıdır. Bütün ayrıksı özelliklere karşın, bu oluş, sınıfın daha özel kategorilerini ve bireylerini de belirleyecektir.

Gramsci *bir yere kadar* haklıdır. *Sınıf, üretim sürecindeki özel konumlanışından ve çıkarlarından yola koyulsa bile, bu konumlanışı aşan bir toplumsal hitaba, misyona ve ilişkiler ağına ulaşmak zorundadır.* Emek sürecine sıkışıp kalan bir sınıfın, günümüz Türkiye'sinde diyelim Kürt sorununda, emperyalizme bağımlılık konusunda, (bundan sonrakileri biraz da bazı çevrelerin sempatisini toplamak için yazıyorum) kadın, barış, çevre ve demokratikleşme gibi meselelerde ağırlığını hissettirmesi mümkün olmayacaktır.

**Solda Tombalacılık**

Geleneksel sol kavramı kimilerine salt "gelenek" sözcüğü yüzünden itici gelebiliyor. Öyle ya, günümüzde birçok şey hızla değişiyor. Kapitalist üretimin iç dinamikleri, toplumun ve sınıfların, bu arada devletin yeniden yapılanmasını gündeme getiriyor. Gerçekten böyle. Ama değişmeyen, biçimde değişse bile özde süreklilik taşıyan şeyler yok mu hiç? Henri Lefebvre'nin değinmesi bu nedenle yerindedir: "yaşadığımız çağın anlaşılmasını güç kılan şey, yeni ilişkilerin ortaya çıkışıyla eski ilişkilerin sürekliliğinin yanyana, birarada bulunuşudur."<sup>10</sup>

Lefebvre'nin değindiği değişme-süreklilik biraradalığı, görülebildiği kadarıyla solu ilginç bir biçimde etkiliyor. Burada yalnızca "her şey değişti" deyip köşelerine çekilenlerden ve burjuva partilerine iltica edenlerden değil, solda kalanlardan da söz ediyorum. Değişme-süreklilik diyalektiğinin asıl ilginç olan ve burada değinilmesi gereken etkisi, solda kalanların üzerindeki etkidir.

Gilbert Adair'e göre, yaşadığı güncelliğe bir anlam vermek isteyenler geçmiş dev bir tombala torbasına çeviriyorlar. Adair, günümüzde deneyden çok bir tasarruf, stoklama çağı yaşandığından söz ediyor ve şöyle sürdürüyor: Bu çağ "dünyayı okuma biçimimizin belki yeniden tanımlanmasına ve canlanmasına yarayacak yeni biçimsel parametreler açacağına, mevcut bütün kaynaklarını, çizili sınırlarını neredeyse patlatacak kadar esnetmeyi seçiyor"<sup>11</sup> Böylece geçmiş, gerçekten de bir tombala torbasına dönüşüyor.

Türkiye'de bu tür bir tombalacılığa herkes meraklı. Sol da öyle. Solda ve yeni liberalizmde çok sayıda el, özellikle 12 Eylül sonrasında tarihin tombala torbasına girmiştir. Sonra çıkmıştır: "Rıza Nur!", "Prens Sabahattin!", "Said Nursi!". Böylece resmi tarihe alternatif getirilmiş, çarpıtmalar düzeltilmiş, kemalizm mahkum edilmiş, sivil topluma selam durulmuş ve ardından hep birlikte "birinci çinko!" diye bağırılmıştır.

Bu arada, solun daha direngen kesimleri de kendi tombalacılıklarını yapmışlardır. Bu kesimlerdeki haykırıışlar daha çok "Buharin!", "NEP dönemi!", "Komintern'in 1924'e kadar olan kararları!", "Rosa Luxemburg!" vb. biçiminde olmuştur. Tombala torbasından örneğin Bakunin'i çekenler ise, birinci çinkolarını kara bayraklar sallayarak kutlamışlardır (\*). Bu oyunda, ikinci çinkonun ve tombalanın hiç olmadığını eklemeliyim.

*Başta da söylemeye çalışmıştım. Türkiye solunun kuram-perspektif-deneyim bağlantılarını yitirmesi, aynı anlama gelmek üzere güncele dönük yaratıcılıklardan uzaklaşması, geçmişteki kimi olguların ve kişilerin, "sınır patlatırcasına" tüketilmesine yol açmaktadır.* Aynı şey, örneğin 15-16 Haziran direnişi ile İ.TİP ve Fatsa deneyimleri için de geçerlidir. Nihayet, Türkiye solunun insanların, öldükten sonra, yaşarken hiç olmadıkları kadar "militan", "örnek insan", "doğal önder" vb. ilan edilmelerinde de, saygının ötesinde böyle bir çaresizlik mistiğinin payı olmalıdır. Şimdi, geçmişin sınırları bu denli zor-

(\*) Siyasal yaşamının tümünü bir tür tombalacılıkla geçiren Gün Zileli (M.Gündüz) kendi birinci çinkosunu şöyle anlatıyor: "Anarşistlerin haklı olduklarını kabul ediyorum. Marksizmde ısrar etmenin giderek liberalizmi ve reformizmi kabul etmek ve devrimden kopmak anlamına geldiğini görüyorum. Bu yüzden artık Marksizmden kopmanın zorunlu hale geldiğini düşünüyorum. 1993 yılının başında anarşist olduğumu ilan ediyorum. Duvarıma Bakunin'in yanısıra, yıllarca önce elveda dediğim, devrimci romantizminin temsilcisi Che Guevara'nın resmini asıyorum. Kendime bir siyah bayrak yapıp üzerine Özgürlük-Liberty diye yazıyorum. Ateş Hırsız ve Amargi dergilerini sırt çantama dolduruyorum, bisikletime atıyorum. Hackney'deki Türk ve Kürt derneklerine doğru yola çıkıyorum." (bkz. "Otuz Yıllık Düşünsel Serüvenim:Kemalizmden Marksizme, Marksizmden Anarşizme", Sosyalizmin Sorunları, Kitap Dizisi, Belge Yay. Eylül 1994, İstanbul, s. 111)



lanabiliyorsa, benim kuramsal kurguculuğum da hoş karşılanabilir: Türkiye solunun tarih anlayışına damga vuran belirli bir eğilim mi var ki böyle şeyler yapılabilir?

Burada, yapısalcılık-tarihselcilik tartışmasına girmiş oluyoruz. Hemen belirtmeliyim: Türkiye solunun tarihe bakışında, tarihselci ya da yapısalcı yaklaşımların bilinçli tercihlerle benimsendiğini, ortada bir tür sahiplenme olduğunu kesinlikle iddia etmiyorum. Ama şunu söylemeden de edemiyorum: Türkiye solunun içgüdüsel tarih yaklaşımı, yapısalcılık olarak tanımlanan çerçeveye nisbeten daha yakın düşmektedir.

Akla elbette hemen Althusser gelecek. Onun karşısına, Lukacs, Gramsci ve geleneksel solun büyük bölümü dikilecek. Ve işin sonu gelmeyecek. Burada bu tartışmanın ayrıntılarına girmek istemiyorum. Az önce söylediğim şudur: *Türkiye solcusunda, yapı ol-masa bile, tarih ve süreç dışı bir "ideal olan" tutkusu vardır. Bu tutku, Türkiye solcusunu, Althusser'i ve diğer yapısalcıları hiç bilmese bile, bozulmuş ve ekseni kaymış bir tür ya-pısalcılığa taşımaktadır.*

İngiliz marksist tarihçi E.P. Thompson'ın Althusser'e yönelik en yerinde eleştirilerinden biri, Althusser'in sürecin yerine yapıyı geçirmesine ve süreci yapının bir yüklemi olarak görmesine yöneliktir. Burada "yapı, bir balina gibi ağzını açar ve süreci yutar. Ondan sonra süreç yapının karnında mutsuz bir şekilde yaşamını sürdürür."<sup>12</sup>

*Türkiye solunda yapı, "ideal olan"dır. İdeal olan, aynı Althusser'in yapı'sı gibi süreç dışıdır. Süreçle ilgili belirlenimleri yoktur; belirlenimleri kendine içseldir. İdeal olan, ya-şanan tarihle birlikte hareket etmez, belirlenip yeni biçimler almaz. O, orada öylece durur ve tarihi kendi içinde hareket ettirir.*

Türkiye solunda, ideal olan'ın içindeki tarih, bir yandaki sınırlı gerçekleştirmelerle, diğer yandaki neredeyse sınırsız bozulma ve kırılmalardan ibarettir. I.Enternasyonal ideal örgüt olabileceksen Marx'ın sekterliklerinden etkilenmiştir. Lenin'in örgütü, Komintern ve genç Sovyetler ülkesi iyi giderken Stalin her şeyi mahvetmiştir. Buharin işleri düzeltebileceksen, ona ve NEP'e şans tanınmamıştır. Mao sosyalist insan yaratmanın önemini kavramış, ama Kültür Devrimi'nin aşırılıkları işleri karıştırmıştır. İyi yakalaması beklenen Çek baharı tanklarla ezilmiştir. Ve böyle sürüp gitmiştir. Sonunda, 1990'larda Sovyetler ve Doğu Av-rupa'da işlerin nereye gittiği belliyken "gerçek sosyalizm geliyor" hayallerinin ya-şanabilmesi de aynı "ideal olan" tutkusunun sonucudur.

Burada benim sorunun, "kötü" sayılan olayları ve kişileri binbir dereden su getirip ak-lamak değil kuşkusuz. Ama şunda ısrarlı olmak gerekir: *Olgular, o an yaşanmakta olan sü-recin kendi özgül belirlenimlerinin bütünselliğinde, bir bileşke sonucunda ortaya çıkarlar. Burada, kişilerin, ve örgütlerin, yapılan yanlışların elbette payı olabilir; ama o pay da gene yaşanan sürecin belirlenimlerine tabidir. Böyle belirlenimler sonucunda ortaya çıkan bir olgunun, "kötü" kişiler ve yanlışlar nedeniyle "ideal olan"dan sapma biçiminde su-nulması, düpedüz idealist bir tarih anlayışının ifadesidir. İşin ilginç, Althusser'i eleş-tirirken çok (ve biraz aşırı biçimde) tarihselci olabilen Thompson'un bile, Stalin'in hayaleti karşısında kendi anti-Althusserci mevzilerinden geri çekilip "kötü kişi" idealizmine sü-rüklenmesidir (\*).*

Burada, ayrımı çok net ve ödünsüz biçimde ortaya koymak gerekiyor. Geleneksel solun

(\*) Burada, geleneksel solun belli kesimlerine dostça bir tavsiyem olacak. Althusser'e yöneltilen "Stalin ak-lamacılığı" suçlaması, bu filozofa ve sistemine temelsiz bir sempatiyle yaklaşılmasına yol açmamalı. Bir kere, "Stalin aklamacılığı", Althusser'e yöneltilen, hem abartılı hem de oportünistçe bir eleştiridir ve ihtiyatla ele alınmalıdır. İkincisi, geleneksel solda göz kamaştırabilecek böyle bir "aklamacılık", buzdağının su üs-tünde kalan kısmıdır. Altında, geleneksel solun hiç kaldıramayacağı şeyler vardır (öznesiz tarih anlayışı, mutlak ideolojik belirlenim, vb.).



konumu şu olmalıdır: *Geçmişin her kazanımı ya da hatası, bugün için yapılması (ya da yapılmaması) gerekeni belirleyecek veriler olmaktan çıkarılmalı, yeni kavramların, perspektiflerin ve kuramların işleme tabi girdileri olarak kullanılmalıdır.* "Rosa Luxemburg örgüt konusunda yerinde uyarılarda bulunmuştu, onun dediği gibi yapalım" ya da "Stalin çok büyük acılara yol açtı, onun yaptığı gibi yapmayalım" türü sözler herhangi bir tarih anlayışını değil, anlayışsızlığını yansıtır. Bunlar, en fazla, geleneksel solun yeni yönelimlerinde işlenebilecek girdiler olabilir. Tarihten ancak böyle öğrenilebilir.

Söylediklerimin soyut bulunmaması için ekliyorum. 12 Eylül öncesinin Fatsa deneyimini hepimiz biliyoruz ya da duyduk. Sol *bugün* bu deneyimden nasıl yararlanmalı? *Bir yol şudur: Başarılı olmuştu aynısını yapmaya çalışalım. Diğeri de şudur: Fatsa deneyimi, kitleler üzerindeki siyasal ve ideolojik hegemonyanın mutlak ve gedik açılmaz sağlamlıkta olmadığını kanıtlamıştır; demek ki olabiliyor, yapılabilir... Bunlardan ilki, eyleme dönük gibi görünür, ama ufuk açma ve başarı getirme şansı azdır. İkincisi çok akademik ve dolaylı gibi görünür; ama ufuk açma ve yeni alanlara işaret etme şansı çok daha fazladır.*

### İngiliz Kibiri mi Fransız Ukalahğı mı?

Geleneksel sol, Althusser yapısalcılığı ile örneğin Thompson tarihselciliği arasında, Thompson'a biraz daha yakın olsa bile, arada bir yerde durmalıdır.

Thompson'un, Althusser'i eleştirirken, özellikle yapısalcılığın öznesiz tarih anlayışına ve sınıf çözümlemelerine yönelttiği oklar yerini bulmaktadır. Bir örnek vermek istiyorum: "Hiçbir tarihsel kategori toplumsal sınıf kategorisinden daha çok yanlış anlaşılmamış, satılmamış, dondurulmamıştır; erkeklerin ve kadınların bizzat kendi deneyim ve mücadeleleriyle oluşturdukları kendi kendini tanımlayan bir tarihsel oluşum, durağan bir kategoriye, ya da insanların yapıcıları değil vektörleri oldukları ötedeki bir yapının sonucuna indirgendi."<sup>13</sup> Sınıfa, Althusser'in, özellikle de Poulantzas'ın izinden yaklaşanların bu sözü iyi değerlendirmeleri gerekiyor.

Gelgelelim, kendi tarihselciliğiyle "Büyük Teori"ye haklı olarak karşı çıkan İngiliz Thompson'un, ipin ucunu kaçırıp (sanıyorum bunda hasmının bir Fransız filozofu olmasının da payı var) bu kez kuramın önemini silikleştirdiği de söylenebilir. Kuramın silikleştiği bir tarihselciliğin ise, bu boşluk sonucunda erekbilimcilğe yönelmesi bile mümkündür. Thompson'un bu boşluğu kapatmak için başvurduğu "rasyonel mantık", "belirleyici baskı" gibi kavramlara gelince; bunlar, ne yazık ki, açıklayıcı olmaktan çok yeni soruları davet edici niteliktedir.

*Evet, Thompson tarihe kuramı sokmaktan, yasalardan söz etmekten pek hoşlanmıyor. Ama hakkını vermek gerekir: kavramı önemsiyor. Kavram, belirli bir alandaki olgularla ilişkili olduğundan, kendi bağlamını oluşturan olgu çeşitliliğini bütünüyle kucaklayabilir. Türkiye solunun anlayacağı ve pek seveceği dilde konuşursak, kavram "gri" görünse de, içinde yeşilin her tonu bulunabilir. Buna karşılık, kavramlarla inşa edilen kuram, belirli bir alana sınırlı olgularla yetinmeyip farklı alanların bütünlüğüne ilişkin olduğundan, başka bir soyutlama düzeyine denk düşer. Kuram, gerçekten de içinde her rengin ve her tonun bulunamayacağı türden bir gridir. Gelgelelim, kuram olmadan, siyasal öznelerin salt kavramlarla çözümleme yapmaları, strateji ve politika üretmeleri olanaksızdır. Eklemek gerekiyor: Eğer tarihin yapıcıları istisnasız her kertede salt insanlarsa ya da kitlelerse, kurama gerçekten ihtiyaç yoktur. Örgütlere de yoktur. Ama eğer örgütlerin tarihsel*

süreçte yerleri varsa, bu örgütler tarihin akışını hızlandırabiliyor ya da yavaşlatabiliyorlarsa, o zaman kuramdan vazgeçilemez. Gri de olsa başvuracaksınız, başka yolu yok.

Kavram/kuram ilişkilerinin biraz daha somutlanması için Grundrisse'den bir örnek verebiliriz. Üretim, bir kavramdır, soyutlamadır<sup>14</sup> Bir kavram olarak tüketici anlamda kapsayıcıdır (exhaustive). Gridir, ama içinde kapitalist üretimin, basit meta üretiminin, feodal üretimin, vb vb. bütün "yeşil"lerini bulabilirsiniz. Dolayısıyla *bir kavram olarak üretim, bütün somutlanışlarda ortak olanı ortaya çıkarır. Buna karşılık, herhangi bir somut gerçekleşme, karmaşık eklemlenmelerden oluşan bir bütündür. Bu karmaşık eklemlenmelerin oluşturduğu bütün, ancak, ayıklayıcı ve yalınlaştırıcı soyutlamalarla çözümlenebilir ve bu da kuramı gerektirir.* O halde, örneğin Türkiye'nin sınıfsal yapısına ilişkin bir çözümleme yaparsanız, üretim kavramının değişik somut gerçekleşmelerini ve bunların birbirleriyle nasıl eklemlendiklerini göstermek zorundasınız. Bu çaba, örneğin üçüncü derecede önem taşıyan ilişkilerin ve yapıların modelinizden dışlanmasını da gerektirebilir. Sonuçta, ya renk cümbüşü aşkına bilimden ya da bilim için kimi renklerden fedakarlık etme seçenekleriyle karşılaşsınız. Tercih sizindir.

Thompson'un Althusser eleştirileriyle devam ediyorum.

Thompson, ideolojik yapılara önsel ve mutlak belirleyicilik tanıyan Althusser'i eleştirirken gene haklıdır. Gerçekten de, gerek Althusser gerekse çok farklı bir geleneği temsil eden Frankfurt Okulu, halkın inisiyatif ve yaratıcılığına hiç alan bırakmayan bir karşıt ideolojik belirlenim öngörmektedir.<sup>15</sup> Thompson, bu konudaki genellemesini ustaca yapıyor ve darbesini vuruyor: "Eskiden, vulger ekonomi politik, insanların ekonomik davranışını yasalaştırılmış gibi görürdü (...); fakat entelektüel, estetik ve moral tercihlerinde bireye bir özgürlük alanı bırakırdı. Bugün yapısalcılıklar bu alanı her yönden istila ediyor: Toplumsal ilişkiler tarafından *yapılandırılırız*; önceden verili dilbilimsel yapılar tarafından *konuşturuluruz*; ideolojiler tarafından *düşündürülürüz*; mitler tarafından *gödürülürüz* (...); mentaliteler tarafından *kültürlüleştiriliriz* ve tarihin senaryoları tarafından *oynatılırız*."<sup>16</sup>

Son cümleyi (tarihin senaryoları...) kaale almıyorum. Ciddi değildir. Böyle diyen de yoktur. Diğerleri ise ciddidir. Gerçekten de yapısalcılık insana böyle bir deli gömleği giydirip onu ortalıkta büsbütün çaresiz gösterecek uçlara gidebilmektedir. Ama şöyle sakince bir düşünün: Thompson'un kıyasıya eleştirdiği bu önsel ve yapısal belirlenim, günümüzde, medyayla, kitle kültürüyle, ideolojilerle hiç olmazsa daha fazla ciddiye alınması gereken boyutlar kazanmamış mıdır? Gerçekten de, çağımızda "kendileri de toplumsal olan, kendileri de toplumsal baskıların sonucu olan ve bireyin ancak ikinci derecede bağlandığı güçler"<sup>17</sup> giderek ağırlık kazanmaktadır. Elbette, gediksiz, defosuz mutlak bir ideolojik ön belirlenimi savunmuyorum. Ama değinmeden de geçemiyorum: *Bugün insanlar gene kendi tarihlerini yapıyorlar; ama bunu, örneğin bir Thompson'un düşündüğünden çok daha ağır belirlenmişlikler ve koşullanmışlıklar içinde yapıyorlar. Bu vurgunun siyasal mesajları açıktır. Bir; herşeyi "hayata", "insana" ve kendiliğindenliğe bırakmak bugün çok daha ağır bir siyasal suçtur; iki; iktidar olmadan, iktidar olanaklarıyla mevcut koşullanmaları ve belirlenmeleri yıkmadan, insanlara çok fazla güzel şeyler "düşündüremezsiniz", "yapıramazsınız", "gödüremezsiniz" ve "konuşturamazsınız"...*

Yapısalcılık, insanı yapısal ön belirlenimlerin kısılcasına terk ediyor, tamam. Ama, gördüğü kadarıyla Thompson'da da sanki hiç ön belirlenim yok. Sanki, tarih, verili bir uğ-

raktan başlayarak, o uğrağın insanları tarafından ön belirlenimsiz (özgürce?) yapılıyor. Hep "sanki" diyorum; çünkü böyle bir boşluğu ne Thompson ne de bir başkası gönül rahatlığıyla öne sürebilir. Nitekim Thompson da bir kayıt ya da sınır koyma gereğini duyuyor: İnsanlar, kendilerinin belirli üretici koşullarını ve ilişkilerini, gereksinmeler, çıkarlar ve uzlaşmazlıklar olarak yaşıyorlar; sonra bilinç ve kültürleriyle bu deneyimlerini ele alıyorlar ve böylece kendi koşulları üzerinde etkide bulunuyorlar<sup>18</sup>

Açık konuşmak gerekirse "belirlenme"nin bu kadarcığını yeterli bulmak çok güç. Birincisi, insan deneyimlerinin kaynağının salt "üretici koşullar ve ilişkiler" olarak görülmesi; ikincisi, bu deneyimlerin ele alınacağı çerçeve olarak da normlardan, değerlerden, yükümlülüklerden söz edilip ideolojinin devreye çok uzaklardan ve dolaylı biçimde sokulması, Thompson'un yaklaşımındaki önemli zaafardan biridir. Anlaşıldığı kadarıyla Thompson, Althusser'in kendi kertesinde mutlak belirleyicilik tanıdığı ideolojinin hakkından, bu kez onu sisteminden kovarak gelebileceğini düşünmektedir.

Ada marksistinin kıta marksistine açtığı savaşla ilgili olarak bu kadar yeter. Ama ideoloji ile işimiz henüz bitmedi.

### **Marksizm, Sosyalizm ve İdeoloji**

İdeoloji konusu açıldığında, sorunun özü tam tamına şudur: İnsanların kurtulmaları gereken yanlış bilinç biçimleri mi ? Ve sonuçta ideolojisizleşme mi? Yoksa, *insanları harekete geçirecek, böylece onları hareket içinde gerçeğe yaklaştıracak düşünce sistemleri mi?*

Geleneksel sol, bunlardan ikincisini der.

Marx'ın, ideoloji kavramını hep "yanlış bilinç" bağlamında kullandığı doğrudur. Marx'ın bu konumu, birçok marksisti ideolojiye büsbütün olumsuz yaklaştırmaya yöneltmiştir. Böylece, bir karşılıklı dışlayıcılık türetilmiştir. Buna göre, ideolojik düşünceler varsa, gerçek bilinç yoktur; bilinçlilik ise, her tür ideolojik düşüncenin aşılıp geride bırakılmasına denk düşecektir...

Bu kadarı, Marx'tan da fazla uzaklaşmak anlamına gelmektedir. Çünkü Marx, ideolojiyi "yanlış bilinç" saysa bile, *bilinçliliğin ideolojik formlar içinde kazanılacağını* söylemiştir. *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'nın* Önsöz'ünde "insanların, çatışmanın bilincine varıp (bunu) sonuna kadar götürdükleri ideolojik şekiller"den söz edilmektedir<sup>19</sup>

Marx'ın *siyaseti düşünmeye gayret eden* değinmelerinin nadir, ama değerli olduğunu saptayan Balibar'a göre, Marx'ın az önce aktardığımız değerlendirmesi de bu kategoriye girmektedir. Aynı Önsöz'e atıfta bulunan Balibar'a göre Marx burada "tarihsel çelişkilerin toplumsal bilincin 'ideolojik biçimleri' tarafından, mücadele tarafından sonuca ulaştırıldığını" belirtmektedir<sup>20</sup> Bu konuyu, biraz da Lukacs katarak açacak olursak, bilinci belirleyen bütünselliktir (totality). Ancak, bu bütünselliğin tek dolayımı üretim tarzı değildir. Siyasal, toplumsal, estetik, dinsel diğer faaliyet biçimleri de, bütünsellik ile bilinç arasındaki dolayımı sağlayan öğelerdir.

O halde, ilk netlik burada oluşmalı: Bilinç, ideolojiyi dışlayan, onun sona ermesiyle (ondan kurtulunmasıyla) ulaşılabilecek bir durum değildir. Bu, kimi idealist yaklaşımları saf-

dışı etme açısından önemli bir netlik olsa bile, konumuz elbette burada kapanmıyor. Çok önemli bir başka konu da, düzen içindeki egemen ideolojik biçimler ile sosyalist ideoloji arasındaki ilişki ve karşılaşmadır.

İkinci netlik de burada gerekiyor: Sosyalist hareket, verili ideolojik biçimleri elma kurdu gibi kemirip kendine yer açmakla yetinemez. Bu da olabilir, yapılabilir. Ama, sosyalist hareketin, gene verili düzen içerisinde kendi ayrı ideoloji alanını oluşturması gerekiyor. Sosyalist hareket, ideolojiler alanında kendi kimliğiyle boy göstermek zorundadır.

Burada da, marksizm ile sosyalist ideoloji arasındaki ilişkiler önem kazanmaktadır. *Çözüm, marksizmin kendisinin ideolojileştirilmesi olamaz. Marksizm, kapitalizmi ya da içinde bulunulan koşulları bilimsel yöntemlerle çözümleyip tanımlamanın aracı olarak arılgını korumalıdır. Sosyalist ideoloji ise, sosyalist eyleme dayanak kazandıracak bir düşünce sistemi olarak devreye girmelidir. O halde marksizm, üretilen sosyalist ideoloji de dahil, ideolojileri eleştiren ve sorgulayan bir mihenk taşı işlevine sahip olmalıdır.*

Söylemeye çalıştıklarımı birkaç örnekle somutlamak istiyorum. Örneğin marksizm, kendi bilimsel içeriğiyle, *eşitliği göz ardı eden özgürlük düşüncelerinin ve söylemlerinin* eleştiricisi olmalıdır. Marksizm ideolojileştirilmemelidir ki böyle eleştirel bir mesafede durabilsin. Keza, eğer marksizm kapitalizmi tanımanın bilimsel yöntemiye, o zaman örneğin propagandif açıdan etkili de olsa "kaynaklar kirli savaşa gittiği için halkın sağlığına ve eğitime gerekli yatırımı yapamıyorlar" türü yaklaşımlara eleştirel yaklaşmalıdır. Sonuçta marksizmin bizzat kendisinin ideolojileştirilmesi durumunda sosyalist hareket pusulasız ve ölçütsüz kalacağından, bundan uzak durulmalıdır. Eğer politika yapılacaksa, bunu, marksizmin özüne dokunmayan dolayimlarla ve ideolojinin kendi özel alanında kalarak yapmak mümkündür.

Marksizmi böyle ayrı bir yere koyduktan sonra sosyalist ideoloji konusunda neler söylenebilir?

Özgül bir atıf noktası bulunmadığı sürece, bu konuda da genelgeçer yargılarda bulunmaktan kaçınmak gerekir. Genellemeler, kavramlardan ibarettir. Sözelimi, *eşitlik, özgürlük, yurtseverlik, aydınlanmacılık, insancılık, kamuculuk, vb. dünyanın neresinde olursa olsun sosyalist ideolojinin inşasında yer alabilecek genel motiflerdir. Ancak, bu motiflerin içinin nasıl doldurulacağı ve bu sayılanların bir fikir sistemi oluşturacak biçimde nasıl ilişkilendirilecekleri, tarihsel deneyime ve somut koşullara bağlı bir konudur.*

Özetleyecek olursak, *sosyalist ideolojinin ikili işlevi vardır. Bunlardan birincisi, düzenin mevcut ideolojik kalıplarını çözmek, buralarda gedik açmaktır (daha çok teşhir yoluyla). İkincisi ise, sınıf içi maddi farklılıkların, sınıfın bölünmesine yol açmasını engelleyecek ve sınıfı ideolojik zeminde bütünleştirecek bir çerçeve oluşturmaktır.* Gerçekten de, sınıf içi eşitsizliklerin sınıf hareketi üzerinde bölücü etkilerde bulunması, ancak kucaklayıcı bir ideoloji ile önlenilebilecektir. Düşünelim: Bir yanda geleneksel işçi sınıfı, diğer yanda kamu çalışanları var; işsizliğin artması, esnek istihdam modellerinin devreye sokulması, sendikalı/sendikasız işçi ayırımı, belirli işlerde eğitimin önemi artarken buna eşlik eden vasıfsızlaşma, vb. konular bugün gündemin başındadır. Bir ideolojik bütünleyicinin yokluğunda, bütün bu olgular, sınıf hareketini bölüp zayıflatılabilecektir.

## İdeoloji: Biraz Daha Derine



Buraya kadar söylenenler genellikle bilinen şeyler. Ama ideoloji konusunun, sol açısından, bu söylenenlerin ötesinde karmaşık boyutlar da taşıdığı unutulmamalı. Geleneksel sol ideoloji konusunda ciddi bir yaklaşım benimseyecekse, başka sorunlara da el atmak zorundadır.

Bu sorunlardan biri, marksizm ile, inşa edilen sosyalist ideoloji arasındaki açıyla ilgilidir. Az önce kısaca değinmiştim. Herhangi bir sosyalist hareketin kendi ideolojik-siyasal yapılanması veri alındığında, bu yapılanmanın marksizmle tam tamına bir örtüşme sağlaması olanaksızdır. Yani, *ne marksizmin kendisi sözcüğün gerçek karşılığıyla ideoloji olabilir, ne de ideoloji denilen sistem marksizmin bilimsel önermeleriyle birebir örtüşme sağlayabilir. Açı, kaçınılmazdır. Açı kaçınılmazsa, uzaklaşmalar, kırılmalar, hatta dönüşümler de olasıdır.*

Sorunun özünde, kapitalizmin maddi gerçekliği ile onun görüngüleri arasındaki dolayımın yoğunlaşması yatar. Başka deyişle, sorun yalnızca marksizm ile sosyalist ideoloji arasındaki zorunlu açıdan ibaret değildir. *Kapitalizmin kendi maddi gerçekliği ile toplumsal varlık arasındaki açı da çok büyümüştür.* O kadar ki, Lefebvre bu "aşırı" durumu "toplumsal olanın ideolojik hale gelmesi" biçiminde tanımlamaktadır. Sonuçta aynı durum, kimi sosyalistleri, söylem dışı ve öncesi maddi gerçekliğin büsbütün yadsınmasına kadar götürmüştür.

Örneğin Laclau çok açık konuşmaktadır: "söylemin sadece yansıtabileceği, söylemsellik dışı hiçbir gerçeklik yoktur (...) Arguman ve söylem toplumsalı oluşturduğuna göre, bunların açık uçlu karakteri daha büyük bir aktivizmin ve daha radikal bir özgürlükçülüğün kaynağı haline gelir."<sup>21</sup>

Büsbütün hafifliyor değilim; ama determinizmin böylesine kökten yadsınması, siyaseti ve ideolojiyi "ne yaparsan o olur" başıboşluğundan başka hiçbir yere taşımayacaktır. Özetle, örneğin burjuvazinin, üretim süreci içindeki nesnel konumlanışıyla hiç ilgisi olmayan bir toplumsallığı salt arguman ve söylem aracılığıyla yarattığı söylenmektedir. O halde sosyalistlerin ya da radikal demokrasicilerin de kendi argumanları ve söylemleriyle kendi toplumsallıklarını ve gerçekliklerini yaratmalarını engeleyen maddi bir kısıt olamaz. Bundan ötesi de söylenebilir: Eldeki ideolojik motiflerden burjuvazi bir şey mi üretiyor; siz de alın bunları, bir başka şey üretin. Bu kadar basit, daha ne duruyoruz?

Gelgelelim, bir türlü olmuyor. Yapılamıyor. Bu başarısızlıkta, sosyalistlerin Laclau'nun fikirlerinin kıymetini bir türlü bilememeleri de rol oynamış olabilir. Olabilir de, maddi gerçekliğin, nesnel belirlenimlerin ve kısıtların payı neden hiç düşünülmez? Thompson'un daha önce eleştirilen olumsalcılığı ile Laclau'nun keskin anti-determinizmi arasında bir akrabalık var gibi. Ama Thompson gene de "rasyonel mantık"tan, daha önemlisi "belirleyici baskılar"dan söz ediyordu. Laclau'da ise bu da yok.

Eğer Laclau'yu ciddiye alacak olursak, örneğin özelleştirmelerin, kapitalist birikimin nesnel süreçleriyle ve gereksinimleriyle herhangi bir ilintisini araştırmamıza gerek kalmayacaktır. Çünkü, söylem ve arguman, özelleştirme diye bir politikayı gündeme getirmiştir, hepsi bu. Ya da, bugünkü iktidarın sınıfa karşı tavrını belirleyen herhangi bir nesnellik de olamaz. Siyasal iktidar ve IMF gene söylem ve argumanla böyle bir siyasallık üretmiştir, o kadar. O halde, sosyalistler söz konusu olduğunda da, sınıfın maddi koşulları

ve belirlenimleri gibi kısıtlar gündeme gelmemelidir. Çünkü, sosyalistler, kendi söylem ve argumanlarıyla istedikleri gibi bir sınıf yaratabileceklerdir.

Laclau'nun söyleme dayalı gerçek imalatçılığı ile pseudo-leninist solun o pek ünlü iddialığı iradeciliği arasındaki akrabalık, Laclau'nun Thompson'la olan akrabalığından daha yakın görünmektedir.

Laclau'nun sınırsız özgürlükler alanını bir yana bırakacak olursak, marksist ekolde, bu kez ideolojik belirlenimlerin mutlaklaştırıldıkları yaklaşımlara da raslanmaktadır. İdeolojik belirlenimlerin mutlaklaştırılması, kendi içinde iki varyanta sahip görünüyor. Sözgelimi Althusser ideolojik belirlenimi IDA (ideolojik devlet aygıtları) ile mutlaklaştırırken, Frankfurt Okulu düşünürleri de aşağı yukarı bir benzerini bu kez gündelik yaşam kalıpları ve kültür aracılığıyla yapmaktadır.

Geleneksel solun titiz olması gereken yer, merkezi ve aygıtlı ideoloji üretimi ile gündelik yaşam içerisinde biçimlenen ideolojik göndermeli kalıplar arasındaki bağlantıları ve etkileşimleri görmektir. Bunlar görülemediğinde, ideoloji alanı içindeki hegemonya, birbirini dıştalar biçimde ya merkezi ideoloji üretimine ya da gündelik yaşam kalıplarına ya-kıştırılabilmektedir.

Bir kere, merkezi ideolojiler ile gündelik yaşamın ideolojik göndermeli kalıpları birbirinden apayrı, bağımsız alanlar oluşturmazlar. İnsanların gündelik yaşamlarından ve deneyimlerinden hareketle oluşturdukları ideolojik motiflerin, halihazırda mevcut merkezi ideolojilerden büsbütün bağımsız, onlardan etkilenmeyen bir süreç sonucunda oluştuğunu söyleyemeyiz. Başka deyişle, gündelik yaşamdaki ideolojik motif üretimi, özerk deneyim ile verili ideolojik ortamın (ki bu ortamın kendisinin yaratılmasında da merkezi ideolojilerin önemli payı vardır) ortak belirleyiciliğinde gerçekleşir. Merkezi ideolojiler hiç kuşkusuz daha kapsamlı, daha sistematik ve değişime karşı daha fazla dirençlidirler. Ancak, bir toplumun belirli bir tarihsel dönem içinde biçimlenen özel yönelimleri ve eğilimleri de, merkezi-katı ideolojilerin şu ya da bu ölçüde değişim geçirmelerine neden olur.

Konunun geleneksel sol açısından taşıdığı öneme gelince. Kabaca bir genelleme yapacak olursak, Türkiye'deki devrimci demokrasi, ideolojik alandaki hegemonyanın yalnızca merkezi olarak üretilmiş ideolojilerle sağlandığı kanısındadır. Solun bu kesimi için kemalizm vardır, resmi ideoloji vardır, şovenizm vardır ve "TC" bunların hepsini merkezi biçimde üretilen dayatmaktadır. "Halkımız" ise, bu dayatmayı kabullenmekte ya da kabullenmemektedir. Çok fazla kabullenenler faşist, hiç kabullenmeyenler devrimcidir. Aradıkları de, bilinçlendirilmeleri gerekenlerdir. Bu mantıkta, "halkın" bizzat kendisinin gündelik yaşam içerisinde oluşturduğu, giderek "resmi" ya da "merkezi" ideolojileri destekleyip besleyen kalıpların hiç yeri yoktur.

Devrimci demokrasi böyle. Yeni sol ise ikiye ayrılmış gibi görünüyor. Bir kesimi, aynı devrimci demokrasi gibi, merkezi ideolojileri (tabii en başta kemalizmi ve devletçiliği) gündemin en başına almaktadır. Ama iş burada kalmamaktadır Yeni solun bu kesimi, ülkedeki ideolojik kavganın, sınıfları da kesen (daha doğrusu, biçen) bir biçimde, kemalist devletçilikle özgürlükçü sivil toplumculuk arasında verildiğini bile düşünebilmektedir. Yeni solun diğer kesimi ise, bu kez merkezi ideolojileri çok fazla kenara koyarak, ideolojik hegemonyada başat rolü gündelik olarak üretilen kalıplara, kültür kaynaklı tutum ve dav-

ranışlara tanımaktadır. Öyle ki, bu kalıplar sonuçta "belli bir sınıfın toplumsal hegemonyasını yansıtmaktadır"<sup>22</sup>

Bu yaklaşımda devlet ve *zor* neredeyse büsbütün devre dışıdır. Toplumsal hegemonya, *siyasal hegemonyayı* (devlet iktidarı) unutturacak kadar öne çıkarılmaktadır. Oysa, kapitalizmde ekonomik sömürü kategorisi nasıl belirli bir siyasallığın ürünüyse, toplumsal hegemonya da siyasallığı, giderek siyasal iktidarı öngerektirir. Burjuvazinin toplumsal hegemonyasını üreten ve güvenceye alan, onun siyasal egemenliğidir. Özetle, burjuvazinin siyasal iktidarı olmadan, bu sınıf, kendi hegemonyasını salt "gündelik yaşama egemen olan kalıplar" aracılığıyla toplumsal düzlemde kuramaz. Tarık Ali'nin de dediği gibi, insanları eylemden alıkoyan, güçsüzlük inancıdır, "yapılamaz" önyargısıdır; "bizleri zombi gibi değil de insan gibi davranmaktan alıkoyan yalnızca iktidarsızlık duygusudur"<sup>23</sup>. Ancak, "yapılamaz" önyargısı ile iktidarsızlık duygusu, bağımsız değil, karşıt bir gücün ve iktidarın varlığında ortaya çıkan önyargılar ve duygulardır. Başka deyişle, devlet iktidarı ve zor, fiziksel özelliklerinin yanı sıra, *ideoloji salgılayan* bir yan da taşır.

Öyle sanıyorum ki Gramsci'nin sorunu, ekonomik ilişkilerin ve devletin çok dışında, apayrı bir sivil toplum alanı yaratmasıdır. Gramsci'nin bu ayırmayı her yerde yaptığını iddia etmiyorum. Ancak, özellikle "zor/onay" ilişkilerini değerlendirirken varsaydığı sivil toplum, bir yanda ekonomik ilişkilerin, öbür yanda devletin nüfuzundan fazlasıyla azade bir alandır. Öyle ki, bu azadlık içindeki sivil toplum, siyasal iktidara karşıt bir hegemonyanın oluşturulabilmesi açısından elverişli bir alan sayılmaktadır. Gramsci'nin bu rahatlığının nedeni, ekonomik alandaki maddi ilişkileri hafifsemesi, bu ilişkilerin oluşturduğu kısıtların "etik-siyasal" alana geçişle birlikte önemini yitireceğini düşünmesidir. Gramsci, kendi özel kurgusunda gerçekleşen bir "işlenme"yi, gerçek yaşam için de geçerli saymaktadır. Gramsci'nin kurgusunda yapı, işlenerek (etik-siyasal alana geçiş) üstyapıya dönüşmekte, yani belirlemeleriyle birlikte artık kendisi olmaktan çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Lenin ile Gramsci arasındaki farklılık, salt birinin despotik doğuda, ötekini burjuva demokratik batıda yetişen devrimciler olmasından kaynaklanan bir strateji farklılığından ibaret değildir. Arada, önemli bir kuramsal farklılık vardır ve bu da yapı ile üstyapının ilişkilendirilme biçimini kapsamaktadır.

Devam edelim.

Bir yanda merkezi ideolojilerin ve devlet iktidarının, diğer yanda ise gündelik yaşamın ürettiği kalıpların oluşturduğu bu labirentten çıkış yok mu? Çıkışın kolay olduğu söylenemez. Solun, çok özel konjonktürler dışında karşıt iktidar odakları yaratması çok güçtür. Buna karşılık, verili düzen içinde kendi ideolojik hegemonyasını oluşturması da olanaksızdır. Bu güçlüğün ve olanaksızlığın görülmesi, geleneksel solu, bir devrimci demokrasiden, iki yeni solun Gramscici versiyonlarından ayırmalıdır.

Peki, geleneksel solun yolu ne olmalı?

Geleneksel sol, gidilecek en son noktaya kadar uzanan perspektifler ve modeller üretmek yerine, daha sınırlı dönemler için geliştirilmiş ara perspektiflerle ortaya çıkmaktan gocunmamalıdır. Unutulmaması gereken nokta şudur: Nihai olmayan bir evreye damga vuran bir başarı ya da kazanım, kestirilmesi bugünden mümkün olmayan parametre değişikliklerine yol açabilecektir. Bunlar da, daha sonraki evreler için yeni perspektifler ge-

liştirilmesine imkan tanıyacaktır.

Daha açık konuşursak, günümüzün ideolojiyle ilgili sorunu, sosyalizmin ideolojiler alanında kendine bir yer açmasıdır. Oysa Türkiye'de sosyalizm kendi kendini prangalamaya pek meraklıdır. Buna yola açan da, kendini savunma ve ayakta kalma derindeki solun, varolanın büsbütün dışında, toptan yadsımacı, aşırı tepkici ve soyut söylemlerde ısrar etmesidir.

Oysa, çok basit bir gerçek vardır ortada: "Bir görüşü yıkmak için, bu görüşün kendisinden yola çıkmak, bir ortak alan bulmak gerekir."<sup>24</sup> Türkiye solu ise, egemen görüş(ler)le "ortak alan" bulmayı bir tür ödün ya da düzenle içselleşme sayma eğilimindedir. Türkiye solu bu konuda, ne yazık ki siyasal olmaktan çok psikolojik, hatta yarı nihilist bir tutum sergilemektedir. Örneğin bir ülkenin, insanıyla, kültürüyle ve gelenekleriyle, hatta yurttaşlarının fiziksel özellikleriyle tümünden aşağılanması, "anti-şovenist" ya da "devleti teşhir edici" çıkışlar olarak solda kutsanabilmektedir. 70'li yıllarda ve sonrasında, Alan Parker'ın Midnight Express'inin en çok sol tarafından sahiplenilmesi iyi bir örnektir. Türkiye solu, kendisini ezen devlete duyduğu öfke içinde, bir ülkenin neredeyse bütün özellikleriyle aşağılanması karşısında hayırhah bir tutum takınabilmektedir. Sözü ettiğim filmin "devleti teşhir etmek"ten çok aslında "bu ülkeden hiçbir güzellik çıkmaz; bu ülkenin insanları, sosyalizm dahil hiçbir güzelliğe layık değildir" mesajını taşıdığını ise görememektedir.

Örnekler çoğaltılabilir. Türk-İş'in Ağustos ayında Ankara'da yaptığı son mitingin ardından sol, sanki başka hiçbir sorun yokmuş gibi eylemde "misket" çalınmasını ve oynanmasını diline dolayıp eleştirmiştir. Sol, iki elin havaya kalktığı her durumu teslim ya da göbek havası sanabilmektedir. Daha vahimleri de vardır: Türkiye solu, kemalist/devletçi ideoloji ile ödünsüz mücadele adına, kemalist devletçiliğin nesnel bir sürece, bir *burjuva devrime* karşılık düştüğünü bile unutabilmektedir. Böylece Türkiye solu, kemalizmi reddettiğini düşünürken, bu kez burjuva devrimlerin demokratik özünü abartma noktasına gelmektedir. Radikalizm adına verili her şeyin dışında olmak, sonuçta hiçbir şeyin içinde olmamayı getirir. Bu konumdaki bir sol, daha ileri mevzilere sıçrayabileceği "fethedilmiş alanlar" bulma şansından da yoksun kalacaktır.

### Küreselleşme ve Ulusal Çerçeve

Türkiye'de geleneksel solun yapması gereken önemli iki iş vardır. Bunlardan birincisi, günümüzün küreselleşme süreçlerinden ve kapitalizmin yeniden yapılanmasından hareketle, en genel düzeyde bir hat, bir doğrultu çıkartmaktır. İkincisi ise, Türkiye'nin özgül belirlemelerinden ve solun durumundan kalkarak, bu kez daha inceltilmiş, ama gene genel bir perspektif üretmektir.

İlki konusunda en genelde net olunmalıdır. Günümüzün küreselleşme süreçleri, ne kuramsal ne de pratik düzlemlerde ulusal devleti temel çerçeve olmaktan çıkarmıştır. Sermayenin uluslararasılaşması ve dünya kapitalizminin yeniden yapılanması, emek güçlerini de denetleyen uluslararası bir mekanizma yaratmamıştır ve yaratamayacaktır. Gerçi aşırı bir formülasyon, ama şunda gerçek payı var: "Oluşum halindeki dünya yönetici sınıfı (itirazımın yöneldiği, aşırı bulduğum nokta, ulusötesi (supranational) bir yönetici sınıfın oluş-



tuğu savıdır, m.ç.) üretici süreçleri yönlendirirken, ulus devletler de emek güçlerini denetim altında tutmaktadır."25 Görülmesi gereken şudur: Günümüzün küreselleşme süreçlerinde finans ve ticaret, üretimin çok önünde gitmektedir. Çok daha geriden "küreselleşen" üretici süreçlerin ise, gene küresel nitelikteki siyasal iktidar biçimleriyle bütünleşmesi olanaksızdır. Bu söylenen, küreselleşmenin temel çelişkilerinden biridir. Bu durumda, siyasal iktidarı hedefleyen sosyalist hareketlerin, ulusal devlet çerçevesini büsbütün aşan bir küresellelikle birleşmeleri, bugün için hiç mümkün olmayan hoş bir enternasyonalizm rüyasıdır. İşçi hareketlerinin, sendikaların, sınıf partilerinin, uluslararası bir ortak duruşu ve direnişi örgütlemeleri güç de olsa mümkündür. Ancak, devrim ve siyasal iktidar perspektifi, daha uzun yıllar, ancak ulusal devlet çerçevesi içinde anlam kazanabilecektir. Enternasyonalizmin "devrim stratejisi" alanına taşınması, zamanında, "saldırı" dendiğinde buna hazır olmayanın çıra gibi yanması, "geri çekilme" dendiğinde ise bu kez iktidarın eşliğine gelenin boynunu büküp geri basması gibi garip sonuçlara yol açmıştır26.

Özetle, küresel kapitalizmin genel sarsıntıları, gene özel kopuşlardan, genel dengeleri bozucu ulusal ya da bölgesel çıkışlardan (devrimlerden) doğacaktır. Öne çıkan, mevcut dengeleri sarsan devrimci deneyimler olmadan, dünya kapitalizminin kendiliğinden topyekun çöküş yaşaması (katastrofizm) da, ulusal sınırları aşan somut bir sınıf siyasetinin ortaya çıkması da mümkün değildir. Ulusal devletlerin "çokuluslu şirketlerin iktidarına direnmek için hala potansiyel bir çerçeve oluşturmaları"27 sanılabileceği gibi yalnızca maoculara ve Türkiye'deki sol kemalistlere özgü bir görüş değildir.

Geleneksel solun, bunlardan daha ötede "uluslararası" şeyler söylemesi güçtür. Esasen gerekli de değildir. Geleneksel sol, zaman zaman vurgulandığı gibi, kuram ile kurgu arasındaki farka dikkat etmelidir. Kuramdan somut siyaset, strateji çıkar; ama bunları kurgudan çıkartmaya çalışmak çok tehlikelidir. Kuram, uluslararası çerçeveye, en fazla kapitalizmin ve sermaye birikiminin genel süreçlerinin çözülmesinde girebilir. Ama siyaset ve ideoloji, çok daha özelleşmiş süreçlerdir. O halde, sermaye birikim süreçlerini ideolojik ve siyasal süreçlerle bütünleştiren *küresel kuramlara* hiç yeltenilmemelidir. Küresel ölçekten genel doğrultu çıkarılabilir, kimi kurgular üretilebilir; ama kuram ve somut politika türetilemez. Bu, doğası gereği böyledir. Çünkü, kuram mutlaka deneyim bağlantılı olmalıdır. Ve bu deneyim, kendiliğinden yaşanılanın ötesinde, sınıfsal/siyasal öznenin bilinçli girişimlerini kapsamak zorundadır.

Geleneksel sol kendi ülkesine döndüğünde ise bir dizi gerilimle karşılaşacaktır. Sınıf vurgusunu haklı olarak yinelerken, sınıfın çok geri unsurlarını görecektir. Gene haklı olarak sınıf içinde alan çalışmasını öne çıkarırken, bu çalışmanın daraltıcı ve genel perspektif yitirtici etkilerini hissedecektir. İnandığının ve uğruna mücadele ettiğinin arılığını korumaya çalışırken, gündelik ideolojik belirlenimlere çözücü biçimde nüfuz etme eksikliğini duyacaktır. Kuramını bozulmadan tutmaya çalışırken, dolayımaların zorunluluğunu farkedecektir. Kendi ilkeleri ışığında radikal çizgide direnirken, Türkiye'de solun çok daha elementer düzeyde toparlanma ve çıkışlara gereksinimi olduğunu sezecektir. İlkelerinden ödün vermemeye özen gösterirken, daha geniş ölçeklerdeki bir hareketliliği başkalarıyla birlikte yaratma görevinin kapıyı çaldığını duyacaktır.

Bütün bu gerilimlerin üstesinden gelmek hiç de kolay iş değildir.

## Bir Kez Daha: Sınıf ve Sosyalistler

Sosyalist kadro dinamikleriyle sınıf hareketi arasındaki ilişkilerin yerli yerine oturulması, geleneksel sol için en canalcı konulardan birini oluşturur. Geleneksel sol, kendi çözümlemelerinde, sınıfı "kitle" ya da "halk" gibi kategorilerin önüne koyduğu için devrimci demokrasiden; gene sınıfı, bu kez "yeni toplumsal hareketler", "demokrasi güçleri" ya da "sivil toplum dinamikleri" gibi en azından Türkiye için hiçbir anlam taşımayan tanımlamalara kurban etmediği için de yeni soldan ayrılır. Bu, sağlıklı bir duruştur. Ancak, bu sınıfçı duruşun bu kez bir tür sınıf fetişizmine dönüşmesi de mümkündür. Günümüz Türkiye'sinde, bu hiç de küçümsececek bir tehlike değildir.

Türkiye solunda sınıfla ilgili geleneksel ve yaygın tipler vardır. Zamanında Murat Belge'nin diline doladığı "gövdesi ve kolları fizik olarak kafasından daha gelişkin" işçi figürü bunlardan biridir. SİP'in "Mahmut"u bir başkasıdır. Yeşilçam sinemasını bilenler için daha canlı örnekler verebilirim. Türkiye solunun düşlerindeki tipik işçi, Ahmet Mekin ya da Tuncer Necmioğlu'dur. Orta yaşın biraz üzerinde bir ustabaşı.. Mazbut, çebe, disiplinli, az ama öz ve düz konuşan, "hayatı bilen" adamdır. Kadında kııda gözü yoktur. Akşamları en çok bir kadeh içer. Çocukları okusun ister. Karısını sever ama bunu belli etmemeye özen gösterir. Kızdığında, en çok, başını iki yana sallayarak "tövbe, tövbe..." der.

Doğrudur, vardır böyleleri. Ama sınıf bu değildir; böylelerinden ibaret değildir.

İnanmıyorsanız, Ankara'da Ankaragücü maçlarına gidin. Saatsiz kale arkasına oturun. 20 yaşından küçükleri es geçin. Geri kalanların bir bölümü gerçekten Çin Çin, Yenidoğan, Siteler vb. esnafıdır ya da lumpenidir. Ama diğerleri bal gibi işçidir; en azından işçi statüsündedir. Bunlardan, cinsellik bağlantısı olmayan tek bir sohbet, dokundurma, tezahürat duyamazsınız. Böylelerini, stadyum dışında, Türk-İş'in gövde gösterdiği mitinglerde, kortejin bir yerlerinde, ellerinde bayraklar "en büyük Türkiye başka büyük yok!" diye bağırırken görebilirsiniz. Değerleri, yargıları tutarlı olmaktan çok uzaktır, bölünmüştür. Mahallesinden uzun saçlı bir genç geçse "la bu karı mı?" der. Tuttuğu takımın uzun saçlı futbolcusu gol attığında ise "hele senin...yiyim, koçum benim, aslan yelelim!" haykırışları arasında kendinden geçer...

Bu da sınıftır. Üstelik, Ahmet Mekin'in fiziğinde ve oyununda canlanan, belki de "imalatı harbiye" geleneğinden gelen, İstanbul'un yerlisi işçi kadar nicel ağırlığı vardır sınıf içinde. Üretim sürecinin yeniden yapılanması, esnek istihdam, dar uzmanlaşmaya eşlik eden vasıfsızlaşma, vb. ücretli emek ortak tanımı dışında sınıfı heterojenleştirmektedir. Gerek bu heterojenleşme gerekse yaygın ideolojiler ve kitle kültürü, fiili emek sürecinden kaynaklanabilecek sınıfa özgü ve içsel değerleri iyice geri plana düşürmektedir.

*Bu söylenenler, sınıfın özel tarihsel misyonuna hiçbir biçimde gölge düşürmez. Yalnızca, "güçü ve ideolojik/etik aşılabilirliği emek sürecinden gelen sınıf" mitosunun terkinin gerektirir. Ve bir noktayı daha gözler önüne serer: Sosyalizmin ideolojik üretimi ve kaynaştırımı gündeme girmediği sürece, böyle bir çeşitliliği "sınıf" olarak birarada tutmak bile güçleşecektir.*

Geleneksel sol, sınıf konusunda dar ve teorist bir bakışa sahiptir. Türkiye'de işçi sınıfının oluşumu, bileşimi, bölünüp yeniden yapılanması ve güncel ayrıışmaları konusunda *ampirik* gözlem ve araştırmalarla desteklenen ciddi bir yaklaşımı yoktur. Bunun önemli bir eksiklik olduğuna işaret edip geçiyorum.

## Sınıf, Siyaset ve Öncülük

Geleneksel sol, sınıfın bir öncü partiye gereksinimi olduğunu savunur. En basit biçimde söyleyecek olursak, sosyalistlerin görevi, sınıfa öncülük etmektir.

Sosyalistlerin sınıfa öncülüğü, kimi uçuk yeni sol düşünürlerle kafasız uvriyeristlerin iddia ettikleri gibi, sosyalistlerin kendini beğenmişliklerinin ve "ikameciliklerinin" ürettiği bir sapkınlık değildir. Entelektüel birikimi daha fazla olanlar, geleneksel solun büsbütün dışında da kalsalar bunu görebilmektedirler : "Sınıf mücadelesi çoğu zaman, mücadelenin kendisinden doğan yeni politik seçkinlerce ya da önceden varolan seçkinlerce karşılanan önderlik ve örgüt talepleri ortaya çıkarır. Her iki durumda da, sınıf mücadelesi devlet iktidarı için bir rekabet mücadelesi şeklinde 'kabından taşar.'"<sup>28</sup>

Burada kullanılan "kabından taşma" benzetmesi bir bozulmayı ya da kaymayı ima ediyorsa, katılmıyorum. Ama sürecin bir dinamiği vurgulanıyorsa buna hiç itirazım yok. Sonuçta, en azından şu da bir adımdır: *Öncülük ve örgüt, sınıfa birtakım "leninistler" tarafından dayatılmamakta, sınıf hareketinin kendisi böyle bir talep yaratmaktadır.* Gerçekten de, önce Kautsky'yi sonra da Lenin'i hep bildiğimiz sınıf-siyaset ilişkisi çözümlmelerine iten, bu sosyalistlerin keyfi tercihleri değil, Avrupa'daki ve Rusya'daki sınıf hareketinin nesnel gerçekliği idi. 1960'ların başında TİP'in ilk kurucularının, bu partiye Türkiye'nin "sol politik seçkinleri"ni davet etmeleri de, herhalde bu insanların leninistliklerinin bir sonucu değildi.

Bunları geçiyorum. Sınıf-siyaset ilişkilerinde sanıldığı gibi iki değil, yalnızca bir etap vardır. Başka deyişle, sınıf hareketinin önce *siyasallaşması* sonra da bu siyasallaşmanın uzantısı olarak *siyasal iktidarı hedeflemesi* gibi iki etap söz konusu değildir. İki nedenle değildir. *Birincisi, sınıf hareketinin kendisi bizzatihi siyasal bir harekettir; ayrıca "siyasallaşması" gerekmez. İkincisi, doğası gereği siyasal olan sınıf hareketi, gene doğası gereği ve bu siyasallık sonucu iktidara yönelmez. Başka deyişle, siyasal iktidarı hedeflemesi, sınıf hareketinin kendi doğal gelişiminin uzantısı olan bir evre ya da aşama değildir. Bunun için, doğal gelişim süreçlerinin ötesinde daha özel dinamikler gerekir. Politik seçkinlerle, yani sınıfın dışındaki unsurlarla şu ya da bu düzeyde bir ilişki kurulmaksızın, sınıf hareketi, kendi doğal evrimi içinde siyasal iktidara yönelemez.*

Yukarıdaki noktalardan ilki üzerinde çok fazla durmak istemiyorum. Çünkü bu, marksizm içi bir tartışma değildir. Sınıf hareketinin doğası gereği siyasallık dışı olduğu ya da böyle olması gerektiği, anarşizmin en ilkel fikirlerinden biridir. Lenin'i bir yana bırakalım. Her sınıf hareketinin, sınıf hareketi niteliğiyle zorunlu olarak siyasal bir hareket olduğu<sup>29</sup> doğrudan Marx'ın görüşüdür. Bunu yalnızca şunun için yazıyorum: Bu konuda Lenin'in marksizme herhangi bir özel katkısı olmamıştır. Sınıf hareketinin siyasal bir hareket olduğu konusunda bir klasiğe müracaat edilecekse, Lenin'den önce Marx vardır.

Bizzatihi siyasal olan sınıf hareketinin bu kez siyasal iktidara yönelik bir hareket haline gelmesi ise çok daha karmaşık bir konudur. Çünkü burada öncülük, öncü örgüt vb. konular gündeme gelmekte, sosyalistlerle sınıf hareketi arasındaki ilişkiler ön plana çıkmaktadır. Lenin'in asıl katkıları bu alandadır.

Belki bıktınız, ama burada gene "iki uç" var. Sınıfın kendi mücadelesinin (ki bu mücadele siyasaldır) başkaca bir öznelik konumuna gerek bırakmadığını düşünenler, bir uçtadır. İşçi sınıfının dışındaki unsurlarca oluşturulan siyasal örgütlere, bu arada elbette leninizme düşmanlık, bu düşüncenin doğal ürünüdür. Buna karşılık, sınıfın nesnel konumunu

dar bir ekonomik alana sınırladıktan sonra, siyasal özneliği sınıfın aşılmasında arayan bir başka uç daha vardır ve gerek Gramsci'nin "kolektif irade" ciliği, gerekse pseudo-leninist öncülük iddiaları bu uçtan kaynaklanırlar.

"Kabından taşma" benzetmesine geri dönelim. Az önce de dediğim gibi, bu benzetme sürecin bütünsel dinamikleriyle ortaya çıkan bir sonucu anlatıyorsa hiç mesele yok. Gerçekten de, başta öyle olmayan bir hareketin sonuçta siyasal iktidara yönelmesi, yani sınıfın iktidar için kendi dışından unsurlarla ilişki ve bütünleşme içine girmesi, işçi sınıfı hareketinin *iç doğasının değil ilişkilerinin yarattığı* bir dinamiktir. Burada devrimci bir determinizmden söz etmiyorum. Siyasal iktidara yönelme, ilişki kurulan belirleyici unsurların (aydınlar) konumuna göre pekala reformizm biçimini de alabilir. Ama her durumda, işçi sınıfı hareketi, doğası gereği siyasal bir harekettir. Oysa, siyasal iktidar için gerekli her şey işçi sınıfının *iç doğasında yoktur*. Bu da, az önceki alıntıda geçtiği gibi, sınıf dışı siyasal seçkinlere talep doğurur. *Sınıf, hem toplumsal hem de siyasal anlamlarda gene öznedir; ama bir, ideolojisiz, iki, stratejisiz bir öznedir. Sınıfın siyasal örgütü ise, tanımı gereği toplumsal özne değildir ve olamaz. Ama o da, ideolojisi ve stratejisi ile sınıfın bütününe ulaşamayacağı yetkinlikte bir siyasal özne konumundadır.*

İşçi sınıfı hareketinin, siyasal iktidarı hedefleme anlamında "kabından taşmaya" eğilimli dinamikler barındırması, siyasetten ve siyasal iktidar sahipliğinden pek hoşlanmayanları, böyle hırs ve tutkulardan arınmış başka toplumsal özneler aramaya yöneltmiştir. Burada, siyasal iktidar fikrini reddeden hayali bir "yeni sol" düşman yaratıp onunla boğuştuğum sanılmasın. İnanmayan varsa şu sözlere kulak versin: " Bugün olan biten herşey bize şunu göstermektedir ki, 'ütopik sosyalizm'e ilişkin Marksist eleştirinin tersine, devlet iktidarı, bütün bir dizi ÖEK/D (özgürlük, eşitlik, kardeşlik/dayanışma kastediliyor, m.ç.) gerek ve özlemini uygulamaya koyup güvence altına almak için gerekli ya da ara bir evre değildir. 'Leninci' (gerçekte Stalinci) tipte bir partinin gerekliliği daha da azdır. Nihayet, bu geçiş kendi başına bir toplumsal dönüşüm sürecidir, çünkü toplumsal hareketler boyunca ÖEK/D hedeflerinin tek başına formülasyonu bile -olası sonuçlarından bağımsız olarak, bizzat bu adım- sivil toplum tarafından sivil demokrasinin uygulanması anlamında toplumda bir dönüşümü temsil eder."<sup>30</sup>

Demek ki, Laclau'dan sonra, yukarıdaki sözlerin sahibi Frank da bizlere mutlu, rahat ve doyumlulu bir ruh hali öneriyor. "ÖEK/D hedefleri"ni formüle et, yeter. Böylece, salt bu formülasyonla bile koskoca bir toplumsal dönüşümü sağlamış oluyorsun. Ortadaki totoloji açıktır: Toplumsal dönüşüm denilen şey, bazı hedeflerin salt formülasyonu ile sağlanabiliyorsa, o zaman devlet iktidarı gibi zahmetli ve riskli misyonlara girmenin gerçekten hiç anlamı yoktur! Frank kalkınma iktisatçısı değil de psikiyatrist olsaydı, herhalde cinsel sapkınlığı olan hastalarına bol bol cinsel fantezi kurdurarak onları başkalarına karşı fiili sapıklık eylemlerine girişmekten alıkoyardı...

Son olarak, geleneksel sola bir mesaj daha: Bugün Türkiye solunda, beş aşağı beş yukarı böyle düşünenler sanıldığından çok daha fazladır; ama açık açık söyleyememektedirler. Söyleyenler, en dürüst ve kişilik olarak nisbeten gelişkin olanlarıdır. O halde geleneksel sol, "canım tabii biz de marksizmi..." gibi evelme gevelemelerin arkasına sığınıp üçüncü sınıf yeni solculuk ya da beşinci sınıf yeni toplumsal hareketçilik oynayanları biraz deşmeli, tartışmaya tahrik etmeli, tartışmalı, sonra da "mektebi var" deyip



göndermelidir.

### **Geleneksel Solda Silkinış İçin**

Sona yaklaşırken, tekrar başa dönmeyi öneriyorum.

Bir kez daha sormak gerekiyor: Havanda su mu dövüyoruz? Bütün bu söylenenlerin "gerçek hayatta" karşılığı var mı? "Karşılığı" var mı, bilmiyorum, ama karşıtları olduğunu bal gibi biliyorum. Bugün Türkiye'deki sol nüfusun yarısı ile yaşı 35'in üzerinde olan solcuların dörtte üçü, burada ileri sürülen görüşlerin tam tamına karşısındadır. Eğer bu insanlar "hayatın içindeler"se, o zaman burada söylenenlerin de gerçek hayatta karşılığı var demektir.

Sol nüfusun diğer yarısı ile yaşı 35'in üzerindeki solcuların dörtte biri, bu yazının asıl adresidir. Öneri çok açıktır: Bu adı kullansalar da kullanmasalar da, geleneksel sol kategorisine giren sosyalistler bu aşamada en azından bir kuramsal paradigma ortaklığı kurmak için çaba harcamalıdır. Kendi kategorilerindeki özel tartışmaları kamulaştırmalıdır. "Legalite/illegalite" tartışmalarının artık hiçbir anlam ifade etmeyecek ölçüde dejenere olduğunu farkedip bundan çok daha verimli olabilecek başka tartışma alanlarına yönelmelidirler. "Öncü örgüt"e özel önem ve vurgu yapanlar, bu yazıda baştan bu yana değinilen "dolayım" konusuna daha ciddi ve yaratıcı biçimde eğilmelidirler. Ve daha birçoğu...

Listeyi uzatmak gerekmiyor. Geleneksel sola yönelik önerileri bir parça daha somutlaştırıp bitirmek istiyorum.

1- Geleneksel sol "mevzi savunma" dönemini artık kapatmalıdır. Şimdi, düşmana kapatılmayan mevzilerden çıkıp tarassut, keşif ve karşıt hareket zamanıdır. Şunu söylemek istiyorum: Geleneksel sol 1917'yi, onun kazanımlarını, Lenin'i, öncü örgüt ve sosyalist devrim yaklaşımlarını sahiplenmiş, bu mevzileri korumuştur. İyi etmiştir. Ama burada kalan bir geleneksel solun kendine bile hayrı olmayacak, işin kötüsü böyle bir sol gerçekten de "arkaik" bir görünüm verecektir. Şu gerçeği kimse göz ardı etmemeli: 1990-91 yılında özel bir direnç ve soluk simgesi olan "evet, ben hala eskisi gibi düşünüyorum" ifadesi, yavaş yavaş tembelliğin ve çaresizliğin incir yaprağı haline gelmeye başlamıştır. Bu ülkenin geleneksel solu sınıfı ampirik olarak da tanınmalıdır; bu ülkenin insanının mevcut ideolojik ve kültürel belirlenimler altında nereye oturtulduğunu iyi saptamalıdır; sosyalizmin hangi ideolojik dolayımlarla kendine bu ülkede alan açabileceğini derinlemesine düşünmelidir. *Hep-sinden önemlisi, bu süreçlerin ürünlerinin geleneksel sol içinde kolektivize edilebileceği bir ortam oluşturulmalıdır.*

2- Geleneksel sol "TC çözülüyor" teşhislerini ya toplumsal ilişkiler düzeyinde açıp ayrıştırılmalı ve bunun somut eylem (ve örgütlenme) bağlantılarını kurmalı, ya da aynı şeyi ikide bir tekrarlamaktan artık vazgeçmelidir. İyi, güzel, "TC çözülüyor" da biz ne halt ediyoruz? "Çözülen" düzenin insanlarını, bırakın dinci ve faşist hareketleri, CHP'nin elinden bile kurtarabiliyor muyuz? Açık konuşmakta yarar var: Türkiye solunun, bugün, "çözülen" Türkiye'den ve yaşadığı krizden devrim adına yararlanma şansı yoktur. Bu gerçek, hiç yüksünmeden kabul edilmelidir.

3- Eğer "çözülme" ise, bugün yaşanan çözülme; eğer krizse, bugün yaşanan kriz, top-

lumda, merkezi güç odaklarından elbette büsbütün bağımsız olmayan, ama nisbeten özerk dinamikler de barındıran yarı-histerik bir sağcılaşıma dalgası yaratmıştır. Daha açık söylemek gerekirse, Türkiye toplumu sağa kaymıştır. Türkiye solu "somut proje" diye tepinirken, Türkiye toplumu en küçük bir "somut proje" merakı göstermeksizin, salt ideolojik-sosyopsikolojik motiflerle, kendine bir kimlik bulma aranişı içine girmiştir. Umutsuzluk ve öfkesine soyut ya da anonim hedefler seçerek, ama cemaatçilikle, ama özel aidiyet aranişlarıyla sağa yönelmiştir. Sosyalizmin, marksizmin "bilimselliği", kuramın "arılığı" ya da "somut ve gerçekleştirilebilir projeler" adına bu ana cepheyi boş bırakması, bugünkünden bile daha ağır bir marjinalleşme getirecektir.

4- Bu koşullarda, Türkiye'de bundan böyle hiçbir askeri darbe olmasa da, dünyanın en "demokratik" MGK'sı oluştursa da, "tabandaki faşistleşme" ya da "sivil otoritarizm" denilebilecek çok daha toplumsal bir olguya karşı amansızca mücadele vermek gerekecektir. Türkiye'nin geleneksel solu devrim ve iktidar perspektifini bıraksın demiyorum elbette. Ama, bu koşullarda devrim ve iktidar perspektifini ciddiye alınabilecek ayrı bir kimlik gibi göstermenin fazla anlamı yoktur. Sonra, besleyici geçişkenlikler de unutulmamalıdır. Başka deyişle, geleneksel solun az önce sözünü ettiğim "tabandaki faşistleşme"ye ya da "sivil otoritarizm"e karşı vereceği mücadeleden, edineceği deneyimler, hiç kuşkusuz, devrim ve iktidar perspektiflerini salt kuramsal düzlemde kalmaktan çıkaracak veriler de sağlayacaktır.

5- Geleneksel sol, acısına katlanarak, bir konuda daha gerçekçi olmalıdır: Yeni solun siyasal kesimleri ve reformist solla karşılaştırıldığında, geleneksel solda bir güncel politik perspektif boşluğu vardır. Yeni solun siyasal kesimleri ve reformist sol, güncelci, sulandırıcı ya da takiyeci de olsa, sıradan solcunun pekala makul karşılayabileceği kısa vadeli perspektifler üretmektedir: Demokrasiyi yerleştirelim; geniş bir emek ve demokrasi partisi kuralım; solun en geniş kesimlerini bir parti çatısı altında toplayalım; "kirli savaş"ın sona ermesi için çalışalım; insan haklarının en ödünsüz savunucuları olalım; parlamentoya girelim, vb. vb. Bunları eleştirebilirsiniz elbette; ama bir alternatif üretmek zorundasınız. Peki, alternatif "biz onu bunu bilmeyiz, devrim isteriz" demek midir?

6- Kanımca, geleneksel solun kendisi de bu eksikliğin farkındadır. Ama, eksikliği giderme yerine örtme yolunu seçmektedir. Eksiklik örtmenin bugünkü en yaygın biçimi de alan çalışması fetişizmidir. Şu ya da bu mahallede "acaip" tutunmak, şu ya da bu fabrikadan "taş gibi" üç işçi kazanmak ya da bilmem hangi kamu çalışanları sendikasının yönetiminde "sürükleyici adam bulundurmak", insanlara büyük bir huzur ve hoşnutluk verebilmektedir. Bu tür bir sosyalist zenaatçılık, her zenaatçılıkta olduğu gibi, özel ve dar alanlarda derinleşmeler getirebilirken, bütünlüğü ya da toplamı büsbütün unutturabilmektedir.

Son birkaç cümle daha. Türkiye'de geleneksel sol, bu ülkenin genç sosyalist aydınları arasından en seçkinlerini saflarına katabilmişti. Başka deyişle, yeni sol, anlı şanlı cazibe merkezlerine ve içi kof da olsa kulağa entelektüelce gelen sözlerine rağmen, bu ülkenin genç sosyalist aydınları arasında hiçbir zaman rakipsiz bir konum edinemedi. Gelgelelim, geleneksel sol da bir süredir dönüp dönüp bina okumaktadır; özetle, başlangıç sermayesinden yemektir. Gerek geleneksel solun, gerekse yeni solun bu üretimsizliği, yeni yetişen genç sosyalist aydınları günümüze özgü bir tür nihilizme itmektedir. Burada sözü edilen, klasik anlamda bir nihilizm değildir. Nesnel olarak nihilizme varan bir güvensizlik, bir eleştirelilik ve "biraz uzaktan bakma" tutkusudur. Bu güvensizlikle tutku, siyasal bağ-

lanma denilen şeyi eskisine göre daha da güçleştirmektedir.

Genç aydınları öne çıkararak, sınıfı ve sınıf içinde çalışmayı küçümsediğim sanılmasın. Yalnız, Türkiye'de solun, aydınlar kanalından ciddi bir kan değişimine gereksinimi olduğunu düşünüyorum. Türkiye solunda, eskimiş ve soluğunu yitirmiş gündemlerin yenilenmesinde genç sosyalist aydınların özel katkıları olmuştur hep. Geleneksel sola yönelecek yeni kuşaktan sosyalist aydınların da aynı işlevi görebileceklerini sanıyorum. Bugün için tek engel, aşırı eleştirel, güvensiz ve mesafeli konumlanışlardır. Bu mesafenin biraz daha kapatılmasında, geleneksel solun bugünden başlatacağı yeni, aydınlatıcı ve tahrik edici gündemlerin de payı olacaktır.

#### NOTLAR

- 1) Alex Callinicos; *Troçkizmin Tarihi*, çeviren: M.Kurdoğlu, Z Yay., İst. 1991, s.12.
- 2) Rolf Cantzen; *Daha Az Devlet, Daha Çok Toplum*, çeviren: V.Atayman, Ayrıntı Yay., İst. 1994, s.58.
- 3) Rolf Cantzen, a.g.e., aynı yerde.
- 4) Bkz. Ralp Miliband'la Görüşme, *FI. Tez*, no.6, Haziran 1977, s. 13-14.
- 5) Bkz. T.B.Bottomore ve M. Rubel (Der.) *Karl Marx; Selected Writings in Sociology and Social Philosophy*, Penguin, 1969, s.243.
- 6) Marx-Engels; *Seçme Yapıtlar II*, çev: S.Belli vd., Sol Yay. Ankara, 1977, s.348.
- 7) Arrighi, Hopkins, Wallerstein; *Sistem Karşıtı Hareketler*, Çev: C.Kanat, B.Somay, S. Sökmen, Metis Yay. İst. 1995, s.17.
- 8) Bkz. Thomas D. Docherty; "Postmodernizm: Bir Giriş", *Postmodernist Burjuva Liberalizmi* içinde, çev: Y.Alogan, Sarmal Yay., İst. 1995, s.13
- 9) Alex Callinicos; a.g.e. s.82-83.
- 10) Henri Lefebvre; *Yaşamlı Söyleşi*, çev: E.Oğuz, Belge Yay. İst. 1995, s.14.
- 11) Gilbert Adair; *Postmodernci Kaptı İki Kere Çalar*, çev: N.Dikbaş, İletişim Yay., İst. 1994, 2. Baskı, s.29.
- 12) E.P. Thompson; *Teorinin Sefaleti*, çeviren: A.Fethi Yıldırım, Alan Yay., İst. 1994, ss. 168, 171.
- 13) E.P. Thompson; a.g.e. s. 103.
- 14) Karl Marx; *Grundrisse*, çev: S. Nişanyan, Birikim Yay., İst. 1979, s. 143.
- 15) E.P.Thompson; a.g.e. s. 294.
- 16) a.g.e. s.248.
- 17) Jean-Marie Domenach; *Politika ve Propaganda*, çev: T.Yücel, Varlık Yay., İst. 1995, 2. baskı, s. 108-109.
- 18) E.P. Thompson; a.g.e. s. 264.
- 19) Karl Marx; *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz, Seçme Yapıtlar I*, çev: M.Ardos ve diğerleri, Sol Yay., Ankara, 1976, s.609.
- 20) Etienne Balibar; *Althusser için Yazılar*, çev: H.Tufan, İletişim Yay., İst. 1991, s. 113.
- 21) Ernesto Laclau; "Politika ve Modernitenin Sınırları", *Postmodernist Burjuva Liberalizmi* içinde, s. 101.
- 22) Gencay Şaylan; *Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi*, İmge Yay., Ankara 1995, s.207.
- 23) Tarık Ali; *Sokak Savaşı Yılları*, çev: O. Yener, İletişim Yay., İst. 1995, s.265.
- 24) Jean-Marie Domenach; a.g.e. s.52.
- 25) Arrighi, vd.; a.g.e. s.52.
- 26) Fernando Claudin; *Kominternden Kominforma; Komünist Enternasyonal'in Bunalımı*, çev: Y.Alogan, Belge Yay., İst. 1990, s.149.
- 27) Henri Lefebvre; a.g.e. s.67.

- 28) Arrighi, Hopkins, Wallerstein; a.g.e. s. 67.
- 29) Marx, Engels, Lenin; *Anarşizm ve Anarkosendikalizm*, çev:S.Belli, Sol Yay., Ankara, 1979, s. 56.
- 30) Andre Gunder Frank; "Yakın Tarihin Toplumsal Hareketi", Amin, Arrighi, vd. *Büyük Kargaşa; Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi* içinde, çev:E. Akbulut, Alan Yay., İst. 1993, s.172.



# TOPLUMSALLAŞTIRMA SÜRECİ VE SOLUN PAYINA DÜŞENLER

Uğur ÖZDEMİR

Dünya kapitalizmi 1980'lerden sonra ekonomik, toplumsal ve moral yükleri kendi sırtından atmış, kalıcılığını kanıtlamış, alternatifi olmayan başarılı bir sistem havasına girmiştir. Bu dönemin ve sözde alternatifsizliğin yeni bir düşünce biçimini, yeni bir ideoloji ve kültürü ve yeni toplumsal karaktere uygun insanı üretmesi de kaçınılmaz olarak ortaya çıktı. Gerçekten de gelişkin kapitalist toplumlarda ve Türkiye'de ortaya çıkan ve eskisinden önemli farklılıklar içeren bu öğeleri siyasal mücadelede hesaba katmamak, sosyalizmin ne türden karşıt ideolojik şekillenmeyi zorlayacağını ve sosyalist ideolojinin hangi dolayımı ve araçları kullanarak kendine yer edineceğini düşünmemek tembellik değilse bile büyük bir aymazlık olacaktır. Konumuz açısından toplumsallaştırma sürecinin öğeleri şunlar:

- Dünya çapında globalleşme artarken ve sermayenin yayılması hızlanırken aynı zamanda sınıfa saldırı yoğunlaşmaktadır. Öte yandan globalleşme ve entegrasyon süreçlerine ulusların ve toplulukların parçalanması eşlik etmektedir, topluluklar daha çok atomize edilmiş ve yalıtılmış, yeni kimlikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu olgular sınıfsal bakışı ve dayanışmayı zayıflatmaktadır. İşçi sınıfı ve emekçilerin yoğun bir siyasal, ideolojik saldırıyla kuşatılması kendiliğinden karşı çıkışı ve başkaldırıyı güç hale getirmektedir. Sınıf mücadelesinin bütünselliğinde (ekonomik, siyasal, ideolojik ve kültürel) hareket etmeyen, bütünlük kuruculuğu hedeflemeyen öncü anlayışların yeni bir trajediyi yaşaması kaçınılmazdır.

- Ekonomik ve siyasal yapıdaki merkezileşme yerel inisiyatifleri bozucu ve merkezi yapıya daha fazla bağımlı kılıcı bir duruma dönmüştür. Merkeze bağlanmayan bir yerelciliğin ve alana dönük çalışmanın fazla getirisi olmayacaktır.

- Toplumsallaştırma süreci daha otoriter, saldırgan ve militarist kişilikler, standartlaşmış bireyler yarattı. Toplum giderek benzeşmeye ve içe dönük refleksler üretmeye başladı. Toplumsal yaşama ilgi azalması ve özel hayat patlaması dönemin karakteristik bir özelliği haline gelmiştir.

Adına toplumsallaştırma süreci ya da diğer bir deyişle post-modernizm denilen bu dönemde her türden bağlanma, başkaldırı ve öznesizlik durumu solun insanlarını da etkileyen bir tarzda iki mekanizma üzerinden gerçekleştirildi. Birincisi; Yoğun bir meta ve tüketim fetişizmi, ikncisi; İnsan aklı ve modernizmin bütün toplumsal süreçlerden dışlandığı yoğun bir depolitizasyon. Bu sürecin egemen sınıf ve ideoloji açısından taşıdığı risklerin ise depolitizasyon dalgası üzerinden çözülebileceği ve yeni bir "kitle kültürü" ile yeni bir "kitle

demokrasisi" üzerinden egemenliğin koruma altına alınacağı görüldü. Özellikle son ikisi eş-zamanlı olarak topluma enjekte edildi ve yer buldu. Bu yeni döneme uyum göstermek koşuluyla herşey serbest, sınır yok. Herhangi bir temele ve çerçeveye de ihtiyaç yok. Moda, cinsel özgürlük, imaj ve medyatiklik vs. gibi kitle kültürünün oluşturulmasında olağanüstü etkileyici dalgalar üzerinden "tarihin sonu" ve "ideolojilere son" belgesi ortaya sürüldü.

Depolitizasyon, bir yandan yeni kültürün ve toplumsallaştırma sürecinin zemini olarak kullanılırken, diğer yandan depolitizasyonun politikaya kayıtsızlık anlamına gelmeyeceği, aksine yeni faşizme ve sağa kayışa yol açan bir politikleşmeye yol açacağı artık anlaşılmıştır.

Sahte ve sentetik bir özgürleşme dalgası, çeşitli mekanizma ve manüplasyonlarla sürdürülürken, irrasyonelizm ve politik iki yüzlülük özellikle toplumun bir kesiminde saldırgan, otoriter, militarist birey ve yapılar ortaya çıkardı.

Örneğin; toplumun marjında yaşayan emekçi bir kesim, kent yoksulları, barındırdıkları kompleks ve sınıf atlama güdülerıyla yeni faşizmin ve sağ milliyetçi rüzgarların alıcısı durumundadır. Bugün milliyetçi ideolojinin bu kesimlere sızışı bir yer edinmiştir. Ezilen varoş kitlesi, asker göndermelerde, maçlarda "Ne mutlu Türküm diyene!", "Avrupa, Avrupa duy sesimizi" sloganları atıyorlar. Bu koroya kent yoksullarının hemen yanbaşındaki modernist küçük burjuva öğeler de dahil.

Yaşanılan süreçte günümüzün egemen ideolojisi bireylere ve sınıflara merkezi kurumlar üzerinden ve belli dolayimler aracılığıyla benimsetilmiştir. Ama bunun da ötesinde günümüzün egemen ideolojisi "Toplumsallaştırma süreci" içinde bireye ve sınıfa özümsetilir. Artık egemenlik ilişkisine halel gelmeyeceğine güvenilmekte ve "kitle demokrasisi" sınırları çerçevesinde kimi özgürlükler verilebilmektedir. Tüm bu süreç içinde merkezi ideoloji üretimi ile toplumsallıkta tekrarlanan ve yeniden üretilen ideoloji bir anlamda ortaklaşmakta ve karşılıklı olarak birbirini beslemektedir.

Toplumsallaştırma süreci kitleleri daha radikal ve toptancı politik tutum almaya sevk ediyor.

Örneğin, bu politik tutum alış yeni faşizmde "ya sev, ya terk et" sloganının içerdiği gibi bizden olanlar olmayanlar ayrımına; ya bütünsel onaya ya da bütünsel yok etmeye yol açmaktadır. Bu örnekte de görüldüğü gibi depolitizasyon ve toplumsallaştırma süreci politikleşmeye karşıtlık ve apolitizm değil, düşünme ve sorgulama özelliğini körelten, gündelik yaşamda da toptan onay ya da inkara yol açan bir süreçtir.

### **Sosyalistlerin Payına Düşen**

Eğer 1980-95 arasındaki dönemde sosyalistler bu yeni gelişmeleri ayıklayıp, çözümlereyilselerdi, örgütlü ve kolektif bir tarzda kıyasıya eleştireyilselerdi ve bunlar bir zemin kaybına yol açmadan sosyalist ideoloji ve pratiğin imkanlarına yaslanarak yapılabilsediydi, bugün yaşanan moral çöküntüsü ve solu da etkileyen depolitizasyonun etkileri bu kadar büyük olur muydu? Bu soru anlamsız gelebilir ama sosyalist hareket şoku atlatıp, savunma durumundan çıkabilseydi ve eldeki birikim ve mirastan yararlanarak sahip olduğu kazanım ve özellikleri öne çıkarabilseydi kaotik bir süreçte, her tür baskı ve sömürünün dışlandığı, eşitlikçi ve özgür, daha iyi bir dünya ve toplum kurmanın olanaklı ve mümkün ol-

duğunu savunabilseydi, kısacası bütünlüklü bir ideolojik mücadeleyi ve kendi toplumsal projesini benimsetme yoluna gitseydi etkilenme ve çöküntü bu kadar büyük olmazdı.

Bugün yaşanan trajedide, marjinalite noktasına düşülmesinde ideolojik basiretsizliğin etken olduğunu düşünüyorum.

Ne yazık ki sosyalist hareket yenik bir psikoloji ile savunmaya geçmiş, kopuk refleksler üretmiştir. Sosyalist hareket bir ideolojik silkinişi ve yeniden yapılanmayı dayatan ortam içinde 'parçalı' ve aynı zamanda tek yanlı formasyonu ile ayakta kalmaya çalışmıştır.

Bugün genel bir sağa kayıştan söz ediyoruz. Türkiye toplumu, dünya kapitalizminin evriminden büsbütün bağımsız olmuyor. Türkiye burjuvazisinin de elinden geldiği ölçüde değerlendirdiği bir sağcılaşmayı yaşıyor. Yoğun bir depolitizasyonun eşlik ettiği ideolojik saldırılardan işçi sınıfı ve sosyalistler de dahil toplumun hemen hemen her kesiminin etkilendiğini söylemek sanıyorum fazla abartılı olmaz.

Bir bütün olarak bakıldığında Türkiye sosyalist hareketi, siyasal mücadele ve ülke gündemi açısından hâlâ marjinal kalmaktadır. Sosyalist hareket açılım kanalı yaratamadığı için toplumun ve sınıfın gündemini burjuvazi ve gerici faşist partiler belirliyor.

1980-1995 dönemine sosyalist sol tekil çevre ve grupların, solun insanlarını da etkileyen sağ dalgaya karşı gösterdikleri direnç, kadro yaratma, teori ve politika üretimi gibi konularda aldığı yol ne olursa olsun, sosyalizmin ve sınıf mücadelesinin ihtiyaçları karşısında katettikleri mesafe son derece sınırlıdır.

Doğrusunu söylemek gerekirse neyin ne kadar nesnel kısıtlardan kaynaklandığını, neyin ne kadar öznel tercih ve yetersizliklere bağlanabileceği konusunda özel bir içiçe geçişin yaşandığı, 60-80 arası dönemde olduğu gibi dışsal bir motivasyonun öğelerinin son derece az olduğu bir ortamda sosyalist hareketin sorumlulukları ve yeni bir kanal yaratma görevinin hatırlatılması bir zorunluluk olur.

Açık konuşmak gerekirse sosyalist hareketin verili konumuyla krizden sosyalizm adına yararlanma ve kriz koşullarının sol haritayı yeniden biçimlendirmesini bekleme gibi bir lüksü ve şansı yoktur.

Sosyalist hareket dışsal bir motivasyonun yokluğunda, bir yandan kendi içsel ve entelektüel potansiyeline yaslanmak öte yandan genel bir çerçeve içinde de olsa ortaklaşan kesimleri Marksist ve sosyalist kimliğini koruyarak, kolektivize edeceği ortaklık ve alanları geliştirerek açılım ve yeni zenginlik alanları yaratmaya, olası devrimci bir dalgaya tutunmaya çalışmak zorundadır. Bu anlamda sorumluluk herkesindir, hepimizindir. Buradan hareketle solun bir sadeleşmeye ve netleşmeye ihtiyacı vardır. Sosyalist sol açısından netleşme ve sadeleşmenin merkezinde tanımlamaya çalıştığım iki yol var. Buradan çok genel bir sonuca varmak gerekirse açılımın, yeni zenginlik ve dolayım alanları yaratmadan tamamen kendi doğrusal etkinliğinin sonucunda olacağı beklentisi boş çıktı, birinci olarak bu konuda anlaşmak ve netleşmek gerekiyor. İkinci olarak sosyalist hareketin kendi temelini kurma ve oluşturma görevini, Kürt aydınlanmacılığına, kendiliğindenci ve sendikalist yükselişe bağlamanın sosyalist hareketi eksilttiği ve bu yolun sonuna geldiği bilinmelidir. Eğer bu saptamalarda anlaşıyorsak; grupsal, örgütsel ve siyasal kaygılardan uzak yürünecek yolun belirlenmesinde daha cüretkâr adımları atabiliriz.

Ben bu konuda yeteri kadar veri biriktiğini düşünüyorum;

a) Parti ve birlik konularında ilkeli yaklaşımlarla, temelsiz, içi boş, dejenere yaklaşımlar yan yana duruyor.

b) İstenilse de, istenilmese de sosyalist hareketin sorunlarına ilişkin tartışma ve tanımlamalar, teorik ararışlar devam ediyor.

c) Devrimcilik-reformistlik sorununda teorik düzlemde belki yanıtlar getirilse de ayrışma yanlış ve eksikli bir mecrade sürdürülüyor. İşlenmeye ve ortak politikada sınanmaya ihtiyaç var.

Özetle sosyalist sol, yeteri kadar veri ve deneyim biriktiği bir sürecin ortasında kendini yeniden kurmak zorundadır.



# İDEOLOJİ-SINIF-POLİTİKA

Ali Deniz TOROS-Eylem DENİZCİ

Marksizmin tarihsel materyalizmle verdiği sonuçlardan biri; toplumsal formasyonun, maddi üretim tarzı ile belirlenmiş ekonomik, politik, kültürel pratikler tarafından oluşturulduğudur. Bu pratiklerin tümü yasallıklarını ideolojiden alırlar. Özellikle, politika ve kültür açısından, ideoloji tarafından içerildikleri ve ideolojiyi kapsadıkları da öne çıkarılmalıdır. Bu, ideolojinin yapısal olarak onay mekanizmalarından ibaret olmadığının göstergelerinden biridir.

Yukarıda sözü geçen pratiklere "Dil ve Maddecilik" adlı kitaptan kimi alıntılarla girilebilir.

"... ekonomik pratik, maddi geçim araçlarının ve 'özgül tarihi ve ekonomik üretim ilişkilerinin' üretilmesi demektir. Bu pratik üretici güçlerin biçimi ve üretim ilişkilerinin biçimi tarafından oluşturulur."

"... politik pratik toplumsal grupların 'karşılıklı ilişkilerini', toplumsal örgütlenme biçimlerini ve bu biçimler arasındaki egemenlik ve başegme ilişkilerini üretir. Bu pratik sınıflararası çelişkilerden oluşur (kapitalizmde işçi sınıfı ile burjuva arasında)."

Bu pratikler tanımlanırken bir de ideolojik pratik tanımlamasına giriliyor; ".... öznelere toplumsal bütünlükte eylemde bulunmalarını sağlayan durumları üretir."<sup>1</sup>

Kapitalist formasyonu da içeren daha genel bir toplumsal formasyon anlatımında kullanılan bu tanımlamalar içinde, özellikle ideoloji tanımı sınıfsallıktan ve bu nedenle tarihsel dayanaklarından oldukça uzaktır.

## İdeoloji

"İdeoloji tek başına sınıf çıkarı adına bilinçli ve kasıtlı yalan üreten bir öznel etkinliğe indirgenemez."<sup>2</sup> Bilinçli ve kasıtlı yalan üretimi anlatımının eksiltlen oluşu bir yana, yalnızca öznel etkinlik olarak anlaşılmasının sakıncaları üstünde durulmalı. Bu, toplumsal bütünlükte ideolojinin nesnel bir belirleyen olduğunun, aynı bütünlük tarafından nesnel olarak belirlendiğinin gözardı edilmesi demektir. Bu nesnellik gözetildiğinde ideolojinin toplumu nesneleştirme işlevinin, toplumu ve bireylerini üst belirleyen olma işlevinin ayırımına varılabilir. Tarihselci yaklaşım olguları köken ve oluşumlarıyla birlikte ele alır. İdeolojinin bu vurgulanan işlevi de olguların doğrudan ya da dolaylı belirlenimlere ve etkilemelere açık oluşlarıyla anlaşılabilir. Bu durumda ideoloji, tarihselci yaklaşımın kendisiyle irdelendiğinde belirli bir sınıf kökenine ait oluşuyla açıklanacaktır. İdeoloji, toplumun sınıflara ayrılmasıyla birlikte oluşan ve üretim tarzları farklılaşmasıyla birlikte siyasal olarak gelişen bir hat izlemiştir. Sınıflı toplumlarda ideoloji, Marks'ın deyişiyle 'pratiğin bilincini

yabancılaştıran" bir süreç izler. Böylelikle yaşadığı pratiğin gerçek işleyişine, bu işleyişin kavranışına yabancılaşan özne, sınıflı toplum gereği, egemen sınıfın sistemleştirdiği düşünceler bütününe benimsemeye yönelir. Bu noktada ideoloji artık nesnellığe kavuşmuştur.

Burada, ideolojinin kendi öznelerini de yarattığından söz edilebilir. Yaratılan özne, bulunduğu nesnellikte bağımlı olduğu formasyona uyumlulaştırmaya çalışır. Bu uyumlu olma çabası ideolojik taşıyıcılığın kendisidir. Özne kendinde oluşturduğu rolü toplumsal formasyonun bütünleyicisi olarak sürdürür. İdeoloji, bireyi hem kendi yaşam pratiğinde daha üretken kılmayı sağlamakta, hem de bireyin özne etkinliğini verili nesnellığe uyumlulaştırır. Bu anlamda da bireye, yaşadığı toplumun geleneklerine, kurumlarına bağlanmayı sağlar.

Farklı somutluklarda gelişen ideolojiler, içinde yaşanan dünyaya ilişkin söylemler geliştirirken, çeşitli toplumsal grupları hem bir ve aynı şeyler yapıp, hem de değişik misyonlar biçebilirler. Bu misyonların benimsenmesi ya da inkârı bireysel dönüşümlerle değil kolektif süreçlerle sağlanabilir.

İdeolojinin oluşmasında toplumsal grupların belirleyiciliği sözkonusudur. Bu belirleyicilik, ideolojinin egemen ideoloji olarak sistemleştirildiği noktada silikleşir. İdeolojinin egemen ideoloji olarak topluma dönüşü, insanlara çelişki ve sorun algılanmasında düzenli olarak bir yanılsamayı dayatır. Kapitalist toplumda özne kendini özgür, yaşadığı toplumsal bütüne uyumlu, kendi yaşam pratiğinden her yönüyle sorumlu, duyarlı bir yapı oluşturur ki bunlar pratiği bilincine yabancılaşma olarak açıklanabilir.

Bu noktada işçi sınıfı da, toplumun bütünü içinde ideolojik olarak belirlenmeye tabidir. Öyle ki bu belirlenmişlik, sınıfa içsel durumdadır. İşçi sınıfının, çelişkiyi ve çelişkinin belirleyiciliğini göremeyişi ya da bulanık olarak algılayışı bu içsellikten dolayı süreklilik kazanır. Bu haliyle işçi sınıfı nesneleştirilmekte, egemen sınıfın ideolojik-kültürel kuşatımı işçi sınıfı içinde yeniden üretilmektedir.

Türkiye kapitalizminin, çok kapsamlı özelleştirme girişimlerinin teklifsizliğinde, işçi sınıfının nesneleşmesinin de payı vardır. Zaten sendikasılaşmış olan işçi sınıfı, özelleştirmeye toplumun en anlayışlı kesimlerinden biri olmuştur. Ta ki doğrudan KİT'lerde çalışan işçilerin, aldıkları ücretleri aslında haketmedikleri doğrultusunda düşüncelerine yol açacak kadar. Ülke ekonomisinin kurtarılması ise işçi sınıfı için büyük bir olgunluktu. Özelleştirmenin, mülkiyetin tabana yayılması olduğu, ekonomik demokrasi olduğu, eşitlikçi kapitalizm olduğu da cabası.

Esnek çalışma modelinin gündeme getirilmesinde de aynı rahatlık vardır. Esnek çalışma modeli<sup>3</sup>, bu model ile çalışanların istihdamlarının normal sekiz saatlik çalışma süresini zaman dilimlerine ayırarak verim almaya çalışmaktır. Bu, tabiki sermayenin çalışanlardan almayı düşündüğü verimliliklerdir.

Türkiye gibi işsizliğin yoğun olduğu, iş güvencesinin de bir o kadar düşük olduğu ülkelerde, bu modeli uygulama girişimleri sermaye için büyük bir olanaktır. Bu model, sermayenin ve siyasi iktidarın emek-sermaye çelişkisini, sınıfsal çatışmayı ideolojik salgılarla gizlemek için düzenin devamını sağlamak için de bir olanaktır, çünkü işten atmalar iş güvencesinin olmayışı, işsizlik oranının yüksek oluşu ile bu sorunları yaşayan, çalışan ya da

çalışmayanların, bu model sayesinde yeni bir istihdamı gündeme gelecektir. Bu da siyasi iktidarın düzenin sınırlarının zorlanmasını önleme yönündeki girişimidir.

Bu mode ile bir zaman diliminde çalışanların, geriye kalan zaman diliminde kendilerine daha çok zaman ayıracaklarını, kültürel-sosyal çalışmalara yönelebileceklerini, herkese iş olanağı tanınabileceğini, hatta ikinci bir işte dahi çalışılabileceği türünden, modeli olumlayan ideolojik salgılarda bulunulmuştur. Bu ideolojik salgının diğer bir boyutu da, mevcut tam gün süreli çalışanların dışında çalışacak olanlara örgütlenme, sendikalaşma hakkı tanımamak, düşük ücret ve daha az sosyal güvence ile çalışmalarını istemek gibi bir ideolojik saldırıdır.

Yazıyı bu noktadan sonra, ideolojinin devlet, siyaset ve bilimle olan ilişkilerini ele alarak sürdüreceğiz.

### **İdeoloji-Devlet**

Tarih, sınıflar savaşı ve ideoloji, sınıflar savaşının yetkinleşerek büyüyen parçası. Devlet ve ideoloji bağına Engels'ten iki vurguyla girmek mümkün: "Birincisi; Devlet sınıf karşıtlıklarını frenleme ihtiyacından doğduğuna, ama aynı zamanda bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, ekonomik bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde siyasi bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir. İkincisi; Toplum, dış ve iç saldırılara karşı, ortak çıkarlarını savunmak üzere kendine bir organizma kurar. Bu organizma devlet iktidarındır. Devlet, daha doğar doğmaz kendini toplumdan bağımsız kılar, belli bir sınıfın organizması haline geldiği ölçüde ve bu sınıfın egemenliğini doğrudan doğruya üstün kıldığı ölçüde, bu bağımsızlığı daha da büyük olur."<sup>4</sup>

Devlet, sınıflı toplumların ortaya çıkışıyla gündeme gelen sınıf karşıtlıklarını törpülemek ve ama bunu sınıflardan biri adına yapmakla yükümlü. Bu haliyle ekonomik politik gücü elinde tutanın aygıtı. Toplumun yarattığı devlet giderek toplumdan bağımsızlaşıyor ve toplumla ilişkisi dolaylılaşarak geliyor. Bu söylenenlerden bağımsız olarak devletin sınıfların uzlaştırıcısı olduğunu düşünmek bir yanılsamadır. Nihai biçimine egemen sınıfın elinde varan devlet, uzlaşmaz sınıf çelişkilerinin ürünü, fakat çatışmayı hafifletip egemen sınıfın statüsü için çatışmayı düzenin sınırları içinde tutması gereken güçtür.

Devlet ve ideoloji içerdikleri görece bağlılığa rağmen sınıfsal aidiyetleriyle kavranabilirler. Egemen sınıf ideolojisi, üstünlüğünü ve sürekliliğini karşıtı olan ideolojiyi etkisizleştirerek ve saf dışı bırakarak sağlar. Burjuvazinin sınıf egemenliğini güçlendirmesinin yolu da devlet aygıtını kullanmasından geçer. Egemen sınıf devlet aracılığıyla tüm topluma, öncelikle de proleterya kendi ideolojisinin toplumun tümünün çıkarlarını koruduğunu benimsetir. Egemen ideoloji, işçi sınıfı ideolojisini kendine malletmeyi, egemen ideolojiye eklenmesini ve giderek ideolojik sistemliliğini kırmayı amaçlar. Dolayısıyla üretim ilişkilerinin, proleteryanın üretici güç olduğunun ve toplumsal yapıda belirleyiciliğinin çizgilerini silikleştirerek proleterya nesneleştirir.

Devletin işlevlerine bakacak olursak, Cem Eroğul'un sınıflandırmasına dikkat çekilebilir: "a) Egemen sınıfın çıkarına hizmet; b) Toplumun tümüne hizmet; c) Devletin kendi görevlilerine (devlet personeline) hizmet."<sup>5</sup> Egemen sınıfın çıkarına hizmet, devleti

belirleyen en temel gerekçe olmasına karşın yine de üçüncü işlevi olan devlet personeline hizmet durumunda, devlet artık ne egemen sınıfın bir aracı ne de azınlıkta kalanın kolayıcısı olmaktadır, diye bir sonuca varıyor Cem Eroğul. Böyle bir sonuca varmada sınıflandırmadaki sınırlı, eksikli ve parçalı tavrın payı vardır. Siyasi ve bürokratik kadroların kategorilere ayrılıp bütüne ilişkin oluşlarının gözden kaçırılışıyla da açıklanabilir. Tek tek devletlerin uluslararası konjonktürde kendi konumlarını, kendi ülke burjuvazilerinin çıkarlarını koruma ve pekinleştirme çabası tümüyle dışta bırakılmıştır. Sınıf çatışmasının düzen sınırları içinde tutulması temel alınması gerekirken işlevsellik dışı bir vurgu olarak kalmış.

Burjuvazi içi kimi kesimlerin çatışmalarına da değinmek gerekir, çünkü devlet bu alanda da denge kurmak anlamında belirleyicidir.

Kimi Batılı Marksist kuramcılar, devletin egemen sınıfın baskı aygıtı oluşunu bir kenara bırakarak, devleti toplumsal düzenin yeniden üretimine katkıda bulunan ve herşeyi kapsayan bir üst aygıt olarak tanımlıyorlar. Böylesi parçalı ve toptancı bir yaklaşım, sınıf mücadelesinin ana eksenini, siyasal iktidar hedefini gözetmemeyi gerektirir. Sınıflı toplumlarda belli bir üretim biçiminin sürdürülmesinin ön koşulu olarak devlet ortaya çıkmıştır ve kitlelerin gücünü, silahlı ve örgütlü bir azınlığın gücüne bağımlı kılınmasını sağlayan, sömürenlerin sömürülenleri baskı altında tutması için geliştirilen bir aygıttır. Tüm burjuva devlet biçimleri son çözümlemede şu ya da bu biçimde, zorunlu olarak bir burjuva diktatörlüğüdür. Sınıf çelişkilerinin ürünü olan devlet, çıkış noktası itibariyle kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasında da aynı nitelikte kalacak, ancak tek ve önemli fark işçi sınıfı diktatörlüğü olacaktır.

### İdeoloji-Siyaset

Bu konuyla ilişkisi olacağını düşündüğümüz, Engels'ten iki alıntıyla başlayacağız. İlki; "Devlet bir kez topluma karşı bağımsız bir güç haline geldi mi, kendisi de artık yeni bir ideoloji yaratır. Meslekten politikacılar, kamu hukuku teorisyenleri, özel hukuk uzmanları, gerçekte ekonomik olaylarla olan bağlantıyı hırsıyla örtbas ederler." İkincisi; "Ezilen sınıfın egemen sınıfa karşı mücadelesi, zorunlu olarak siyasal bir mücadele haline, ilkin bu sınıfın siyasal egemenliğine karşı yürütülen bir mücadele haline gelir; bu siyasal mücadelenin ekonomik temeli ile olan ilişkisinin bilinci bulanıklaşır ve hatta bütünüyle kaybolabilir."<sup>6</sup>

İlk vurgudaki ideolojileştirme işlevi devlete yüklenmiştir. Egemen sınıfın ekonomik-politik yapılanması, devletin ideolojileştirmede bir araç olmasını dayatmaktadır. Devlet, toplumun kendi gerçekliğini egemen sınıfın belirleyiciliğinde örtmeye uğraşır. Bu yönüyle ideolojik üretimde bulunur. İkinci vurguda ise, ezilen sınıfın, sınıfsal çelişkinin bilincine varmasıyla siyasallaşacağı belirlenmiştir. Sınıfsal çelişkinin bilincine varmakla siyasallaşma arasındaki ilişki bugün için pek de doğrudan yakalanan bir ilişki değildir. Siyasallaşmanın nesnellik bağlamında, bilince çıkartmanın ötesinde güçlü dolayılara gereksinimi vardır.

Siyasal etkinlik, kapitalizm koşullarında sınıf mücadelesinde, sosyalizmin inşa süreçlerinde belirleyicidir. Sınıf çatışmasının yığınların siyasallaşmasına dönüştürülmesine gerektiğini, bunun araçlarının, ilkelerinin oluşturulması zorunluluğunu kavramak gerekiyor.



Kapitalizmde burjuva demokrasinin biçimsel özgürlük ve eşitliği, mal değişiminin biçimsel eşitlik ve özgürlüğünün kurumlar düzeyindeki ifadesidir. Kapitalist siyasal yönetim demokrasi aracılığıyla işler. Burjuva demokrasisi de halkın yönetim olarak tanımlanıp, işçi sınıfı da bu yönetici halk içinde gösterilir. Tüm sınıf üyelerini temsil eden yönetim biçimi olarak ifade edilir. Fakat çağdaş devletin yürütme gücü bütün burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden farksızdır. İşçiler genel oy hakkı ile ancak kendilerini hangi burjuva temsilcisi kadronun yöneteceğini belirlerler. İşçi sınıfı egemenliği ise ancak bu aygıtı parçalayarak kurulacaktır. İşçi sınıfının ve sosyalistlerin, mevcut ideolojik-kültürel formasyonun etkilerinden kurtulabilmesinin yolu yabancılaşmanın uzantılarından arınmak ve yabancılaşmayı tümüyle ortadan kaldırmakla olacaktır. Bu sayede tarihin ve hayatın tüm-lüklü sahiplenışı sağlanacaktır.

İşçi sınıfı mücadelesi, mücadele ve örgütlenmenin yönelimi anlamında siyaseti, kalıcılık ve güçlenmek anlamında ideolojiyi içermek zorundadır. Bu noktada şunu söyleyebiliriz; genel üretim politikalarında ideolojik formasyon üst belirleyen olabilir, ancak ideoloji tek başına değiştirme-dönüştürme özelliğine sahip değildir. Değiştirme-dönüştürme siyasetin gerçekleştiği alanda üretilecek mücadele ve örgütlenme tarzı ile sağlanabilir. Bu, sürecin siyaset ve ideoloji açısından birbirlerini koşullama ve gereksinme bağıyla gelişebileceğini de gösterir.

Son olarak siyasetin üretilmesine ilişkin bir kaç nokta vurgulayacağız. "Türkiye sosyalist hareketinin netleşmesi gereken ilk temel konu, siyasetin sınıftan değil sınıfsallıktan türetilebileceğidir. Başka deyişle sosyalist siyasetin belirleyicisi tek başına ve doğrudan doğruya işçi sınıfı değil, işçi sınıfının da bir parçası olduğu toplumsal oluşumun (formasyonun) bütünüdür."<sup>7</sup> Siyaset verili nesnelliğten türetilmek zorundadır. Dolayısıyla siyaset ne salt sınıfa indirgenir bir anlayışla, ne de sınıftan kopuk bir anlayışla türetilir. Siyasetin türetilme yöntemi nesnelliğin bütün olarak kapsamlı kavranışından geçer. Sosyalist siyasetin yapılmasını, pratik ayağını sağlayacak olan da sözkonusu bütünlüğün bizzat kendisidir. Toplumsal oluşumun bütününe yönelik siyasi tavır, düzeni tam boy karşısına alan sınıfsal bir eksenden türetilmek zorundadır.

### **İdeoloji-Bilim**

İdeoloji ve bilim ilişkisi genellikle bir karşılık biçiminde ele alınır. Kapitalizmin içinde şekillenen ideoloji, bilimin içermesi gereken mantıksal dizge ve nedensellikler açısından, bilime mesafeli bulunabilir. Bu bilimsellikle ideolojinin zıtlığı demek değildir. Sosyalist mücadele için özellikle vurulanmalıdır ki bilimle ideolojinin içiçeliğini sağlanmak zorundadır. Sosyalist siyasette nesnelliğin kavranması tümüyle bilimsel veri değerlendirmeleriyle mümkündür. Sosyalist siyaset açısından nesnelliğin kavranışına, bu kavranışın ifade düzeyine çıkarılışına, mücadele içinde bu düzeyin sınanışına önem ve öncelik verildiğini hatırlatmak yerinde olur. Siyasetle ideolojinin birbirini koşulladığı ve gereksindiği vurgusunu bu yazıda daha önce de yapmıştık. İdeolojiyle bilim arasındaki bağın sosyalist kuruluş açısından çok daha dolaysız olduğu söylenebilir.

Kapitalist toplumda egemen ideolojinin karşısına verili nesnelliğin öğelerinden hareket ederek, pratiğin bilincine yabancılaşma sınıfın kendi ideolojisini oluşturmak ve bu ideoloji ile bütünlenecek siyasal ve örgütsel bir tümlük çıkartmak gerekmektedir.

## İdeolojide Eklemlenme

".... burjuva ideolojisi hiç bir dönemde, hiç bir burjuva toplumunda egemen ideoloji olmamıştır. 'Gerçek' burjuva ideolojisinin örneğin Amerikan ve Fransız devrimlerinin kimi uğraklarında geleneksel ideolojik yapıdan köklü bir kopuşu zorladığını, hatta bunu gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Ne var ki bir sınıf olarak burjuvazi, bu içeriğiyle 'burjuva ideolojisi'nin kendi başına bir iktidar, bir egemenlik ideolojisi olamayacağını çabuk görmüştür."<sup>8</sup> Burjuvazi öncülüğünde gerçekleşen feodal toplumun yıkılışı, eski toplumun üzerine kurulan yeni toplum, bu yöndeki ilerleme ve gelişmeyle oluşan tarihsel-toplumsal değişimin ve dönüşümün sürekliliği, kapitalizmin kalıcılığı sağlandıktan sonra kesintiye uğramıştır. İlerlemeci, yenilikçi, özgürlükçü burjuva düşünme tarzı, "saf" burjuva düşüncesi, burjuvazinin üretim süreçlerine olduğu kadar üst yapısal süreçlere de hakim olduğu andan itibaren egemen ideolojinin yalnızca bir parçası haline gelmiştir.

Egemen ideoloji, sınıflı toplumların ideoloji alanlarının tümünü kapsayan ve kapitalist formasyon içinde bu alanları işleyerek yeniden üreten bir hat izlemiştir. Burjuvazi ideolojik egemenliğini arttırmak amacıyla din, milliyetçilik gibi alt alanlarla kapsayan bir ideolojik bütünlüğünü benimsemiştir.

Milliyetçilik, her durumda sınıflararası eşitsizliğin sorgulanmadığı bir yapıya sahiptir. Yöneten sınıfların bütün bir ulusun çıkarlarını temsil ettiği yanılsamasına dayanmak zordur. Bu alan, toplumda dar bir odağın belirlenimindeyken, farklılaşan toplumsal ve siyasal süreçlerde mevcut darlık iktidarın çeşitli aygıtları tarafından genişletilebiliyor. Türkiye'de milliyetçiliğin iktidar tarafından sürekli ideolojik salgılarla beslenmesi, bu bir yandan Türkiye'nin kendi konumundaki ülkelerle rekabet edebilecek güçte ve nitelikte olduğu, yanılsaması, bir yandan da böyle bir ülkenin (coğrafik anlamda siyasal yüklemeler kastediliyor, ayrıca Türk dünyasına yetişebilen) vatandaşı olmak üzerinden ifade edilmesi, bu alanın tek başına bir siyasal odağa bırakılmadığını göstermektedir.

Din alanı da, burjuvazinin ideolojik hegemonyasında önemli rol oynar, ancak din olgusunu, egemen sınıf diğer ideolojik unsurlar kadar rahat belirleyebilme olanağına sahip değildir. Bu, dinin tarihsel olarak toplumun bütününde sağladığı belirleyicilikle açıklanabilir. Din ideolojisi, moral değerleriyle, kültürel formlarıyla da toplumlar tarafından içselleştirilmiştir. Oysa din olgusunun bir ideolojik yanılsama olduğunu gösteren en önemli gösterge; tarihsel süreçte toplum-insan, insan-insan ilişkileri değişirken, üretim tarzları farklılaşırken din olgusunun statik kalmasıdır.

Milliyetçilik ve din egemen ideoloji açısından hem popülizm yapma olanağı tanır hem de siyasi denge öğeleridirler. "Popülizmin tüm sınıflı toplumlar için en belirgin işlevi belirli bir niceliğin içindeki sınıf çelişkilerini gizleyip, o kitleyi aynı safta göstermektir."<sup>9</sup> Popülizm, egemen sınıfın en yetkin biçimde kullanabileceği ideolojik formasyondur. Burjuva siyasetinin iktidar ve muhalefet kesimleri "halka göre-halk için" söylemini birlikte beslerler. Bu mevcut nesnelliğin egemen sınıfın gelişkin ideolojik-kültürel hegemonyasının sonucudur. Halka göre olmakla egemen ideolojinin belirlenimi altında olmak bir ve aynı şeylerdir.

Egemen ideoloji, kapitalist entegrasyonun gelişmesi, sosyalist sistemin çözülüşü ile birlikte; sosyalizmin tehdidi, iki kutuplu dünya soğuk savaş, Türkiye özelinde Sovyet ve

Yunan tehdidi gibi önemli tutamaklarından gerilemiştir. Bunların yerini bütün bilinç bağlarının yitirildiği bilgi toplumu, küreselleşme, cemaatler olarak örgütlenme, bireycilik almıştır.

Küreselleşme, ülkeler arası sınırların aşılması üzerinden, uluslararası sermayenin dolışımındaki engellerin ortadan kaldırılması, uluslararası kapitalizmin hiyerarşik bir iç yapılanmaya yönelmesi, bunun sonucunda da sermayenin kendine ekonomik-politik-askeri boyutta bağımlı kıldığı ülkeler ile bir yayılım stratejisi oluşturulan bütünlüktür. Bu bütünlükte ulus-devlet kavramı da silikleşir. Bu haliyle küreselleşme egemen ideolojinin ağırlıklı dayanaklarından biri yapılmak istenmektedir. Eşitsiz öğelerin, eşitsizliği, bundan kaynaklanan uyumsuzluğu, çelişik yanlar içerdikleri gözardı edildiği için egemen ideolojinin bu noktadaki dayanak arayışı bizzat egemen ideoloji için bir yanılsamadır.

Türkiye kapitalizmi, ideolojik olarak hem geleneksel motiflerden hem de Avrupa ile birleşme çabasının gerekliliklerinden beslenmek durumundadır. Türkiye'deki mevcut ideoloji, Türkiye'nin dönemsel iç dinamizminden de olsa gerek, küreselleşme motifini etkin kılamamıştır. Türkiye kapitalizminin gereksindiği egemen ideolojik oluşumun, burjuva demokratizmi, dinciliği, milliyetçiliği içermek zorunda oluşu, karşıt ideolojileşmeye ciddi olanaklar tanımaktadır. Egemen ideolojinin olanakları, mevcut ideolojiyi ne niteliksel bir dönüşümün eşiğine getiriyor, ne de eski hamam eski tas olmaya bırakıyor. Bu Türkiye sorununun yönelimi açısından, "yeni" damgalı demokratik ve çağdaş devlet arayışını boşa çıkarıyor, karşıt ideolojileşmenin kanallarını yaratmayı ise koşulluyor.

#### NOTLAR

- 1) Rosalind Coward, John Ellis; "Dil ve Maddecilik", İletişim Yay., 1985, Çev.: Esen Tarım, s. 115.
- 2) Metin Çulhaoğlu; "İdeoloji ve Siyaset: Bir Model Önerisi I", *Gelenek Dergisi*, sayı: 21, s. 15.
- 3) Petrol-İş Dergisi, sayı: 95, Haziran 1995, s. 14-21.
- 4) Metin Çulhaoğlu; "İdeoloji ve Siyaset: Bir Model Önerisi I", *Gelenek Dergisi*, sayı: 21, s. 18-19.
- 5) Cem Eroğlu; "Esas Sorun Devlettir", *Marksizm ve Gelecek*, Güz 1989, s. 125.
- 6) Metin Çulhaoğlu; "İdeoloji ve Siyaset: Bir Model Önerisi I", *Gelenek Dergisi*, sayı: 21, s. 17.
- 7) "Sosyalist Politikada Açılım için Saptamalar, Yönelimler", *Sosyalist Politika Bildirge*, s. 15.
- 8) Metin Çulhaoğlu; "İdeoloji ve Politika: Kavramlardan Pratiğe Yaklaşım Denemesi", *Marksizm ve Gelecek*, Güz 1989, s. 29.
- 9) Metin Çulhaoğlu; "Siyaset ve İdeoloji II: Türkiye'ye Bakarken", *Gelenek Dergisi*, sayı: 21, s. 91.

# SOL RANTİYE

Engin ERKİNER

Rantiye, tanım olarak, "Para, hisse senedi faiziyle veya emlak geliriyle yaşayan kişi" anlamına gelir. "Sol rantiyeye" ise, sosyalist hareket içinde geçmişte şu veya bu nedenle tanınmış olan, bugün de sosyalist olan, ama gerçekte hiçbir şey yapmayan, durumu çeşitli yöntemlerle idare eden kişilere denir. Geçmişteki tanınmışlıkların rantını kullanmaktadırlar. Bu anlamda "adları vardır", ama dikkate değer hiçbir faaliyetleri bulunmamaktadır.

Sol rantiyenin kökeni şöyle açıklanabilir: 1980 özellikle 1985 sonrasında Türkiye sosyalist hareketinde bırakan bıraktı. 1986-87'de ülkede sosyalist hareket yeniden yükseliyordu. 1990 ve sonrasında ise durum köklü olarak değişti. Bu dönem sol rantiyenin asıl elemanlarını bulduğu dönemdir. İki önemli değişim oldu: Sosyalist ülkeler yıkıldı ve Yeni Dünya Düzeni geldi. Ancak YDD'nin fazla sürmeyeceği, ortaya çıktığında bile belliydi ve kısa sürede ideolojik olarak çöktü.

İkincisi; Türkiye burjuvazisindeki değişimdir. Türkiye burjuvazisi, özellikle 1990 sonrasında önemli bir atılım yaptı (Önceki yıllarda bu atılımın birikimi vardır). Bu atılım, eskiden beri sözde yeralınan Batı dünyasının içinde (daha yoğun taklit yoluyla da olsa) fiilen yer almak. Bazı çevrelerde "Özal devrimi" denilen değişim budur. Bu değişimin başlıca noktaları şunlardır:

1. İthalat serbestleştirildi. Her çeşit lüks marka ülkeye girmeye başladı. Batıdaki yabancılaşma, Türkiye insanının kimlik sorunuyla ağırlaşarak ülkeye taşındı. Pahalı ithal mallarının sadece zengin çevreye seslendiğini düşünmek yanlıştır. Sonuçta, nüfus içindeki oranına göre bu malları özellikle tüketen, küçük bir çevredir. Ama öteki geniş çevre için bu ürünler bir "imaj", "vitrin" ya da "kimlik" yerine geçer. Batıda kendini banka hesabı ve kredi kartıyla tanımlayan insan, Türkiye'de giydiği marka ile tanımlar (Adidas, Nike vb.). Bu tanımlama (sahip olunanın kimliğin yerine geçmesi) ülkenin ekonomik koşullarına göre daha gelişkindir.

2. Türkiye insanının boş zamanının örgütlenmesidir. Eskiden bu derecede değildi. Şu veya bu işte çalışan kişi evine geldiğinde, az çok serbest bir alana gelmiş olurdu. İşyerinin yanı sıra evde/mahallede de sosyalist propaganda için boş bir alan vardı. (Geçmişte devrimcilerin mahalle örgütlenmesinin bu kadar yaygın olması işsizliğin yanı sıra bu boş alanla da açıklanabilir).

Özellikle 1990 sonrasında bu boş alan dolmuş ve Türkiye bu anlamda batılılaşmıştır. Türkiye insanının artık "serbest zamanı" yoktur, her an ve her yerde belirli bir ideolojinin değişim biçimlerinin mesajlarıyla kuşatılmıştır. Çok sayıda TV kanalı ve sayısız radyo istasyonunun bunda büyük payı vardır ("Medya devrimi" budur).

3. Aydınların gitmesidir. Türkiye'de aydınlar eskiden solun tekelindeydi. Sağcı aydınların kökeni araştırıldığında çoğunun geçmişinde sosyalistlik çıkardı. Bu kesim, genellikle teoride sosyalist olmayı bırakmadan, sosyalist safları terketti. Sermaye birikim dü-



zeyini iyice yükselten burjuvazi, kendisiyle çalışanlara iyi para veriyordu. Ancak birçok eski sosyalist aydın, "dönek" olmak yerine, başka bir alanda "sosyalist" olmayı tercih etti. Geçmişin aksine devlet de buna hazırды. 141 ve 142. maddeler kalkmış, sosyalist sistem dağılmış ve bizzat cumhurbaşkanının ağzından, "Ülkenin bölünmez bütünlüğüne sahip çıkmak şartıyla istediğiniz düşünceyi savunabilirsiniz. Birşey olmayacaktır. Ben kefilim" denilmiştir.

Böylece yeni bir "sosyalist aydın" tipi ortaya çıktı. Önemli bilgi birikimi var, sosyalizmi savunuyor, ama ülkenin en önemli sorununda ya hiç konuşmuyor, konuşunca da devletle ters düşmemeye özen gösteriyor.

Örnek olarak Yapı Kredi Yayınları'na bakılabilir: Arkasında bir sermaye grubu olan bu yayınevi, çeşitli eski sosyalist aydınlara dayanarak oldukça ileri düzeyde bir yayın politikası izlemektedir. Bu yayınevinde yayımlanan bazı kitaplarda, yazarlar, açıkça marksist bakış açısını savunmaktadırlar.

"Sosyalistim ve kavga etmek istemiyorum". Bu alandaki anlayış budur. T.C. devleti eskiden 141-142 ile bu alanı kapatmıştı. Birçok aydın ister istemez devletle karşı karşıya geliyordu. Bu durum kalkmış, devlet bunları "kapsamıştır".

Bir ülkenin en önemli sorununda açık tutum alınmadan nasıl sosyalist olunur? Bu sosyalistlik, bir çeşit Fransız aydınının barışçılığına benzer. Fransa'nın nükleer denemelerine karşı çıkmadan, şu veya bu çeşit mayının yasaklanması ya da filanca-ülkeye şu silahın satılmasına karşı çıkılması bu aydını barışçı ve silahlanma karşıtı yapar mı?

Bu gelişme sosyalistlerin aydın bölümünde büyük bir ayrışma sağladı ve önemli sayı ve nitelikteki aydın "devlet sosyalisti" oldu.

Türkiye sosyalist hareketi büyük bir yoksullaşma içine düştü. Sosyalist ülkelerin dağılması, "Özal devrimi" ve "devletçi aydın sosyalistler", eskiden beri varolan ama çeşitli güncel çözümlerle sürekli ileriye atılan sorunları iyice ağırlaştırdılar. Kavga veren ve ülkenin temel sorununda açık tavır koyan Türkiye sosyalist hareketi, taraftar ve kadro kaybına uğradı, eski örgütlenme yöntemleri tılandı ve eskiden de büyük oranda örgütlü olmayan ama yanında yer alan aydınları ya suskun ya da karşısında buldu.

Türkiye sosyalist hareketinin şu veya bu şekilde kavga veren kesiminin kültür düzeyi, birikim düzeyi oldukça düşüktür. Bu gerçeği açıkça kabullenmek yerine, bilingsiz kabulün yarattığı telaş, olmayacak yolların denenmesine yol açmaktadır. Türkiye sosyalist hareketinin bir bölümü "devletçi aydınları" yeniden kazanmaya çalışmaktadır. Böyle birkaç aydın dergisinde yazarsa, ya da toplantısına katılırsa birşey olacağını sanmaktadır. Kürt devrimci hareketi ise, "Türk aydınları böyledir" ile başlayan cümlelerle her çeşit genellemeyi yaparak, her türlü kötü sıfatı sıralamaktadır.

Bunların ikisi de sonuçsuz çabalardır. En fazla kendini aldatmaya ya da içini boşaltmaya yaramaktadır.

Sol rantıye, bu uygun ortamda parlak bir dönem yaşamaktadır. Sol rantiyenin maddi temeli, eskinin etkisini yitirdiği, yeni olanın ise henüz yeterince ortaya çıkmadığı bir dönemin yaşanmakta olmasıdır. Tarihsel rolü sona eren eski, yerini alması gereken yeninin bu durumu nedeniyle konumunu korumakta ve yaşanan süreç üzerinde önemli etkiye bulunmaktadır.

Sol rantıye ikiye ayrılabilir: İlki, düşünce yönünden "devletçi aydınlardan" pek de farklı

değildir. Birikim düzeyi hayli geridir, ama düşünceleri "özellikle ülkenin temel sorununda" pek farklı değildir. Sosyalist kavga vermek istememekte ya da bunun "sakin bir kavga, ılımlı bir kavga" olmasını istemektedir. Bu kesim halen sosyalist safta bulunan eski TKP kökenliler arasında yaygındır. Bu kesim gelecekte gerçek düşüncelerine uygun bir konuma geçebilir ya da çekilebilir. Çok azı sosyalist olmaya devam edecektir.

Yaklaşık beş yıl önce, eski TKP'nin önemli adlarından birisine, yine eski TKP'li tanınmış bir sendikacının konumunu sormuştum. Haydar Kutlu ile birlikte hareket eden, aynı görüşleri savunan bu kişi birdenbire "sol"a kaymıştı. İnsan görüş değiştirebilirdi, ama eski TKP'den TBKP çizgisine, oradan da "sol"a kaymak biraz çabuk düşünce değiştirmek olmuyor muydu?

Cevap aydınlatıcıydı: "O sırada o pozisyon boştu!"

Tek tek kişilerin gerçek düşüncelerinin hangi boyutta olduğunu bilmek olanaksızdır. Bir tahmin ya da sezgi olarak belirtmek gerekirse; bugün "yumuşak kavga"yı seçmiş sosyalist yapılarda bulunan bir bölüm kişinin, Yeni Demokrasi Hareketi'ne katılmış eski TKP'lilerden çok farklı düşündüklerini sanmıyorum. Ama YDH'de "pozisyonlar" tutulmuştur, boyutlu bir rekabet vardır. Sosyalist saf bu bakımdan daha uygundur.

İkincisi; sosyalizme halen samimiyetle inanan, geçmişte yazılar yazmış hatta teorik önderlik yapmış, özellikle 1990 sonrasında ise ne söyleyeceğini bilemeyen kişilerin durumudur. Bunların bir bölümü "örgütsel yöntemlerle" günü geçirmeye, durumu idare etmeye çalışırken; başka bir bölümü sürece ayak uydurmak için büyük çaba harcamaktadır. Ancak ne bilgi birikimleri, daha önemlisi, ne kafa yapıları buna uygun değildir. Perspektif çok kötü karışmıştır. Bu durumda ya genel-geçer belirlemelerden ötesine gidilmemekte, ya da bu noktayı geçtiklerinde, söz ettikleri konuları az çok bilen kişileri gülümseten yazılar/kitaplar yazmaktadırlar.

Sol örgütler içinde hemen hiçbir şey yapmadan durumu idare etmeye çalışan tanınmış kişilere "sol rantie" denir. Gibi yapmak, gerçekte ise yapmamak, kaçınılmaz olarak çürümeyi de beraberinde getirir. "Örgütlü çürüme", çürümelerin belki de en kötüsüdür.

Sol rantie, benzerlerini bulmak zorundadır. Her politik yapıda sosyalist olarak durumu idare eden, birşey yapmayan ve yapılmasını da istemeyen insanlar vardır. Sol rantie kadar tanınmış değillerdir, ama tutumları aynıdır. Bazı yapılarda bazen bilinçli olarak bazen de kendiliğinden "rantie kadrolaşması"ndan söz edilebilir. Herkes arkadaşını bulmak zorundadır. Bu anlamda, "Arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim" sözü doğrudur.

1980'li yılların sonlarında dünyada bir çeşit geçiş dönemi yaşandığı çeşitli yazılarda ifade edilmiştir. Aynı durum Türkiye sosyalist hareketi için sözkonusuydu. Bugün bunu ifade etmek fazla bir anlam taşımıyor. Geçiş uzamıştır ve belirsizlik önemli bir iç çürümeyi de beraberinde getirmektedir. 7-8 yıl öncesinin tespitleri bugün de aynen tekrarlanıyor ve insanlar bu tespitlerle sosyalist olduklarını sözde kanıtlıyorlar!

Bilinen cümleyi hatırlayalım: "Sosyalizmin yaşadığı önemli deneylerden sonra şapkayı önümüze koyup düşünmek gerekir." Doğru! Ama SSCB dağıldıktan sonra 5 yıl, perestroykadan beri 8 yıldır hâlâ düşünüyor olmak fazla değil mi? Sorunlar bitmez, düşünmeye her zaman ihtiyaç vardır. Ama aradan bu kadar zaman geçtikten sonra, düşündüğünü iddia edenlerin, genel-geçer tespitler dışında, somut şeyler de söylemeye başlamaları gerekmez mi?

Dünyanın çeşitli ülkelerindeki sosyalist hareketler, sosyalizmin temel meseleleri hakkında somut tespitler yapmaya başlıyorlar. Bunlar ileride doğru çıkmayabilir, ama bugün asıl önemli olan düşümenin somutlanmaya doğru gitmesidir.

Türkiye sosyalist hareketinin önemli bir iç çalkantı yaşaması gerekiyor. Çalkantının gelişme içinde kendiliğinden oluşmadığı zamanlarda bunu hızlandırmaya çalışmak gerekiyor. Koşullar vardır. Türkiye, sosyalist hareketin gelişmesi için dünyanın birçok ülkesinden daha uygun koşullara sahiptir. Eksik olan, ayrışması, mücadele etmek isteyenlerle istemeyenlerin ayrışması gereken sosyalist harekettir.

## SOLDA POPÜLER BEĞENİ EĞİLİMLERİ: ANLAMLAR VE SONUÇLAR...(2)

İsmail EROĞLU

Popüler estetiğin, gerek 'popüler' gerekse 'estetik' elemanlarını taşıması yüzünden kültürel/ideolojik bir boyuta sahip olduğunu vurguladık. Ayrıca yazımızın önceki bölümünde belirli bir toplumsal oluşum sürecinde ortaya çıkan sanat ürünlerinin 'işlev farklılaşması' içine girmesi ile popüler estetik olgusunun da cisimleşmesinin görüldüğüne değinilmişti. Bunu, toplumsal oluşumların temel dinamiğine ait bütünlüğü içermesi yanıyla 'kültür' kimliğine bağlı olarak bakılırsa, ancak o zaman 'popüler estetik' kavramı netleşebilir biçiminde ifade edebiliriz. Bu yüzden 'popüler estetiği' 'popüler kültür' içinde işgal ettiği yerle birlikte ele almakta yarar bulunmaktadır. Popüler kültür kavramını ise çok boyutluluğu yanıyla düşünülerek çözümlenmesinin kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Bu yapıldığında gerek popüler kültür içindeki yeri açısından, gerek kendi görüngüleri ile 'popüler estetiğin' daha somutlaştırılması mümkün görülüyor. Biz burada, popüler kültür kavramına yazımızın sınırlılığı içinde değineceğiz.

Popüler kültüre ait kuramsal yaklaşımlar çeşitli olmasına karşın bu kavramın da belirlenme sürecinin birçok kuramsal ele alışıta bu yazının başlarında vurgulanan zamanlara (18. yy. sonları ve sonrasında) denk düştüğünü görüyoruz. Gerçekte 'kitle' ile 'seçkin' arasındaki farklılaşmanın görüldüğü tüm süreçlerde bu kavramdan da sözedilebileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Sözkonusu farklılığın yaygın olma boyutunda bir bütün kültürel üretime dağılarak bütünlük etkinlik ve ürünlere sinmesinin yükselmeye geçme sürecinin kapitalizmin cisimleşmesi, burjuva sınıfının netleşmesi ve yaygınlaşmasıyla belirginleştiği söylenebilir.

"Aydınlanma çağını yaratan üretim ilişkilerinin karmaşık işleyişi, Avrupa toplumlarında okumuşlar kültürünün ikiye ayrılmasını zorunlu kıldı. Seçkinlerin (Aristokratların) dışında, az okumuşların ve çalışanların oyalanabileceği birtakım düzenlemeler, ilk önce eğlence alanında başgösterdi. Daha sonra da sanat ve sanat benzeri ürünler kitlesel olarak farklılaştı ve yaygınlaştı. Bu ayrımlaşma, Orta Çağ sonfası Avrupa'sında ilk kez ortaya çıkan bir durum değildi. Ancak yaygınlık ve farkına varılabilirlik açısından, popüler kültür olarak nitelenebilecek olgular ilk kez bu dönemde ortaya çıkıyordu."<sup>1</sup>

Seçkinler ile onların dışındakiler arasında gerek yaşama biçimi, gerekse onunla şekillenen değer tercihi ve eğilim farklılaşmasının geçmişi eski olmasına karşın "gözle görülür biçimde" belirginleşme gösterme sürecinin ortaçağ sonlarında çöküşe geçen feodalizmden kapitalizme evrilen süreç olduğunu söyleyebiliriz. Bu süreçte ortaya çıkan durumun bir tabakalaşma (sınıfsal farklılaşma) zeminde yükselen ve giderek büyüyen fark-



lilaşma olduğu ileri sürülebilir. Bu farklılaşmanın büyük ölçüde kültürel nitelikli olması sözkonusudur.

Aristoteles'in şu ileri sürmeleri dikkat çekicidir:

"Tiyatroda iki türlü izleyici vardır. Biri iyi eğitilmiş, soylu baylardan oluşur, ötekisi ise aşağı uğraşları olan kimseler, parayla çalışan işçiler ve benzerleri gibi avam takımından. Bu ikinci sınıfın dinlenmesi için de yarışmalar ve gösteriler düzenlenmelidir. Fakat bunların zihinleri çarpılmış, doğal durumundan uzaklaşmış olduğundan, uyumlarında kuraldan sapmalar ve melodilerinin tonunda doğaya aykırı abartmalar vardır. Her grup kendine yakın olandan zevk alır. Onun için tiyatro yöneticilerinin bu sınıf dinleyicilere çekici gelen müzik türünü kullanmalarına göz yummak gerekir."<sup>2</sup>

Aristoteles'in toplumdaki değişik kesimlerin kendi içlerinde birbirine göre farklı olan kültürel eğilimler içinde bulunduğunu, değişik kültürel tüketimlere sahip olduğunu söylediğini görüyoruz. Bu saptamaların eski Yunan toplumunda gözlendiğini biliyoruz. Özellikle "her grup kendine yakın olandan zevk alır" vurgulamasının işaret ettiği, farklı toplum katmanlarına ait, onların cevap verecek zevkin varolduğu tanısı dikkate değer olarak görülebilir. Aristoteles'in eski Yunan toplumu üzerine değerlendirmeleri içinde görülebilecek kadar eskiye uyanan kültürel seçim farklılaşmasının gelişiminde durumun belirginleşerek günümüze dek geldiğini görüyoruz.

Orta Çağ içinde durağanlık göstermiş olan 'seçkinler' ve onların dışında kalanlar arasındaki farklı yaşam tarzlarından kaynaklı farklı zevk ve beğeni karşılıklı konumlanışının, Orta Çağ'ın ardından yine gelişme gösterip oluşması durumundan bahsedilebilir. Orta Çağ'da özellikle aşırı din perspektifli ideolojik yargı bütünlüğünün feodal bey ile onun top- rağında çalışan serfi bu bağlamıyla birbirine yakınlaştırması sözkonusudur.

Orta Çağ boyunca karşılaşılan 'dinsel içerikli' değerlendirme ölçeklerinin toplumun tüm katmanlarıncı asıl alınmasına bağlı beğeni-seçim vb. benzerliği yüzünden, popüler kültürü var kılan kültürel ayrışmada durağanlığın dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Araştırmacılara 'Orta Çağ kocaman bir gündür' dedirtecek kadar tek boyutluluğa sahip ve din merkezli bakış tarafından üst belirlenimli dönemin bu realitesinin yaşam benzerliğine de yansımış olduğunu söylemek kaçınılmazdır. Bu yüzden popüler kültür üzerine bu dönemde düşünülmemiş olduğu saptanabilmektedir. Popüler kültür ile beraber sözedilmek durumunda olan belirgin yaşam biçimi ayrıksılığının durağan görüntüsü Orta Çağ'da böyle bir durumun (popüler kültüre ait veri azlığının) ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Orta Çağ'ın son bulmaya başlaması ile birlikte (ki biz bunu çalışmamızın bir çok yerinde feodalizmin çöküşü yönelişine bağlı olduğunu belirtmiştik) popüler kültürel nitelikli gelişmelerin de kendini belli etmeye başlamasından sözdebiliyor.

Orta Çağ sonrasında 'seçkin' olarak nitelendirilebilen egemen sınıfların 'yüksek' sanatı tüketme yönelişi içine girmeleri araştırmacılar tarafından boş zamanları bununla doldurma olarak görülmekte ve yine aynı araştırmacılar "çalışan sınıflarda 'eğlenererek' ve avunarak, uyku ile çalışma arasında kalan zamanlarını" tüketme yönelimi içindeydiler demektedir.

Popüler kültürün varlık göstererek işleme sürecinde 'eğlence' ve 'sanatın' toplumsal katmanlara (sınıflara) ait seçimleri belirginleştirmede işlevsel olmasından sözedeiliriz. Bu

ölçüde önemli biçimde popüler olan ve 'seçkin' olanın seçimi ile beğeni yönelişi farklılığını gösterme özelliğine sahip bu iki alanın (sanat ve eğlencenin) bir sanayii olarak görülmeye başlandığı sürecin tarihte Orta Çağ sonrasında olduğu saptanabilmektedir. Russe Nye de eğlence sanayinin ilk tohumlarının 1750'lerde atılmasından bahsetmektedir.<sup>3</sup> Bu iki alandaki sanayileşme biçimindeki gelişmede çalışmamızın başlarında vurgulanmış olduğu gibi kapitalizmin ve burjuva sınıfının gelişme göstermesine bağlı olguların rol almasından tekrar söz edilebilir. Örneğin kapitalizmin asli sınıfının yaşama mekanı olan ve o sınıfın kültürel tüketiminin yoğunca görüldüğü yerler olduğunu söyleyebileceğimiz kentlerin gelişimindeki yükselmenin de bu gelişme üzerindeki etkisi gözardı edilememektedir. Kentler Orta Çağ içinden beri gösterdikleri gelişmenin en yüksek çizgisine ve büyük yayılma içine girmesine 18. yy. sonlarında daha çok erişmiştir.

"XII. yüzyıl büyük katedraller yüzyılıdır. Bu katedrallerde hemen bütün sanat dalları kullanılmıştır. Bu büyük girişimler XIV. yüzyılda da sürdü hatta daha da ilerledi, ama bunlar artık sanatın başlıca amacı değildi. O dönemde dünyanın oldukça değiştiğini anımsamalıyız. (Daha önce) ... Avrupa henüz birer güç ve kültür merkezi sayılan manastırlarda ve baronların şatolarında toplanmış, nüfusu az bir köylü kıtasıydı. (Daha önce) ... kentler... ticaret merkezine dönüşmüştü. Soylular bile, tahkim edilmiş şatolarda sıkıcı bir ya-lıtlımlık içinde artık yaşamlarını sürdürmüyorlar, büyüklerin saraylarında zenginliklerini gösterme olanağı yaratacak, rahatlık ve inceliklerle donatılmış kentlere taşınıyorlardı."<sup>4</sup>

Gombrich'in XIV. yüzyıla kadarki gelişmelerle ilgili değindiği bölümde yer alan bu bilgiler 'kentlileşme' sürecinin öncesine ait verileri içermekte. Aynı vurgulamalarının sonunda söylenen "... XIV. yüzyıl beğenisini görkemlilikten uzak inceliği yeğliyordu."<sup>5</sup> saptaması kentin evrimleşmesi ile beğenide görkemlilikten uzaklaşma bağlantısı konusunda dikkat çekmektedir.

Sözkonusu yüzyıl (XIV. yy.) içinde başlayan kente yönelik sürecinin daha sonra 18. yüzyıl sonlarında kentlerin büyük yerleşim mekanlarına dönüşmesine kadar eriştiğini görmekteyiz. Kentlerdeki bu büyümenin sanayi ve üretimi ilgilendiren diğer olgulardaki gelişmelerle lıtili olduğunu unutmamak gerekiyor. Ayrıca kentlerin bu türde büyüme göstermesi (Özellikle 'seçkin' kesmin beğeni tercihi ile büyümesi) ile ortaya çıkan bu mekanların ticaret merkezleri halini almasının yanı sıra, yine bununla (ticaret merkezine dönüşme ile) bağlantılı bir gelişmenin de gözlenmesi sözkonusudur. Kentlerin 18. yüzyıl sonlarında büyük ticaret merkezlerine yani metaların ticari dönüşümlerinin sağlandığı ortamlara dönüşü ile beraber birer 'eğlence' merkezi haline gelmiş olmasından da söz edilebilmektedir. Bu olgunun 'popüler kültür'; özellikle 'popüler' kavramını aydınlatmada önemli olduğunu söyleyebiliriz. Kentlileşme ile birlikte geleneksel olan bir çok üretim biçimi, kültürel/ideolojik değer vb.'nde görülen değişmelere sanatın üretim ve tüketim biçimindeki farklılaşma eşlik etmiştir diyebiliriz. Bu değişimin sanat ürünlerinde metalaşma içerikli üretimi getiren olgularla (kapitalizmin gelişimi, burjuva sınıfının belirgenleşmesi vb.) bağlantısından bahsedilebilir. Kentlerin birer eğlence merkezine dönüşmesi ile birlikte görülen bireylerin eğlence biçimlerinin kendisi dışında belirlenmesi durumu<sup>6</sup> metalaşma içindeki sanat ürünlerini ve sanatsal etkinliklerin eğlenceye dönüşmesini getirdiğini saptayabiliyoruz. İşte bu gelişmenin sanatın popülerleşmesine fazla katkı sağlayan özelliği önemli olmaktadır. Sanat ürünlerinin kâr getirici niteliğini belirleyen bur-

juvazinin, onları pazarda alıcı bulmak üzere kolay algılanabilir, genel beğeniye seslenebilir, taşınabilir, ele geçirilebilir vb. türe dönüştürmesi "popüler estetiği" besleyen kaynak olmuştur diyebiliyoruz. Sanatın içine bir biçimiyle sinen eğlence içinde şu 3 önemli öge bulunması sözkonusudur: A) Eğlence içinde gizli olarak yeralan manüpülatif etki, B) Sanatçı ile toplum arasındaki ilişkiyi ticari bir iş ilişkisine dönüştüren özellikler ve C) Özgün sanatın yaratıcısı ile kitlenin istediklerinin uyumsuzluk göstermesini getiren nitelikler.<sup>7</sup>

Kapitalizmin gelişmesi ile büyüyen kentlerde burjuva sınıfı kendi kültürel tercihleri için 'seçici' beğeni ile özgün sanatı (sınıfsal kimliğini afişe etme gereksesi ile de olsa) tüketirken, yine bu kentlerde bir sanayi kolu olarak gelişen eğlence alanına sanatı metalaştırıp sunmuştur diyebilmekteyiz. Sanatın gerek metalaşması süreci, gerekse eğlenceye dönük yine ticari işlev ile üretime yönelmesi 'popüler estetiği' var kılan temel olguları oluşturmaktadır diyebilmekteyiz. Bu süreç 'kapitalizm', 'burjuva sınıfı', 'kentler' ve 'kitleler' ilişkisi içinde gelişme göstermiştir. Kentlere gelmiş bulunan kitleler buralarda kendilerinden ayrı olarak belirlenen eğlence biçimlerine yönelirken geldikleri yerle bağlantısı bulunan beğenilerine, 'sunulan' beğeniye ekleme ya da karıştırma yoluyla "popüler beğeni" şekillendirmişlerdir diyebiliriz. Şekillenen bu beğeniye dönük üretime geçen sanatın üretim sırasında gözettiği ölçütlerin "popüler estetik" olarak tanımlanması mümkündür.

Bu estetiğin kimliği ile ilgili ayrıntı belirlemelere yazımız sınırlı olduğu için girmedik, ancak son olarak tarihsel gelişmeye ait bilgi vericilik içermesi gereksesiyle Hauser (1984)'de karşılaştığımız bazı saptamalara bakmamızın yararı bulunuyor. Hauser, sanat alanındaki gelişmelerin toplumsal boyutu ile çözümlenmesini yaptığı çalışmasında, popüler estetiğin cisimleşme gösterdiğini işaret ettiğimiz sürece (18. yy. sonlarına) baktığında şunları vurgulamakta:

"(Bu) ... dönemde, saray tiyatrosunda ağırbaşlı, gerçeklere uygun, püriten eğilimler giderek azalır. Bunun nedenlerinden biri, bu sanatın ağırlığı ve ciddiyeti karşısında, toplumun daha gösterişli ve şatafatlı işlere ilgi duymaya başlamasıdır."<sup>8</sup>

Burada sözü edilen "toplumun daha gösterişli ve şatafatlı" olana ilgi duyması esprisinin 'eğlencede' karşılaşılan ciddi olmama boyutunu akla getirmesinden sözedilebilir. Ayrıca yazar aynı sürecin sanatına ait bilgiler iletirken bir başka yerde "... artık biçimle ilgili görüşler rol oynamıyordu."<sup>9</sup> demekle yine aynı şeyleri çağrıştırmaktadır.

Sanatın daha önce bildirilen gelişmeler ile metalaşmasının onu daha da yaygınlaşmaya yöneltmesi kaçınılmaz olmuştur. Çünkü artık sanat pazar için üretilmeye başladığından giderek artan bir sürüm içine giriyor ve talep fazlalaşmasını bir yanıla fazla üretim ile kendisi sağlayabiliyordu diyebiliriz. Ne var ki tüm fazla üretimlerde olduğu gibi burada da 'ürün'ün kalitesinde (düzeyinde) bir düşmenin oluşması kaçınılmazdı denebilir. Bu düzey eksilmesinin estetik olanla popüler olabilme kaygısı ile üretilmeye başlamasının onun özgün boyutunda eksilme getirmesi yüzünden olduğu ileri sürülebilir. 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl başları için aşağıdakilerin saptanmış olması dikkat çekicidir:

"Devrimden sonra sanatta benzeri görülmedik bir demokratikleşme olmuş, sanatın boyutları genişletildiği gibi, halka inmesi de sağlanmıştır. Aslında bu hareket devrimden önce başlamıştır. Mengs, 1765 yılında yazdığı 'Güzellik ve Beğeni Üzerine Düşünceler' adlı yapıtında, 'güzel olan çoğunluğa seslenendir' der. .... Devrimden sonra... estetikle ilgilenen amatörlerden meydana gelen yeni bir sanatsever toplum oluştu."<sup>10</sup>

Özetle kente gelen toplumda çoğalma görülmesi ile sanata yönelen kesimin fazlalaşma göstermesi arasında birbirini etkileme ilişkisinin varlığından söz etmek yanlış olmayacaktır. Ancak kente gelenlerin berabereinde getirmiş oldukları (folk) beğeni ölçütleri ile kendileri için üretilmeye başlanan sanatı yönlendirmiş olması sözkonusudur. Sanatın bu yönelişinin estetik alanda 'popüler estetik' türün belirginleşmesine hizmet etmesi durumunu getirmesi mümkündür. Bu oluşumların 'özgün' olarak adlandırılabilen sanatın estetik ölçütleri ile 'folk' sanatının estetik ölçütlerinin bileşiminden 'popüler estetik' ölçütleri yapılandırıldığı söylenebilir. Nitekim bir çok araştırmacı gibi biz de 'popüler kültür'ü 'folk' kültür ile 'seçkin' kültürün yapay bileşimi olarak görüyoruz. Bu yanıyla bu kültürün 'estetik' ölçütlerini ve bu ölçütlerle kuşatılmış beğenileri aynı bileşim biçiminde tanımlamanın yanlış olmayacağı söylenebilir.

### Son Söz

Buraya kadar yazıp vurguladıklarımızın sol kesime sinen popüler beğeni eğilimlerinin anlamı ve sonuçları için anlattığı nedir? Bunu yanıtlamak için yazımızın en başlarına ait birkaç saptamayı hatırlamak gerekiyor. Öncelikle, sol kesim içinde yer alan çok sayıda birey, 'kitlenin'<sup>11</sup> ortak beğenisine seslenme özelliklerine sahip 'popüler sanat' ile duygusal bir yakınlaşma içinde görülüyor. Gelişkin ve yüksek teknik düzey taşıyan sanat ürünlerine gösterilen beğeni içerikli tepki, kendisini başka bir yerde göstermektedir: Solcu bireylerin kendiliğinden etkilenip heyecanlandıkları ürünlere dönük tavrı öğreticidir. Sözkonusu bireyler en sıcak beraberliklerinde, birbirlerine duygusal boyutta en yakınlaştıkları atmosferlerde (bir başka deyişle kendilerini bırakıp denetlemediklerinde) en yüksek hazzı popüler kimlikli şarkılarda, türkülerde, şiirlerde vb., bulmaktadırlar. Bunun, popüler olanın kolay alınılabilmesi gibi niteliklerine bağlılığı ile beraber anlattığı oldukça önemli bir başka boyutu daha bulunmaktadır: **Popüler beğenin ve popüler sanatsal ürünlere ilginin sosyal/tarihsel yanı bize bu ilginin bir önceki sisteme ait kültürle (feodal kültürle) ilintisini gösteriyor.** Dolayısıyla bu (popüler) beğenin böyle bir gönderiyi taşıyor olması anlamlıdır. **Yaşam biçimi, maddi kültürel kimliği geri değerlerle belirlenen bireyler "popüler olana" yöneliyorlar.** Bu, sanıldığı kadar sıradan ve sonuçları önemsiz bir durum olarak görülüyor.

Ayrıca, popüler değerlere yatkın bireylerin tarihsel olarak bulundukları konum ile popüler değerlerin 'eğlendirme' içeriği, eğlencenin manipülatif etkisini öne çıkarıyor. İkisi (popülele yatkınlık-popüler ürün) bir arada düşünüldüğünde içimizi ilgilendiren bir durum ortaya çıkıyor; kültürel/ideolojik yüklemelerin etki alanı!

Bu yanıları ile bakıldığında, başlarda söylemiş olduğumuz gibi, popüler değerler-beğeniler ile kendini üreten ve gerçekleştiren bireyler bir tür sorgusuz alımlamaya açık olabilmektedirler. Sorgusuz alımlama ise bilinci zinde tuttuğunu söylemek, ideolojik doygunluğun sahip olduğunu düşünmek ve pratik yanıyla bütün bunların (ideolojik/kültürel tahakküm ve etki alanı) içinde ürettiği sisteme tam boy karşı durmak ile önlenemiyor. En azından popüler eğilimlerin hayat bulduğu ortamın sosyal/kültürel (tarihsel) içeriğinde bunun olanaksızlığına işaret eden veriler bulunuyor.

'Eğlendirmek ve kısır algılatmak' özelliği 'popüler' olanın masum görülen ancak dikkat çeken yanını oluşturmaktadır. Kentte üreyen bu değerler en çok eğlendirme ve yo-



rumlatmama yanları ile işlev görmektedirler. Ancak bu tür alımlamaya açık olmanın tek koşulu olmasa da önemli gerekçeleri arasında sayılabilen geri kültürel değerler ile yüklü olmanın genişliği (sindiği çevre) düşünülünce masum görülen eğlence için bile söylenecek vurgular bulunmaktadır. **İleri kültürel değerler taşıyanlar, ileri kültürel değerler taşıyan ürünlerden zevk almaktadırlar.** Tarihsel gelişimi içinde popüler beğeni, içinde bunu anlatan özellikler taşımaktadır.

Bugün, ülkemizde kitlesel sol mücadele ile karşılaşmıyoruz. Sol bireylerin (çoğu kadroların) verdikleri mücadele gözlenmektedir. Yukarıda aktarmış olduğumuz sorunların bu bireylerde karşılaşmasının öznel yanlar ile ilintisi önemlidir. **Nesnelliği dönüştürmeye hazırlanan kesimin nitel kimliği, nesnellikle pozitif boyutta buluşulduğunda alınabilecek yol ve ulaşılabilecek yer için değer taşımaktadır.** 'Kitle' kültürüne bezenmiş 'öndeki' adaylar, dönüştürme ehliyetlerini bırakmak zorunda kalacaklardır. Günümüzün küresel kaosu ise, bu ehliyetin yetkinleşmesinin şimdi çok daha zorunlu olduğunu gösteren örnekler ile yüklü biçimde yaşanmaktadır. Yetkinleşmenin yolu 'yüksek' değerlerin içselleştirilebilmesinden geçiyor. Bu, gözden kaçmamalıdır!

#### NOTLAR

- 1) Veysel Batmaz; "Popüler Kültür Üzerine Değişik Kuramsal Yaklaşımlar", *İletişim*, Ankara, A.İ.T.İ.A. Yay., s. 169, 1981.
- 2) Aristoteles; *Politika*; Çev.: Mete Tunçay, İstanbul, Remzi Yay., s. 234, 1978.
- 3) Russel Nye; "The Populer Acts and The Populer Andience", *Populer Culture: Mirror of American Life*, Del. Mar. Press, California, s. 23, 1877.
- 4) H. Gomrich; *Sanatın Öyküsü*, Ankara, Remzi Kitapevi, s. 156, 1976.
- 5) H. Gomrich; *a.g.e.*, s. 156.
- 6) Kente yeni gelen bireyler sergiler, tiyatrolar, gösteriler ve konser salonları ile burada karşılaşmakta ve buralardan zevk almayı kentte öğrenmektedirler. Bu yanıyla, bireyin kentte kendisine 'sunulanlar' içinden 'seçim' yaptığını görmektedir.
- 7) Leo Lowenthal; *Populer Culture, Literature and Socrety*, Prentice Hall, Englewood Cliffs N.J., s. 6-15, 1861.
- 8) Arnold Hauser; *Sanatın Toplumsal Tarihi*, İstanbul, Remzi Kitapevi, s. 135, 1984.
- 9) Arnold Hause; *a.g.e.*, s. 135.
- 10) Arnold Hauser; *a.g.e.*, s. 146.
- 11) Kitle kavramını soyut, ayrıca diyalektik içeriği bulunmayan bir *toplam* olarak değil, sınıfsal içeriği, reel sosyal kimliği ile düşünmek gerekiyor. Bu yanıyla, maddi (bu yolla) ideolojik belirlenim altındaki tüm kitle (topluluk) olarak değerlendirilmelidir. Bu 'kitle'nin nereye kadar uzanan bir genişliği oluşturduğu ve çeviren sınırlarını tartışmak zorunludur. Örneğin kitlenin yalnızca 'yönetilenler' olduğunu ön saymanın sorunlar taşıdığı düşünülmelidir.

# SORUNLAR"DAN SÖZ EDEN, "SORULAR" SORAN " YANITSIZLIK" I AŞMAK (2)

Temel DEMİRER

## VIII-) Devrimci Praksis ve Sosyalist Kimlik

Sosyalist hareket, çaplı bir tıkanıklık yaşamaktadır. Güncellikten hareketle (sosyalist kimlik "askıya alınmadan") sorunlar doğru tanımlanabilirse; tıkanıklık (güçlenip, derlenerek) aşılabılır. Çürümüşlük içinde yol alan derlenme fiiliyatı; devrimin güncelliği vurgusunu öne çıkaran eylemin ürünü olabilir. Bu bağlamda Türk(iyeli) sosyalist(ler)in önünde (yaratılması gereken) yeni bir insan sorunu vardır. Yeni yolu bulup, yürüyüşü tanımlamak; bir yanıyla da açık "geçiş parti"sini yaratmakta "odaklanmaktadır".

Açık "geçiş parti"si bir koalisyondur. Ancak kendini, **BSP'nin kuruluşu sosyalist hareketi oluşturan gruplara taammüden cinayete tam teşebbüs**"<sup>52</sup> türünde, sadece legalite için sınırlayan bir koalisyon değildir. Bir kanaldır, zorunlu bir mevzidir. **BSP, sosyalist solun harmanlandığı bir zemindir.**"<sup>53</sup> Legalitenin istismarı açısından **BSP** gibi bir açık "geçiş parti"si, devrimci Marksistler için çok önemlidir. Ama nihayetinde **BSP, kendini bir özne değil, bir birlik platformu şeklinde ifade etmektedir.**"<sup>54</sup> Kendini ifade edişiyile ortada bir **BSP** gerçeği ve **BSP**'de somutlanan tartışmalar vardır.<sup>55</sup> Açık "geçiş parti"si olarak **BSP**'nin önemi, Türkiye'de kapitalizmin devrimci biçimde aşılması açısından fazla abartılmamalıdır. Bir Alman atasözünün dediği gibi; nihayetinde **"dünyanın en güzel kızı bile ancak kendisinde olanı verebilir."** Bu bağlamda; kendisi için sınıfın partisine 'Evet'... Ama kendiliğindenci sol partisi "yüceltilmesi"ne 'Hayır'... demek gerekiyor.<sup>56</sup>

Önder işçilerin legal parti boyutunu, **BSP**'nin "Program Taslağı" somutunda tartışmak ve realize etmek anlamlı olabilir. Ama **BSP**'deki olumsuzlukların üzerine yürüyerek ve sorunlar karşısında özel dengelerin tutsağı olmayarak tabii.<sup>57</sup> Aslında, açık "geçiş parti"si denilen şey sonuçta; organik eylemine bağlanmış program ve örgüt demektir. Legal plânda kitleler karşısında somut olmaktır. Sınıf savaşımının bir mevzisi olan açık "geçiş parti"si; sosyalizmin "sıradan" insanların taban eylemlerinin ürünü olan savaş örgütüdür. Savaşımı lafta değil; maddi yaşamın eylemliliği içinde tercih eden militan örgüttür. Sosyalizmin eşitlikçi ve özgürlükçü yönelimi; tabanın söz ve karar sahibi olduğu, geleceği kendisinin belirlediği bir toplumu hedefler.

Özetle açık "geçiş parti"si, sınıf mücadelesi açısından önemli ve gereklidir. Ancak, bütünü kucaklamak ve kapitalizmi aşmak anlamında (tek başına) yeterli bir araç değildir. Açık "geçiş parti"si, kendisini (istemese de !) "burjuva yasallık" zemininde "var edecek"tir.

Bu unutulmadan, durmadan anımsanmalı: Egemen "**hukukun adaleti, adaletsizliğin sonucudur.**"<sup>58</sup> Ücretli kölelik sistemini idame ettirmekle mükellef olan burjuva "**zorbalık hukukun temeli olarak alındığında, hukuki yargılar ve yasal düzenlemeler, yalnızca üzerinde devlet gücünün yükseldiği öteki koşulların bir belirtisi, bir yansıması olur.**"<sup>59</sup> Yasama erkinin ereği, devletin baskıcı sınıfsal-iktidarının üretilmesinden başka anlam taşımaz. "**Hukuk genel karakteristiğini devletten alır.**"<sup>60</sup> "**Hukuk, devlet tarafından, uygarlığın oluşması yolunda harcanan bütün olumlu çabaların baskıcı ve olumsuz cephesidir.**"<sup>61</sup>

Gerçeğini göz ardı etmeyen açık "geçiş parti"si, Troçki'nin formüle ettiği geçiş programının<sup>62</sup> partisi olmalıdır. Programını<sup>63</sup> yaratırken tarihsel birikimden öğrenmeli ve sosyalist kimliğini net biçimde formüle etmelidir. Demokratizm ya da "Hümanizm"<sup>64</sup> ile sınırlanmaması gereken açık geçiş partisinin önemli bir sorunuda; yapısı gereği mücadeleyi demokratlaştırırken, sosyalistlerle demokratlar arasındaki ayırım noktalarını ortadan kaldırma tehlikesi içermesidir. Bu nedenle açık "geçiş partisi", legalitenin her mevzisinde sosyalist kimliğini net bir biçimde ortaya koyup, "demokrasi"nin bir çözüm olmadığını ve olamayacağını da ısrarlı savunucusu olmalıdır. Kapitalist sömürünün olduğu her yerde, sosyalist kimlik meşrudur. Radikal sosyalist olmak, insani eylemin gerekli zorunluluğudur. Tabii soyutluktan kurtulmuş bir devrimci somutlukla. Yani "**yüzu eyleme dönük eleştirel belirsizlik**"ten ya da sorunları telaffuz eden eksikli soruların yetmezliğinden kurtulup, unutmadan: "**Sosyalist harekette görülen tıkanma kendisini ağırlıkla örgütsel ve politik alanlarda göstermektedir. Yeniden yapılanma bu alanlar üzerinde yükselecek, yeni teorik/ideolojik açılımları da zorlayan bir süreçte yaşanacaktır.**"<sup>65</sup>

Önümüzde, tarihsel fırsat ve tehlikeler vardır. Ancak tarih, sosyalistlere, çözümler için değerlendirilebilir imkânlar dışında birşey sunmamaktadır. Çünkü "**tarih hiçbir şey yapmaz, büyük servetleri yoktur ve savaşlarda dövüşmez. Herşeyi yapan, sahip olan ve dövüşen insandır, sahibi canlı insan**"dır.<sup>66</sup> Tarihi yapan "**sahip olan, dövüşen, sahibi canlı insan**"larla "**siyaset kitlelerin bulunduğu yerde başlar, ciddi siyasetin başladığı yer, binlerin değil, milyonların olduğu yerdir.**"<sup>67</sup> Önemli olan iradeciliği, determinizmi ve devrimci romantizmi birleştiren bir tarzı... Üç bileşenin değişken oranlardaki sentezini yakalayan dışa dönük, müdahaleci ve kolektif bir tarzı... Mutlak güvence istemeyen; merkeziyetçiliği keyfilik olarak algılamayan; kaygılara-korkulara teslim olmayan; fiili durumlar karşısında kolektif sorumlulukla inisiyatif sahibi olan; pragmatizme ve reel politikerliğe prim vermeyen; ucu açık bırakılan kaypak söyleme prim vermeyen; geçici taktikleri ve konjonktürü teorileştirmeyen; devrimci teoriyi manipülasyon aracı olarak kullanmayan; ben'inin kolektivitinin üstünde hakları olduğunu varsaymayan bir tarzı... Yani süreklilik ve kopuş diyalektiği içinde bürokratism, sekteizm, konformizm, sinizm, kariyerizm, elitizm ve statükoculukla barışmayan bir tarzı... Somutun ihtiyaçlarını karşılayan ama ilkesel ve olması gerekenle çelişmeyen bir tarzı... yaratmaktadır.

Çözümü, toplumsal muhalefeti kitleselleştirmekte arayan radikal sosyalistler; her koşul altında, sınıfın ve emek cephesinin savunmak ve "rekabet böler, eylem birleştirir" gerçeğini yaşama geçiren bir tarzla; her yerde, her eylemde ve kitlenin içinde olmakla mükelleftirler. Seçmecilik ya da politik mükemmelliyetçi elitizmden malül tavırların radikal sosyalistlere

katacağı bir şey yoktur. "**Devrimci karamsarlık**"ta ifadesini bulan "yüzü eyleme dönük" tarz, "herşeyleştirip, abartılmaması" kayıtıyla, temel gereksinimdir. Elbette, "sözde solcu demogojik militanlık"a dönüşmemesi ve "eleştirel belirsizlik"lerden kurtarılması kayıdıyla. Sosyalist hareketin soru(n)ları Fildişi Kulelere çekilip, devrimci siyasetten soyutlanarak tahayyül eden teorizm ile çözümlenemez, çözümleyici gücünü yaratamaz. Siyaset, soyut uçukluklardan muaf olmak zorundadır. Siyasette, süten çıkmış ak kaşık aranmaz. Siyaset, efsanevi beklenti ve "teorik kuruntu"larla bağdaşmaz. Devrimci siyaset, mevcut insan malzemesi ve varolan koşullarla; düzenin eşitliksizci ve baskıcı statükosunu aşmak için yapılır. Devrimci düşüncelerin dışı vurumunda motor güç olan siyaset; dönüşen ve dönüştüren eksenidir. Siyasette sorun, hayatla doğrudan temas halinde olan etkinliğin esnek yaratıcılığını (taktiğini), devrimcilikte ısrarlı (stratejik) doğrultuda yaşama geçirmektir. Özetle, radikal sosyalist hareketin "toplumsal eylem projesi"ne ihtiyaç giderek büyümektedir. Devrimci teoriyi, "dar pratik"in aksesuarına indirgeyip, (tabiri caiz ise !) "hiçlememek" kayıtıyla !..

Verili koşullarda, "**Türkiye, emeğiyle geçinenler için tarihinin en kötü kesitinden geçiyor**" saptaması, abartı değil; gerçektir. Bu kesitte geriye düşmemek, ilerlemek ve **saflaşmak için** devrimci proje üretebilecek miyiz ?.. Bu yoldaki tartışmalarımızı, soyutluktan kurtarıp, sokaklara çıkarma<sup>68</sup> olanaklarını yaratabilecek miyiz ?.. Bu bağlamda bir araya gelebilecek miyiz?.. Devrimci **Marksist** yenilenme eksenini, bu soruların yanıtı oluşturmaktadır. Ancak burada da bir soru(n) var: Sosyalistlerin ilgi alanları ve yoğunlaşmaları, iktidar ve mücadele dışındaki alanlara kaydı. Hatta çocuklarının kreş ve gelecek sorunlarının çözümü dahi, sosyalist iktidar ve mücadele kaygılarının önüne geçti. Çoğunluk alışmış, susmakta ve kabullenmiştir. Fakat susmayıp, kabullenmeyenler de vardır. Hayır diyenlerin sorunu çözümlemesi için devrimci muhalefetin yarı çapı ne kadar genişletilirse, o kadar birlik ve etkin çözüm yaratılır. Sosyalistlerin soru(n)ları; saltçı teorik faaliyetin "işçi sınıfı yüceltmeleri" ya da "entel" tartışmaları veya seyirlik muhalefetle aşılamaz. Soyut laflar ve eylemsizlik; yığınlardan kopmanın ve onları depolitize etmenin biricik güvencesidir.

Karmaşık bir dünyayla karşı karşıyayız. Sosyalistler dünyayı değiştirmeye taraf olan enstrümanlar yaratmak zorunda. Özgürlükçü perspektiflerle toplumsal hegemonya yaratmaları krizi aşmalarının tek yoludur. "**Solun bütün amaçları bir özgürlük çağrısına yedirilebilir.**"<sup>69</sup> Özgürlükçü eksenin yaratılması için sosyalist kimlik sınırlandırılmamalı ve hayata müdahale eksenini oluşturmalıdır. Sosyalist hedefler daraltılmadan, **Yeni Dünya** ufuk'u genişletilmelidir. Sosyalist kimlik lafta değil; mücadele içinde tanımlanabilir. Sosyalizmin alternatif toplumsal eylem projesine olan gereksinim büyümektedir. Örgütlü davranış normları olan sosyalist parti, sosyal güç ve organik eylemliliği üzerinde yükselmelidir. Önce ortaya çıkıp, ardından sosyal bir güç haline gelmek "beklentileri"nden kurtulmalıdır. Bu amaçla sosyalist parti, boşa kalmamak için bir yerlere tutunulması gereken bir eğik düzlem olarak algılanmamalıdır. "Parti" demek için parti kurulmaz, olunmaz. Parti, "sivil toplum"un muhalefet örgütü değildir. Parti, muhalefeti (devrimin güncelliği fikrini unutmadan) daima sıcak tutan ve sosyalist potansiyeli toparlayarak eyleme çeken bir "hareket" niteliği taşımalıdır. Çünkü, "**tarihi gerçeklik bakımından kendini tanımanın organik yolu harekettir.**" (A. Gramsci)

Verili koordinatların insanlık durumuna ilişkin acil gündem maddelerinin çözümünde,



sosyalist kimliğe sahip çıkmanın önemi büyüktür. Çünkü "sosyalistlik, kendinden menkul bir nitelik değildir. Belli tarihsel ve toplumsal koşullara bağlı olarak gelişen, ayrıca salt kendiliğinden ("kendinde") değil, 'kendisi için' oluşan bir kimliktir. Bu tanımın çelişkili gibi gözüken iki bileşeni bulunur: İlki, özneye, bilince ve iradeye (voluntarizme); öteki toplumsal bütüne ve onun belirleyiciliğine (determinizme) öncelik verir. Ancak her ikisinin diyalektik birliği olmaksızın, sosyalist kimliğin kurucu unsurları gerçekleşmez. Birinci unsur, sosyalist öznenin toplumsal varlığın basit bir kopması olmadığına (öznellik ilkesi) işaret ederken; ikincisi, sosyalist öznenin gelişmesinin belli tarihsel ve toplumsal koşulların varlığına bağlı olduğunu (nesnellik ilkesi) vurgular. Sosyalist insan, duyguları, düşünceleri, tercihleri, gereksinimleri olan ve dış dünya karşısında etkin bir tutum içinde bulunan bireydir. (...) Sosyalist özne, devrimci praksis sürecinde gerçekleşir. (...) Devrimci praksisin özü, birey ile toplum, parça ile bütün, bilinç ile varlık, öznellik ile nesnellik arasındaki diyalektik ilişkinin gerçekleşmesidir. (...)

Sosyalizm kadar insan iradesine ve öncülüğüne gereksinim duyan bir başka toplumsal proje yoktur. Sosyalist insan, kendiliğinden bir sürecin değil, bilinçli ve iradeci bir çabanın ürünüdür. Öte yandan eleştirel bilinç iradeyi gerektirmekle birlikte, bilinç ve maddi oluşum süreçleri ile birlikte, bilinçte maddi oluşum süreçleri ile diyalektik bir iç içelik (praksis) içinde işler. Bu sosyalist kimliğin bir uğrakta değil, dinamik bir süreçte gelişen bir özne olarak kavranmasını gerektirir. (...) Sosyalist kimlik, bir yandan gündelik yaşamın pratiği içinde gerçeklik kazanır ve gelişir, öte yandan bireysel gerçekliğin toplumsal gerçeklikle diyalektik ilişkisi içinde yeniden üretilebilir. (...) Sosyalist kimliğin biçimlenmesi, birden fazla kökten beslenir. Ütopya, bilim (diyalektik ve tarihsel materyalizm), ideoloji (sosyalist düşünce) ve siyasal mücadele (parti vb. yapılar içindeki örgütlü kolektif etkinlikler), sosyalist özneyi biçimlendirirler. (...)

Devrimci praksis, ütopyaadan bilime ve bilimden pratiğe geçişin gerçekleşmesi olarak düşünülebilir. (...) Sosyalizm mücadelesi, bir yandan kişiliklerin, yaşam pratiklerinin ve toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesini, öte yandan bu çabaların toplumu dönüştürecek kolektif, örgütlü siyasal hareketler düzeyine yükseltilmesini içerir. (...) Sosyalist kimlik oluşumunun temeli olan devrimcileş(tir)me süreci, her şeyden önce soyut ve kuramsal düzeyde değil, gündelik yaşam ve toplumsal pratik içinde gerçekleşen dinamik ve sosyal bir süreçtir. (...) Sosyalist kimlik bir anda ortaya çıkmaz; başka bir deyişle bir kez kurulup tamamlanan bir özne değildir. Sosyalist kimliğin oluşumu, güç, sancılı, çelişkili ve sürekliliği olan bir süreci gerektirir. (...) Sosyalist insan, yalnızca özel ve gündelik yaşamdaki değil, kamusal yaşamdaki toplumsal etkinlikler, özellikle siyasal süreçlerdeki kolektif tutumlar aracılığıyla gelişir. (...)

Sosyalist formasyon, yalnızca var olan toplumun özgül değerlerinden, kısaca kapitalist biçimlerden uzaklaşmayı değil, yaşadığımız toplumsal sisteme içselleşmiş veya eklenmiş bulunan öteki üretim biçimlerinden ya da önceki katlardan kalan tüm değer yargılarından ve ilişki türlerinden özgürleşmeyi içerir. (...) Sosyalist kimlik, hem parça ile bütün, hem de parçalar arasındaki diyalektik ilişkiye gereken önemi ver-

mezse güdük kalır. (...) Kendini dönüştüremeyen insan, başkalarını ve toplumu hiç dönüştüremez. (...) Devrimcileşme sürecinin diyalektik özü sosyalist kimliğin statik değil, dinamik bir nitelik olarak görülmesini gerektirir. (...) Sosyalist kimliğin oluşumunun kaynağı, bir yandan kuram ise, öte yandan toplumsal pratiktir. Toplumsal gündeme (pratik) aktarılamayan kuram veya tam tersi siyasal uyanışa yol açmayan toplumsal gündem, devrimci praksisin gerçekleşmemesidir. Sosyalistler, toplumsal çatışmalarla beslenir ve kendilerini yeniden üretirlerken, toplumsal gündem ve bunu başaran devrimcilerin önderliğinde yeniden belirlenir. Kendilerini toplumsal çatışmaların dinamosuyla şarj etmeyenler, gündemin ve toplumsal dinamizmin gerisinde kalmaktan ve böylece sosyalizm mücadelesinin dışına düşmekten kurtulamazlar. (...)

Devrimci özne, konformizme ve pragmatizme karşı sağlam bir formülasyondan kaynaklanan ilkeli tutumlarla direnebilir. İlkeli olmak, kendi kendinin egemeni olmaktır. İlkeli insan, kendi dünya görüşünü kendisi oluşturan, yaşamını eleştirel ve bilinçli bir çabayla kendisi kuran ve böylece hem kendisinin, hem toplumun pusulası olmayı başaran insandır. Özgürlük, insanın her türlü nesne konumundan özne konumuna geçişi anlatır. Kendisini dış dünyanın edilgen bir nesnesi olarak gören insan, kendi kendisinin egemeni olmayı beceremez. İşte devrimcilik, her türlü kulluğa, köleliğe ve edilgenliğe, başka bir deyişle yabancılaşmaya karşı duruştur.<sup>70</sup>

Sosyalist parti "sermayenin hâkimiyet biçimini demokratik kılan bir parti"<sup>71</sup> olmalıdır. "Demokratik kapitalizm"in "muhalifliğine angaje olma" işlevsizliğine konuşlanmamalıdır. Hedefleri, sosyalistlerle sınırlı olmayan veya "sosyalist kimlikle sınırlanmamış parti" görüşü; yani "hareket herşey, amaç hiçbir şey" diyen ertelenmiş "iktidarsız" muhalifliğin açmazından kurtulmak gerekiyor. Devrimin güncelliği fikrinden vazgeçmeyen sosyalist kimlikli tutku, nesneye devrimci enerjiyle yönelmiş insanın özsel gücüdür. Bu güç oluşturulurken, "somut durumundan yola çıkarak politika yapmak"; olasıya teslim olan (ve olması gerekeni erteleyen) reel politiker tutumdur. Ayrıca, krizin "sosyalistlere yaradığı" saplantısından kurtulmak gerekiyor. Çünkü, devrim "iktisadi bir sorun" değil; siyasal bir sorundur. Kapitalizmin iktisadi tükenişi, otomatik olarak yıkılışını değil; yıkılışının koşullarını olgunlaştırır. Kapitalizm, siyasal eylemle yıkılmadan yıkılmaz. Siyasal bağlamı öne çıkarmak, kapitalizmi yıkmak için sosyalistliğin 'olmazsa olmaz'lığıdır. Siyasal bağlamını, öne çıkarmayan "demokratikleşme" söylemi; devrimin güncelliğini unutmuş, ertelenmiş "iktidarsız" muhalifliktir...

Unutulmaması gerekiyor: "Türkiye önümüzdeki beş yıl içerisinde son derece ciddi, sert karşıtlıklarla dolu bir süreçten geçerek rejimini yeniden kuracaktır."<sup>72</sup> Çünkü, yerel inisiyatiflere ve organik doğal önderliklere dayanan emek eksenli sosyalist parti açısından, "önümüzdeki on yılın gündemini "aşağıdan" veya "yukarıdan", "aktif" ya da "pasif", "halkçı" veya "burjuva" bir siyasal devrim meselesi işgal edecek. Türkiye sosyalistleri 1980'den sonra bir kez daha aktif siyaset sahnesine çıkarlarken, belki de şimdiye dek hiç olmadığı ölçüde toplumdaki somut bir "devrimci değişim" talebine karşılık verecek politikalar üretmek ve bunları gerçekleştirmekle yükümlü"dür.<sup>73</sup> "Önümüzdeki yıllarda, kurulu düzen şu ya da bu şekilde yeniden yapılanmak zorundadır. Şeriatçılar, faşistler ve liberal burjuvazi sistemin temeline

dokunmayan toplum projelerini ve gelecek tasarımlarını insanlara dayatmaktadır. (...) Oligarşik çete ise, statükoyu korumaya çalışmaktadır. Bu tablo içinde sosyalistlerin gelecek projeleri yoktur. Bu eksiklik umutsuzluğu beslemektedir."<sup>74</sup>

Parti örgütlenmeleri de bu gerçekleri dikkate almalıdır.

#### IX-) "Sol" Gösterip "Sağ" Vuran, Postmodern Kafa Karışıklığına Karşı Yetmezlikleri Aşmak için Marksist Kimlikle Somut Olmak

Legal plânda çeşitli partilerin kurulduğu Türkiye'de Oğuzhan Müftüoğlu, "kendilerini yenileyenler kazanacak"<sup>75</sup> diyor. Ancak yenilenmenin ne olduğundan söz etmiyor. Sadece kitlesel sol parti öneriyor. Kitlesel sol parti ne mi?... Verilen tarif şu: **Biz diyoruz ki hep birlikte yapacağımız, nasıl bir parti isteniyorsa, öyle bir parti olacak**"tır.<sup>76</sup> Bu parti girişimini ben, esasen ülkenin ihtiyacı, ülke nüfusunun yüzde 80'inin yüzde 90'ının ihtiyacı olarak görüyorum ve o yüzden içinde yer alıyorum. Esasen olaya bu açıdan bakmak lazım. Hatta bugün sorun sosyalistlerin sorunu da değil. Bırakın sosyalist hareket içinde yer almış şu ya da bu kesimi, bütün olarak sosyalistlerin sorunu da değil. (...) Burada sosyalistlerin sorununu çözmek için parti kuruyor değiliz. Ancak biz, işçilerin, köylülerin geniş kesiminin sorunlarını çözecek bir organizasyonun hazırlık çalışmalarını yapıyoruz."<sup>77</sup> "Kitlelerle tartışarak program oluşturacağız. Somut durumun somut tahlilini yapacağız."<sup>78</sup>

Ülke nüfusunun yüzde 80'inin yüzde 90'ının ihtiyacı olan parti?!... İddia büyük. Ama gerçeğe ilişkisi ne?... Ünlü Alman Generali *Moltke de "yığınakta yapılan yanlış, seferin sonuna kadar düzeltilemez"* der. Yeni Parti girişimcileri yığınakta müthiş yanlış yapıyorlar. Kendiliğindenci ve popülist abartmalarına, sosyalizmi kurban etmekte beis görmüyorlar. Sadece sol olmak yetmez.<sup>79</sup> Sınıf vurgusu ve sosyalist kimlik gerekir. Manasız bir kadercilikle kitle kuyrukçusu popülizme ve kendiliğindencilğe boyun eğmeyip; sınıfı temel almış inisiyatif ve irade kullanabilmek radikal sosyalistlerin tartışılmaz zorunluluğudur. Özgürlüğü genişletmeli ve ona sosyalist kimlik içermelidir. Pısrık bir edilgenlik ve utangaç bir kuyrukçuluk radikal sosyalistlere bir şey katmaz. Radikal sosyalistler sürükleyici ve etkin olmalıdırlar. Bu da etkin bir önderlik ihtiyacını karşılamayı gerektirir. Radikal sosyalizm, sınıfsal özelliklerini askıya almadan (popülizme ve kendiliğindencilğe prim vermeden) yaşamın, değiştirme kavgasını verdiği koşulların ve geleceğin öznesi olmalıdır. Bu anlamda sosyalist kimlik ve sınıf vurgusu yaşamsal önemdedir. Unutulmasın önce tohum, sonra başak vardır. Tohumu, başağa feda eden bir yöntem; tohumu göz ardı ettiği için başağı da elde edemez.

Kitlesel sol parti önerisi Postmodern zaatlardan malû olması yanında 80'ler sonrası Türkiye'nin negatif değişiminden de etkilenmiş özellikler taşımaktadır. Öncelikle görmek ve kavramak gerek: "80'li yılların ortalarından 90 küsurlara uzanan süreçte, Türkiye gerçekten çok değişti. Cumhuriyet ideolojisinin nüfuz alanı daraldı. Ortaya çıkan boşluğu, dünyanın kuzeyinde ideolojiler öldü sloganıyla pazarlanan ve iyi hasılat yapan tek tip ideolojinin yerli versiyonu doldurdu.

Özgürlük ve eşitlik projelerinin ufkundaki ütopyalar, özel operasyonlarla yıpratıldı. Onların yerini bir tür finansal pragmatizmin servet ütopyaları aldı. Medyanın toplumsal belirleyiciliği ürkütücü noktalara tırmandı. İletişim kanalları, çağdaş elitistlerin, değişimi sorgulamaktan kaçınan ve hep rüzgârın yönünde seyreden fazla uyanık, hayli asabi bir güruhun eline geçti.

Değişim, tüm toplumsal yapıyı diklemesine yaladı süpürdü. Birbirine İngilizce küfreden insanlar çıktı ortaya. Arabesk kültür, ilginç bir çeşitleme sürecinden geçti. Yaşanan aşkların biçimi değişti. Business kavramı yüceltildi. Tüketim gücü, en tepedeki statü sembolü haline geldi. Ve işlevini tamamlayan resmi yasakların yerini fiili yasaklar almaya başladı. Değişim süreci, yeni düzeni sorgulama yasağı, bazı uzlaşmaları reddetme yasağı, radikal düşünme yasağı...

Bu yasakları delmenin cezası, dinazor damgasından başlıyor, illikliğe, kafasızlığa, muhafazakârlığa, hatta teröristliğe kadar gidiyordu. Hazır değişim pakedini ustaca dayatanlar, tüm seslendirme kanallarını ele geçirmişlerdi ve bu kanallardan yoğun imaj bombardımanı yapıyorlardı. Değişimin böylesine itirazı olanlar, bu bombardımanın gürültüsünde, cezalarını teymiz bile edemediler.

Sonuçta, tepeden imajlar yağarken, gerçekte imajın birbirine karıştığı yıllar yaşandı. Değişim gerçek, ilân edilen sonuçlar birer imaj... Değişim sürecinin en kaba özeti, aşağı yukarı böyle işte. Aşkın, refahın, liderlerin, zaferlerin, her şeyin ama her şeyin imajı üretildi, tüketime sunuldu. Ve yasaksız ya da daha az yasaklı bir dönemin imajı pazarlanırken, yükselen değerlerin kolundaki fiili yasaklar devreye sokuldu.

Fiili yasakların asli işlevi, imajların kazanmasını engellemek. Çünkü imajlar toplu halde kazınırsa görülecek ki, Türkiyede çok şey değişmiş, gündelik kalıplar, baskın değerler değişmiş ama bir şey değişmemiş: İnsanlar yine kendi seslerine sahip değil. Birileri hayatı onların yerine seslendiriyor ve Bakın, bu sizin sesiniz yutturmacası iyi işliyor. Toplumun sesi bile bir imaj yalnızca."<sup>80</sup>

"Türkiye ve dünyada yaşanan değişim süreci 80'li yıllara özgü yeni bir değerler sisteminden söz etmeyi mümkün kıldı. Aslında 80'lere atfedilen eğilimler, 90'larda da etkisini sürdürüyor. (...) 80'li yılların eğilimlerini en heyecanla benimseyen ve en yoğun yaşayan yuppilerin tipolojisi döneme damgasını vurdu. Yuppie, Türkiye'de 80'li yılların ortasından başlayarak eğitimli kesimlerin jargonuna yerleşti. Alaturka, kıro, arabesk, züppe gibi tanımlı kişiye göre değişebilen, ama genel bir mesajda verebilen kelimeler arasında yerini aldı. Yuppie bir simge, bir karikatür... Toplumculuğa karşı bireyciliği, paylaşmaya karşı yarışmayı, başkaldırıya karşı düzenle özdeşleşmeyi çıkarması anlamında devrimci genç tipinin antitezi olarak da düşünülebilir."<sup>81</sup>

Büyük bir alt-üst oluşun yaşandığı zamanın kıyısında, Postmodern hezeyanlar<sup>82</sup>, işlevselliği itibariyle, sosyalist kimlikli eylemin tanımlanması ve birleştirilmesi önünde engeli oluşturmakta. "Türkiye'de, sol sonrası bir durum yaşıyor" saptaması müthiş revaçta. Bu tesbite yaslanan Postmodern "maruzat"; özünde, "epistemolojik bir melankoli"dir. (Ernest Geller) Postmodernler için ne doğruluk, ne de doğrulanabilir gerçeklik yoktur. Herşeyin, belirsiz "sonrası"nın labirenti vardır !.. Dikkatler, mutlakçı görecelilikle, akıl-dışı'nın spekülasyonlarına emanet edilmiştir. Örneğin, Postmodernlere göre; Marksist



kimlikli politikanın "**politik doğruluk söylemi, kötü anlamda politiktir.**" (Jerry L. Martin)

Toplumsal gelişmede temel bir kırılma olduğu varsayımına sarılan Postmodernite, bilginin yeni konumlarına yanıt veren bir epistomolojinin geliştirilmesi iddiasıdır. Moderniteye karşı, geleneksel felsefi saçayaklarına dayanmayan yeni eleştiriler yönelten postmodernite; bilimci ideolojiyle indirgemeci olguculuğun gerileyişi, insan faaliyet ve eylemlerinin anlamının sorgulanışı, görecelik ve bireyciliğin değer kazanışı, her alanda temel ilkelerin geçersizleşmesi sonucunda, disiplinler bölünmelerin köreltici etkilerine direnen, mevcut söylemsel konumların kesin iddialarını ve özne merkezci aklı sorgulayan, toplumsala ilişkin şema içinde kültür ve ideolojiye daha belirgin bir yer veren, kavram merkezlikten uzaklaşarak yeni düşünsel açılımlar sağlayan, işlevsel çokmerkezcilik için çağrıda bulunma iddiasındadır...

Postmodern "teori", bir takım eleştiri ve "durum saptaması" yanında, süregiden yaşam pratiklerinin nasıl kurulacağına ilişkin çok sınırlı "önermelere" sahiptir. Postmodernizm, bütünlükleri ve büyük harfli gerçekleri yıkıp, bütünlüklerdeki küçük parçalı gerçekleri öne çıkarmak ve bunların eklektik şemsiyesi olmak istiyor. Bu nedenle de, örneğin sosyalizmin toplumsal kurtuluş söylemini "bütüncül" bulduğu için reddediyor. Reddiyesini, çoğulculuk ve demokrasi gibi "parlak" manipölasyonların üzerine inşa edip; insanlar arasında ayırım yapılmasına karşı çıkıyor. Yani herkesi kendi haline bırakıyor. Ancak, insanlar arasında "ayırım" yapmayan Postmodernizm, farklılık (difference) gerçeğini atlıyor. Bu da Postmodernizmin, sınıfsal körlüğünden kaynaklamıyor. Yani sınıfsal körlülüğünden ötürü insanlara eşitlik vaat edemiyor. "Herkes kendi başının çaresine baksın" mantığını "moda" terimlerle pazarlıyor. Postmodernizmin, görünürdeki bu liberal maskesinin ardında, belli sınıfların çıkarlarını koruyan bencil bir yüz gizli. "Özgür" ama eşit olmayan bireylerin, benlerin küçük parçalara ayrılmasından yararlanarak kapitalizmin karşılaşılabileceği muhtemel direnişleri daha baştan yok eden Postmodernizm, geleneksel sol görüşlerin çıktığı bir zamanda merkez-bağımlı olmayan yerel farklılıkları öne çıkarmak üzere sola bir alternatif olarak sunuluyor. Özetle Postmodernizmin relativist karakteri bütün "doğru"ları, "yanlış"ları, "gerçekleri" reddediyor.<sup>83</sup>

**Hegelci** vakur bir eda ve epik bir gülümsemeyle, "**belirsizliğin bilgeliğine**" (M. Kundera) soyunan Postmodernistler; komik bir "**teorik bütünlük arayışı**"yla ve "**araştırma konusu olmaya**" aldırmanın sınırsız kurnasızlıkla; (**Hegelci** anlamda hiçbir rasyonaliteye yer bırakmadan !) ironik, allegorik, dehşetli bilinmezlerin labirentindeki "**kıyasız bir gerçeklik**"lerin (R. Garudy) spekülasyon dünyasında yaşarlar.

Melezleştirme, kopyalama ya da kimlik transferinin maruzatlarıyla bezenmiş Postmodernite; bir "**inançsızlık epiği**"dir. (Louis A. Sass) **Marksist** kimliği geri çeken ve "**eziyenlerden yanalık**"a yamayan Postmodernizm; durmadan "arayan" ve kahreden romantik formellikle, "ultra popülist" bir zeminin Fildişi Kulesi'ne çekilmiş, "eklektik tarihselcilik" kollağı bir açmazdır. Netleşmemiş "fark"lılıklarını bilinmezlerle donatıp, yanıtsız soru(n)lar zincirlerine yeni halkalar ekleyen Postmodernizm; spekülasyonlarıyla, "elde ettiği" yapay "farklıklar"a yaslanarak, etrafını yayılım ateşine tutur... Yenilenmenin kalkış noktası, bu spekülatif konumla oluşturmaya kalkışır. Oysa, saltçı negatiflerle bezenmiş arayışların "be-

lirsizliği", insanı özgürleştirmez; aksine köleleştirir... Ya da "paradigmazede" veya "düş kırğını araştırmacı" kılar. Bu da, "bunalım edebiyatının laf-ı güzafı" konumun fe-tişleştirilmesine; ve "bekletilerin eylemsizlik mihrabına sığınılmış" "**kıyasız bir gerçeklik**" dünyasında; "**eleştirel teori nihai kertede, pratiktir**" amentüsünün telaffuz edilmesine yol açar...

Dünyayı değiştirme olanakları sunmayan Postmodernite; durarak düşünmek ve itiraz ederek var olmaktır ! Genel aydın tipolojisine, denk düşen Postmodern kafa karışıklığı du-rarak düşünür. Ancak, dünyayı değiştirmekten yana olan organik aydın, yürüyerek<sup>84</sup> dü-şünmekle mükelleftir ! Zaten durarak devrim de yapılmaz, devrimin organik aydını da olun-maz! Evet, devrim, yapılır! Devrimi ve tarihi insanlar yapar! Devrimcinin görevi, devrimin güncelliğini unutmada devrim yapmaktır. Bu "**Lukacs'cı bir solculuk**" değil; radikal sos-yalist 'olmazsa olmazlık'tır !

Verili koordinatlarda **Marksist kimlikle, yetmezlikleri aşmak için somut olmak** ve Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlardan; "**ben ne kadar sorumlu ve günahkârsam, her-kes de o kadar sorumlu ve günahkârdır**" demek gerekiyor.

Türkiye ve dünya, zorlu ve sosyalizm açısından sorunlu bir dönemden geçiyor. Sorun örgütsüzlükte ve geçmişten bir şeyleri diri alamamaktan kaynaklanıyor. Ama bir çoğu, Tür-kiye ve dünya'daki verili olumsuzluğu; kendi edilgenliğini aklamaya yönelik olarak kul-lanıyor. Radikal sosyalist hareketin sorunları; ne sadece politik-pratikte; ne de teorik yet-mezliktedir. Her ikisinin bileşimindedir. Sorunu ağırlaştıran bir diğer artıda; Türkiye'deki radikal sosyalist grupların, negatif psikolojik yüklenmişliklerinin edilgenliğiyle bir bir-lerinden uzak duran izolasyonu yaşamalarıdır. Bu tehlikeli bir durumdur. Ayrıca **Mark-sizmin** güncelleştirilmesinin önünde ciddi bir engeli oluşturmaktadır.

80'lerden 90'lara erozyon ve törpülenme sürecini yaşandı. Açmazlar; yetmezliğiyle sı-nırlı kalmayıp, giderek büyüdü. Çözümün, militan eylemlilik ve teorik yenilenmeyle ya-ratılacağı tekrar edilse de, kayda değer adımlar atılamadı. İşlevsiz kuru eleştiri enflasyonu yaşandı.<sup>85</sup> Kendiliğindenliği yücelten ve kendiliğindenliğe teslim olan de-organize konum aşılamadı. Toptancı ve kendiliğindenci yanılsamaların beklentileri teorik öngörü diye su-nuldu. Kendiliğinden hareketin kendiliğinden örgütlenmesine denk düşen popülist "tarz-ı si-yaset" in, çözüm olduğu ve beklenilmesi gerektiği görüşleri edilgenliğin teorik gerekçesi oldu. Bu nedenle, devrimci olmayan dönemlerde (hatta karşı devrimci dönemlerde de !) ku-rulması mümkün olan açık geçiş partisinden diğer kanallara kadar; devrimci çalışmanın aracı ve enstrümanı olan örgütlülük biçimleri, söze ve tartışmalara feda edildi.

Hâlâ da feda ediliyor... Parti ya da örgüt, sonu gelmez sözü değil; eylemi örgütler, ör-gütlemelidir de... Çünkü parti, mücadelenin ürünüdür; beyni ve kumanda merkezidir. El-bette **Taner Akçam** gibi düşünenler<sup>86</sup> ya da sonu gelmez söze tapınanlar; bu tesbitlere karşı çıkacaktır ! Ancak "amasız, fakatsız" netlikte **Marksist** olması gereken sosyalist parti; "evrimci" bir muhalefet partisi olmamalıdır. Eksenini işçi sınıfı ve emek cephesi ze-mininde oluşturması gereken sosyalist parti; bir devrim partisi olmasa da, iktidar hedefini açık seçik gösteren bir legal mücadele mevzisi olmalıdır.<sup>87</sup>

## X-) Kürt Sorunu

Türkiye, "Kürt Sorunu"na endekslenmiştir.

Modern varoluş hikâyesi, milletle milliyetçilikle başlar. Kapitalizmin şafağına denk düşer. Egemen ilişki(ve değer)ler ağı içindeki dünya; kapitalisttir, beyazdır, erkektir. Yani "ezen\ezilen" eksenli "dışlayıcı bir kimlik"te ifadesini bulmaktadır. Bu değerler silsilesinin egemen ilişkiler ağı içinde insan kendini üretirken; "ötekiler" dolayımını kullanır. "Dışlayıcı bir kimlik"in, "ötekiler" dolayımıyla en net kullanıldığı alan milliyetçiliktir. En "uygar" millî oluşumların bile temelinde, belli toprak parçası üzerindeki insan toplumunu bir örnekleştirme, etnik temizlik ve "ötekiler"e düşmanlık yatar.

Bu genelleme kapsamında, sosyalistlerin milliyetçiliğe karşı olmaları temel yükümlülüğüdür. Ancak, ezen ve ezilen ulus milliyetçiliğinin (politik işlevselliğiyle) farklı kategorilere tekabül ettiğini unutmadan. Çünkü, **"her ezilen ulusun burjuva milliyetçiliği zulme karşı yönelmiş olan genel bir demokratik içerik taşır ve bizim ulusal ayrıcalıklar sağlama eğiliminden bunu kesin olarak ayırtederek; (...) kayıtsız şartsız desteklediğimiz işte bu içeriktir."**<sup>88</sup> Sonra **"ezilen ulusların kurtuluş istemini (...) sorunu sosyalizm kurulana dek 'erteleyerek' değil (...) net ve kesin formüle edilmiş bir siyasal programla ileri sürmeliyiz."**<sup>89</sup> **"Ayrılma özgürlüğünü destekleyenleri ayrılıkçılığı destekliyorlar diye suçlamak, boşanma özgürlüğünü destekleyenleri aile bağlarının parçalanmasını destekliyorlar diye suçlamak kadar aptalça ve ikiye yüzüdür."**<sup>90</sup>

Milliyetçilik ulus olmanın veya ulus oluşturma bilincidir. Genel bir deyişle, dünya toplumlarının ulus öncesi oluşumlardan, ulus olma aşamasına varma çabasının hem bir ürünü, hem de ideolojik aracıdır. Milliyetçiliği yeknesak, değişmez, homojen bir ideoloji olarak değil; ulus oluşumunun evrimi ve yapısal değişikliklerinden etkilenen, devingen bir akım olarak görmek gerekir. Milliyetçilik, ulus-öncesi kurumlardan ulus oluşa yönelişin seferberliğini, birleştiriciliğini yaptığı ölçüde tarihsel olarak çağdaş, ileri ve ilerleticidir. Ayrıca ezilen ulusal kurtuluş mücadelesi doğası gereği, sömürgecilğe karşı eşitlik talebi ile verilen sistem karşıtı konumlu bir harekettir. **"Ulusal kurtuluş mücadelesi (...) uzun bir tarihe sahiptir. Neyden ulusal kurtuluş? Açıktır ki bunun yanıtı, modern dünya sisteminin farklı bölgeleri arasındaki eşitsiz ilişkilerden ulusal kurtuluştur."**<sup>91</sup>

"Kürt Sorunu" ele alınırken; millî kimliklerin ve milletlerin oluşumunda, bugünün sorunlarından kadim çağlara uzanan geniş zamanlı dilimde geç kalmış uluslaşma sürecinin özgünlükleri göz ardı edilmemelidir. Modern milliyetçi ideolojilerin oluşumunda farklı etnik temellerin ne gibi roller oynadığı kavranmalıdır. Bunun içinde, milliyetçi sembolizmin kurduğu zihniyetler dünyasının çözümlenmesinde vulger mekanizmden özenle kaçınılmalıdır. Bu açıdan, farklı millî kimlik ve millî devlet tiplerinin siyasi düzeyde yol açtığı oluşumlar; ("Kürt Sorunu" gibi) birbirinden ayırt edilebilmelidir. Geç kalmış uluslaşmanın özgünlüğü açısından, anımsatmadan geçmemek gerekiyor: **F. Engels'in 22-25 Şubat 1882'de Bernstein'e yazdığı mektupta, "Avrupa'da iki ulusun, İrlanda ve Polonya'nın, enternasyonal olmadan önce ulusal olma hakları olduğunu, hatırladığınız onların görevi olduğunu düşünüyorum. Bunlar iyice ulus oldukça da çok enternasyonal olabilirler"**<sup>92</sup> der.

Öncelikle Kürt Sorununda Türk(ie) sosyalist(ler)i açısından korkulması gereken en önemli şeyin, ezen ulus saflarında yükselen (ve "sosyalist saflar"ı da etkileyen) milliyetçi-şöven dalga olduğunu belirtelim. Bugün "Kürt milliyetçiler"ini eleştirip, "enternasyonalist" olduğunu düşünenler; öncelikle kendi milliyetçilikleriyle ilgilenmek zorundadırlar. Sorumlu ve sorunlu oldukları alan büyük ulus şövenizmi karakteri taşıyan sömürgeci Türk milliyetçiliğidir. Türk(iyeli) sosyalist(ler)in içine düştüğü acz; "Kürt milliyetçi"liğine karşı (büyük Türk ulusçuluğunu, Kemalizmi rehabilite eden !) demogojik öfke ve "eleştiri"ye dönüşmemelidir.<sup>93</sup>

Savaşılan coğrafyanın (birleşik farklılığına rağmen) üçüncü bir tarafı yoktur. Batıda da, Doğuda da düşman taraf ve engeller aynıdır. **Melih Pekdemir** arkadaş bunu görmeli. Ayrıca enternasyonalist dayanışma taraf olmakla mümkündür. **Pekdemir**in önerdiği **Üçüncü boyutsa** işlevsel olmayan, hoş ama boş bir sözdür. Aynı sorun; "devletten mi, yoksa **PKK**den mi yanasın sorusu iç savaş partilerinin, şövenist sorusudur. Savaştan mı, yoksa barıştan mı yanasın sorusu, barışın partisi tarafından sorulan en devrimci sorudur"<sup>94</sup> diyen hayâli ikilemlerin sahibi olan **Veysi Sarısözen** içinde geçerlidir...

Ezilen sınıfın ezene, kölenin köle sahiplerine, serflerin toprak beylerine, ücretli işçilerin burjuvaziye karşı verdikleri savaşların haklılığını, ilerici niteliğini ve gerekçesini kabul ederiz.<sup>95</sup> Taraf olmamak mümkün değildir. Çünkü, (**Hikmet Çetin**'in ifadesiyle) siyasi çözüm yanlış kavram. Belirli kesimlerce yanlış değerlendirmelere sebep oluyor. Siyasi çözümü telaffuz edip de açmadınız zaman ne anlama geldiği anlaşılamıyor. Kimine göre siyasi çözüm bölünme, kimine göre federasyon, kimine göre özerklik oluyor<sup>96</sup> körlüğünün yaşandığı koşullarda; taraflardan biri olmadan soruna müdahale mümkün değildir. Taraf olmak destekçilikle sınırlanmayıp; haksız savaşa karşı mücadeleyi olmazsa olmaz kılmaktadır.

Özetle, "Kürt Sorunu" ulaştığı boyutlarda çözüm için "muhatabını arıyor". Ve ne yazık ki, Türk(ie) sosyalist hareketi, sorunu çözecek Özgürlük Hareketi'nin "muhatabı" olmaktan çok uzaktadır. Sosyalist hareket, sivil toplumcu çözümlerin labirentine dalmadan; soruna seyirci olmaktan kurtulup, gerçeğe aktif ve açık taraf olmalıdır. Ayrıca konuya bağintılı olarak eklenmeli: Türk(iyeli) sosyalist(ler) açısından Kürt Sorunu'na yaklaşımda bir diğer yanlış da; mücadelelerini Kürt mücadelesinin cephe gerisi gibi tanımlamaları ve lojistik destekçileri konumuyla sınırlanmalarıdır.

## **XI-) Bir Dergi için Düşünceler**

Yukarıda ifade ettiğimiz çerçevede (ya da farklı biçimde) kendisini sosyalist sayan hemen herkes, bir teorik-pratik yenilenme gereğinden ısrarla söz ediyor. Aynı şekilde bu gereğin yerine getirilmediği de, genelde kabul ediliyor. Yenilenmenin pratik yanı, kuşkusuz siyasi faaliyet alanıyla ilgilidir. Teorik yan ise, bu faaliyetin kavramlaştırılarak anlaşılmamasıyla ilgilidir. Bu anlamda devrimci **Marksist** bir teorik üretimin ana araçlarından biri de, içeriği ve biçimiyle radikal sosyalist amaçlara uygun bir yayındır.

Devrimci **Marksist** bir yayın çabasının kalkış noktasını şöylece özetleyebiliriz: Bu güne kadar Türk(ie) sosyalist hareketi pratiğinde realize edildiği şekliyle teorik üretim, kla-



siklerin (özellikle **Marx** ve **Lenin**'in) hemen hemen aynı ifadelerle naklîliği aşamayan, yeneden yorumlanışı yansıtıcılığını aşamamıştır. Bu şekliyle teorik üretim denilen şey, pratikte bir tefsir eyleminden öteye geçememiştir. Açıktır ki böylesi bir faaliyeti devrimci teorinin kazanılacağı bir eksen olarak kabul etmek mümkün değildir. Oldukça içselleştirilmiş ve aşılması kolay olmayan bu negatif gelenekle, yenilenmek mümkün değildir. Devrimci teorik yenilenme derken; hem Anadolu'da ve hem de enternasyonal düzeyde yüz yüze olduğumuz politik, ideolojik ve kültürel soru(n)ların aşılması pratiği ile dolayumsuz ilişki içinde ve sosyalizmin tarihi deneyimlerini nihilistce inkâr etmeden, mevcut koşulların çözümlenip devrimci soyutlamalara varılarak yürütülen devrimci praksisin yaratılmasına katkıda bulunmalıyız.

Böyle bir faaliyet, yaşamakta olduğumuz olguların amprik araştırmasını ve kavramlaştırılarak anlamlı kılınmasını gerektirir. Kuşkusuz bu görevin üstesinden gelmek, kişisel ya da dar yalıtık grup çabalarıyla olanaklı değildir. Ancak, yapacaklarımızın ve söyleyecek sözlerimizin, son noktası vurulmuş görüşler olduğunu unutmadan; ayrıca da, yaptıklarımızı küçümsemeden; bu doğrultudaki genel çabaya katkılarda bulunulması acil gündem maddesidir. Bu çabada, çerçeveyi çok iyi çizmek ve rasgelelikten kurtarmak gerekir. Herkesin kafasına eseni yazdığı ya da ... **dedi ki** türünden naklîliği aşamamış türünden derlemeci-seçmeci anlayışın ürünü olmaması gereken Dergi; a priori doğruların terennüm edildiği soloların zemini olmamalıdır. Ayrıca altını çizerek belirtmemiz gerek: Herkesin dilinde sakız olan yenilenme ihtiyacını biz, kimileri gibi devrimci **Marksizmin** ihtilalci yüklerinden kurtulmanın operasyonelliği olarak algılamıyoruz. Bizim yenilenme anlayışımız; burjuvazinin dünya çapında dayattığı **ücretli kölelik sisteminin** gayrı-insani koşullarını devrimci biçimde aşmaktan yanadır. Dergi, öncekilerden farklı radikal sosyalist bir platform olmalıdır. Yani mümin rahatlığından sıyrılmış, varolan herşeyi devrimci **Marksist** sorumlulukla sorgulayan; sosyalist devrime hizmet eden çeşitlilik içinde birliği kucaklayan; sokakta, eylemde, somut işte bir araya gelmenin ve devrimci farklılıklarını ifade eden; dar siyasi çıkarların değil, **düşmanlarımız dışında herkes dostumuzdur** diyen devrimci esnekliğin ve yaratıcılığın platformu niteliği taşımalıdır.

Kaldı ki sosyalist mücadeleyi tek boyutlu sıklıkla ele almak, farklı alanlardaki zorunlulukları birbiriyle çelişen şeylermiş gibi karşı karşıya koymak; sosyalist mücadelenin zenginliğini de inkâr etmektir. Sosyalist mücadelenin farklı kanalları vardır ve olacaktır da. Bir tek alanın veya kanalın fetişleştirilmesi, diğer alanın/kanalın boşaltılıp egemen boyunduruğa terkedilmesi anlamını taşır. Bu ciddi zaafı bir adım ileri atılması mümkün değildir. Bu nedenle sosyalist mücadelenin çeşitlilik içinde birliğini gözeten; farklı alan ve boyutlardaki soru(n)larına yanıtlar üreten ve aynı zamanda kolektif bir tartışma zemini olan bir Dergi gerek bize. Aysbergin su yüzündeki kısmından, su altındaki gövdesine değin tüm alanlara hitap etmek zorunda olan böylesi bir Dergi; çokboyutlu bir işlevselliği yakalamakla mükelleftir. Yani *devrimci Marksist bakış açısını ve taraflılığını gizlemeden objektif olan; ev sahipleri ve misafir sanatçı ikilemini aşmış; çalışanları, yazarları ve okurlarıyla bütünleşmiş; gözünü gerçeğe ve devrime dikmiş; kuru gürültülerden ve teorist şarlatanlıklardan uzak duran; geçmişten ve çürüyenden değil, gelecekte ve gelişenden yana olan; devrimci Marksist düşlerin gerçekleşmesi için işlevini Dergicilikle sınırlandırmamış*

*Dergi; eğer işlerliğinde çeşitlilik içinde birlikçi kolektivite ve koordinasyonu yakalayabilirse; zorunlu ilk adımı atmış ve önemli sonuçlara yol açacak bir yürüyüşü başlatmış demektir.*

Radikal sosyalist soruları, yanıtları ve eylemi ortaklaştıran Dergi platformu; değiştirme eylemini, devrimci teoriyi içeren pratiğe içkin kılmanın aracı olmalıdır. Devrimci teorinin varoluşu (amacı ve yöntemi), değiştirme fiili üzerine kurulur. Çünkü devrimci teori, basit bir bilgi yığını ya da yansıtma değildir. Bu bağlamda değiştirme; eylemi ve eylemle değişmeyi de göze almayı olmazsa olmaz kılar. Dergi; radikal sosyalist eylemin, netleşip saf-laşarak birleştirilmesinin aracı olurken; uvriyerist olmamalı ve **İşçi sınıfı devrimciyse her şeydir. Yok devrimci değilse, hiçbir şeydir !** diyen, militan bir cesaret ve inatla yoğrulup, devrimci **Marksist** bilinçle harmanlanmanın zeminini yaratmalıdır. Öte yandansa, popülizme kapalı bir alan olması gereken Dergi faaliyeti; burjuvaziden her yönü ile kopulmadan, bağımsız ve radikal bir sınıf çizgisi oluşturulamaz. Devrimci çizgiyi oluşturmak, sosyalist iktidar perspektifiyle burjuvaziden kopuş cüretini gerektirir. Bu bağlamda radikal sosyalist hareket açısından ihtiyaç duyulan şey, legalite ile sınırlanmış rehabilitasyon değil; ihtilalci cüretin örgütlenmesidir. Teoriyi pratikten, pratiği teoriden arındırma çabaları "ipe un sermenin" ta kendisidir. Krizin aşılması ne bütünsel teoriyi kotarmak için köşeye çekilmeyi; ne de teoriyi, dar pratiğin sıradan bir aksesuarı kılmayı gerektirmez. Devrimci teori; ilişkilendiği devrimci mücadele ile, değiştirip dönüştüren insanı ve kolektivitesini yaratmanın biricik yoludur. Kaldı ki devrimci mücadelenin olmadığı yerde, entellektüel gelişme de olmaz. Çünkü **filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamışlardır; oysa sorun onu değiştirmektir.** (K. Marx)

Kendini teorisizmle sınırlamış ve yaşananı olağanlaştıran entel faaliyeti; devrimci teorik ilerlemenin önündeki engeli oluşturur. Teorisist gerekçelere yaslanarak soğukkanlı ve ağırbaşlı geçinmek; artık, kaçınılması ve aşılması gereken fasit daireyi oluşturmaktadır. Devrimci mücadele ile doğrudan ilişkili devrimci teoriyi yaratmak için sınıfsal öfke duymak, sokaka çıkmak gerekiyor. Söze, eyleme dönük öfke içermek kaçınılmaz oluyor. Devrimci politika güçsüz yapılmaz, yapılamaz. Sonuç ancak politik güç ve örgütlü militanlığıyla alınabilir. Zaten kitlelerin kendi güçlerine güven duyabilmeleri; sosyalist gücü kendilerine bir nefes gibi yakın hissetmeleriyle mümkündür. Aksi bir beklenti, sadece kuruntudur. Çözülüşü, krizi ve burjuva sınıfının yaşadığı kaosuyla Türkiye'nin düşük yoğunluklu demokrasisi; tekelci-kapitalist bir vahşet rejimidir. "Tozun dumana", "at izin in it izine karıştığı" Türkiye'de "söz yetmiyor"... Söz, yeni bir ahlâkın güvencesini oluşturmuyor. Altını çizmek gerek: Sosyalist hareket, ihtilalci geleneklerini ve kimliğini unutmuş bir akıl tutulması yaşamaktadır. Sosyalist olmak'ın "abc"si unutulmuş ve unutturulmaktadır da... Ayrıca, "ehlileşmiş" ve "sivil topluma" eklemlenmiş muhalif ufuksuzluk ve istençsizlikte işin cabasıdır. Teorisist açmazın "entel" maruzatlarıyla yama yapan tamirci gibi, rehabilitasyoncu olmadan köktenci olmak, organik aydının vazgeçemeyeceği zorunluluğudur. Çünkü organik aydın, reddedendir. Gösterileni değil; gösterilmek istenenin arkasındakini görendir. Zaten **"bundan böyle geleneksel aydın kategorisinden söz etmek pek mümkün olmayacak. Türkiye, kendi özel siyasal, ideolojik ve kültürel tarihinin bu dönemini kapatmıştır. Yeni kuşak aydınlar, iki temel sınıftan birinin organik aydını ol-**

**maktan başka seçenek bulamayacaklardır."**<sup>97</sup> Türkiye'de emekçi insanlığın sü-rüleştirilmesi, örgütsüzleştirilmesi ve eylemden kopartılmış "ehlileştirilmesiyle" at başı gi-derken; **"Marksist bilim ve teori ancak spekülâtif ve pozitivist olmayan diyalektik ma-teryalist konumlarda savunulabilir."**<sup>98</sup>

Gerek 1980 ile gelen yenilgi, gerek sosyalist sektörel ülkeler topluluğunun çözülüşü yani arka arkaya gelen iki gericilik dalgası; Türkiye'de, sosyalizm ve örgütlülüktен kaçışın gerekçesi oldu. Özgürlük hareketi, olumsuz koşullarda; umudunu yaratarak yolunu açarken; Türk(ie) sosyalistlerinin durgunluk ve ataleti vahim özellikler kazandı. Kendini yeniden değerlendirmekte eksikli kalan Türk(iyeli) sosyalistler; kendi gündemlerini ya-ratamamaktan ötürü, burjuvazinin belirlediği ideolojik ve politik gündemin tutsağı ol-muşlardır. Devrimci içeriği boşaltılmış boş kavramlar, sınıfsallıktan soyutlanmış şekilsiz "hümanizm" veya "hoşgörü" edebiyatına takılan yenik hareket; çaplı ahlâki zaafları da ya-şamaktadır. Karşıtı ile düşünmeyen ve yaratıcı çabaya, ısrara yabancılaşan Türk(ie) sos-yalist hareketi; devrimci politik mücadelenin bütünlüğünü göz ardı etmiş ve "muhafe-fete angaje olarak" idare etmekteyi seçmiştir.

"Teorisist" edilgen sözde umutvarlığıyla siyasi ölüler ve "mevtalar" yatağına dönüşen Türk(ie) sosyalist hareketi; kendine reva görülen aşağılanmaya başkaldıramayan ataleti ya-şadığı için ayıplıdır. Yüzu eyleme dönük örgütlü mücadeleden, sadece sıradan insanlar değil; "devrimci" geçinen "solcular" da kaçınıyor. Gerçekten ve zorunluluklarından kaçış, avuntular ve halüsinasyonlar üzerinde kurulu spekülâtif bir kuruntulara sığınmaya yol açı-yor. Oysa, kavga etmeden; kavgaya taraf olmadan; sokak'a inmeden yani bu uğurda ör-gütlenmeden; umuttan ya da gelecek güzel günlerden söz etmek; boş bir ajitasyon değilse, yalancılıktır. Yalancılıkla yaşanmaz... Ama "yaşamaya" çalışanlar da az değildir! "İnsan hakları", "birey olma", "demokrasi", "sivil toplum", "laiklik" gibi argümanları gündemin baş maddesi yapan politik çıkışlarla; devrimci teori ve pratik yaratılamaz... Ama "ya-ratmaya" çalışanlar az değildir !

"Sosyalizmin, tekrar uğruna savaşılar bir proje katına çıkartılmadan, yapılacak bir şey olmadığını" söyleyenler; sadece, kaçak güreşin "gerekçesini" kotarıyorlar. Masa başında oturarak teorik sorunları çözmeye kalkışmak; yalnız yapmaktan korkmaktır ! Oysa yanlış yapmaktan korkmadan, girilecek bir savaşımın yaratıcılığı dışında hiçbir güvence yoktur. Teorik sorunlar, ancak böylesi bir güvencenin yüzu eyleme dönük dinamizmiyle aşı-labilecektir. Çünkü sosyalizm uğruna savaşılmadan, sosyalizmi bir proje haline ge-tirebilmek mümkün değildir. Eylemsiz teori; olsa olsa, "tanrı"nın bir diğer adıdır. Pratiğin olmadığı yerde; doğru ile yanlış ayırmak olanaksızdır. Tekelci kapitalizm, tüm acımasız zorbalığıyla insana saldırıyor. İnsanı kişiliksizleştirmek, kendi kabuğu içine hapsetmek, tepkisizleştirmek için elinden geleni esirgemiyor. Bunun için de medyadan sınırsız şid-detine kadar tüm araçlarını fütursuzca kullanıyor. Bilgiyi elinde tutanların burjuva iktidar, ezilenlerin bilgisizliği ve örgütsüzlüğü üzerine yükseliyor.

Geçerken anımsatalım: Devrim yolunda hatalar, eksikler ve eksikler her zaman vardır. "Sınıf mücadelesi hiçbir zaman saydamlık içinde yürümez ve kendi sınıf mücadelesini yürütmekte olan proletarya burjuvazinin tuttuğu yoldan apayrı bir yol izler, kendisi de kendisine saydam görünmez ve birliğini yaratmak zorunda olan, karışık öğelerden

oluşan bir sınıftır. Sınıf kavgası içinde, yavaş yavaş kavgadaki yerini bulur, birliğini sağlar, mücadele ve sınıf tavrını alır."<sup>99</sup> Bu noktada (nesnel şartların olgunlaştığı) Türkiye'de ve dünyada; sosyalistlerin sorunu, yine devrimci özne ve örgütlülük noktasında boy vermekte ve teorik yetmezlik noktasında da dallanıp, budaklanmaktadır. Yönetmekten yorulmuş burjuvazinin, emekliye ayrılmasının zamanı gelmiş, geçmektedir bile. Muhtacı olunan **anlayacak kadar zeka, isteyecek kadar cesaret, zorlayacak kadar kuvvet. Eğer yeni toplumla ilgili düşünceleriniz bir düştün ibaret değilse, bu haslet emekçi halkın etkin çoğunluğunu harekete geçirmelidir.** (William Morris)

Radikal sosyalist hareketin çok yanlışlar yaptığı ve hâlâ da yapmakta olduğu bir sır değildir. Ancak yanlış ve yanılğı yaşamın ironisidir. İronik olmayan bir yaşam ya da mücadele var mı ?.. Yanlışsız ve yanılğısız bir yaşam ve mücadele, cehennemden ta kendisi olurdu. Yaşamda ve mücadele, yanlışsız-yanılğısız "bütünsel çözümler" ya da "teorik öngörüler" aranamaz. Her devrim ve devrimci hareket, yapısında olan erken özellikleriyle yanlışlı ve eksiklidir. Siyasallığını, toplumsallığına taşımak mükellefiyetiyle, devrimci yanlışlar; "geri dönüşsüz" değildir. Bu nedenle, yanlışları yapan yapıların, gerçeğimiz olduğunu unutmadan; onları da aşan devrimci sentezleri nasıl yaratabileceği sorusuna ve **"umutların bugünde yaratılması"**nın birleşik çözümleri bulunmalıdır. Aksi; içinden geçtiğimiz kriz ortamında, havanda su döverek; gölge boksu yaparak; ölmüş atı kırbaçlayarak; "çözümler" aranmak ve "tabular yıkmak"tır...

Türk(iye) sosyalist hareketinin, devrim ve iktidar hırsı körelmiştir. İktidar perspektifini kaybeden politik hareketler ve bireyler, çaresizliği ve yılgınlığı yaşıyorlar. Sosyalist hareketin içinde debelendiği açmazı yansıtan tesbitiniz; elbette, konjonktürel bir doğrudur. Konjonktürel doğruların da "teorize" edilmesi devrimci çıkışların zeminini oluşturmaz. Çünkü anın ya da konjonktürün "teorize" edilmesi; yanlışsız-yanılğısız "bütünsel çözümler" in zeminini ilân edilmesi; bilinçaltı korkularla beslenen yetmezliklerin, sol pasifist açmazına dönüşmeye mahkûmdur. Çözüm üretmek ve tabu yıkmak, **Nihilist** reddiyyenin (sorularını hâlâ yanıtlayamamış !) "kolaycılığı" nı aştığı düzeyde anlamlı ve değerlidir. Gündelik örneklerden tanıdığı olduğumuz gibi; tabu yıkiyorum derken, sık sık ipin ucu kaçırılır. "İfrat ve tefrit" in dozu artar. Tabu yıkmak sarhoşluğuna kapılmak, sadece konuşan ve tartışan "sol saflar" da sık raslanan negatiftir. Ancak **"henüz geçmiş aşılamamıştır. Bunun suçu da geçmişi yaratanlara ait değil. Ayrıca geçmiş öyle lafla, geçmişi yaratanlara küfürle aşılamaz. Geçmişin eylemini aşan eylemlilikle aşılar. Sol tip, sol kültür dejenere olmuş, güvensizlik eğilimleri galip gelmeye başlamıştır. Bu sonuçlara yol açan ortamı değiştirmekten, nedenleri ortadan kaldırmaktan geçiyor. Bunun yolu da, özgürlük ve eşitlik için devrimci eylemi yükseltmekten, eylem arkadaşlığı ilişkilerini, sol kültürü özgürlük eylemi içinde geliştirmekten, yeniden üretmekten geçiyor. Duran toplum veya topluluk duran suya benzer. Ne kadar temiz tutmaya çalışırsan çalış mutlaka kokar, suyu arı tutan temizleyen onun akıntısıdır. Şimdi bizim gürül gürül akmaya ihtiyacımız var !.. Eğer özgür olmak istiyorsak, barikatın arkasında olmamalıyız. Eşitlik ülküsü için kavga vermek, eşitlik ve özgürlük idealinin önündeki engelleri kaldırmaya çalışmak zorundayız. Bunun içinde hem kendimizle, hem de kapitalist sistemle hesaplaşmak zorundayız. Bu hesaplaşma öyle kolay olmayacak. Eğer**



iddaamızda ciddiyecek, yine politika yapacağız, yine mücadeleyi örgütlü sürdüreceğiz. Karşı sistemin gücünü, örgütlülüğünü, medyasını küçümsemeyeceğiz. Bu kavga, dış bir kavga olacaktır. Onlar kavgalarının odağına daha büyük bir sermayeyi koyarken, bizler özgür sermayeyi koymalıyız. Özgürleşmenin de bilinmez bir gelecekte değil, bugünde başladığını bilerek."<sup>100</sup>

Sorun, Türk(iye) Sosyalist Hareketinin, çok parçalı kadro birikimini eylem içinde birleştirmektir. Bu mümkündür. Çünkü değişen, değiştiren insan(lık) tarihin öznesidir. Öyleyse karanlıktan dert yanmak veya karanlığa küfretmek yerine (bir mum yakmakla da yetinmeyerek !) büyük yangının kıvılcımı olmak gerekiyor. İslâmcısı<sup>101</sup>, faşisti taşradan beslenen yükselişe siyasal "alternatif" dönüşken gövdelenirken "yaklaşan felaketin" karşısında; sosyalistlerin, "yenik ruh hali"ni ve edilgenliğini aşmak için köktenci reddiye ve kopuşa ihtiyacı büyüyor. Yaşama soldan müdahale, "devrimcilikte devrim" kararlılığı ve devrimin güncelliği zemininde "anti" edebiyatıyla sınırlanmaması gerekiyor. **"Sosyalizm kapitalizmin karşıtı yani "anti"si değildir. Kapitalizmi bütün sonuçlarıyla aşan, yadsıyan kapitalizm ötesi bir toplumsal sistemdir. Kapitalizmi aşan, onu yadsıyan bir sistemin politikası mevcut kapitalist sistemin "anti"lerinden oluşamaz. (...) Bugün sosyalistlerin önemli görevlerinden birisi, siyasal devrim boyutunu aşmayan bu "anti"ler politikasını aşıp, sosyalizm amaçlı toplumsal devrim politikası üret"mektir.**<sup>102</sup>

Hayat, değer üretmek, üretilen değeri geliştirerek korumak, süreklilik içinde kopuşlarla serpilip gelişir. Devrim; kolay, kolay kapımızı çalmaz. Ancak devrimin güncelliği, her zaman realize edilebilir bir imkân olarak vardır. İmkânı değerlendirmek için kapitalizmin **Marksist** eleştirisini, toplumsal pratiğiyle başkaldırının mevisine dönüştürmek gerek. Bu kolay değildir. Hatta **körler çarşısında ayna satmak** ya da **Herbert George Wellsin körler ülkesindeki "gözleri çok iyi gören Bay X"** benzerinin sorunlarını göğüslemeyi gerektirir.<sup>103</sup> Zor da olsa bu tutum, çürüyen eski dünya karşısında, radikal sosyalistlerin vazgeçilmez zorunluluğudur. Çünkü, **Ernest Thaelmann** kızı **İrmaya** yazdığı mektupta **"öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, orada, sadece mücadele eden insanın gerçekliği vardır"**<sup>104</sup> diye ifade ettiğine benzeyen zamanın kıyısındaız. O halde **"bindik bir alâmete, gidiyoruz kıyamete"** diye tanımlanabilecek **"hâl-i pür melâlimiz"**i aşmak, sol'dan müdahaleyi olmazsa olmaz kılıyor. Sol'dan müdahale de, **"devrimcilikte devrim"** vazgeçilemezliğini dayatıyor. Genel aydın kategorisinin traji-komik bitişi, organik aydın kategorisinin başlangıcında somutlanması gerektiriyor.<sup>105</sup> **Marksist** olmayı (ve açık taraflılığını) tartışma konusu yapmadan; devrimci yenilenme sürecine yönelmeliyiz. Yenilenme lafta değil; fiiliyatta realize edilen radikal sosyalist düşünce/davranış birliğini harekette aramakla mükelleftir. Çünkü **Marksizm**'in özeti **"11. Tez"**dir.

**"Komünizmin, bugünkü duruma son verecek gerçek hareket"** olduğunda anlamak ya da bu temelde ayrılmak gerekiyor. Diğer soru(n)lar, farklılıklarıyla aşıp çözümlenir. Çeşitlilik içinde birlikçi formlar bulunup, yan yana durulabilir. Büyük çarkın, küçük ama gerekli dişlileri olunabilir. Başlamak, talip-taraf olmak için **"kazanmak"**ın yarısıdır. **"Sosyalist hareket, siyasal olanın toplumsal olanla, toplumsal olanın ise siyasal olanla daha doğrudan ilişkilendirilmesi açısından elverişli bir döneme girmektedir. Bu ilişkilerin yeniden kurulması, sınıfı temel alan politikalar üretmekle mümkün olabilecektir.**

**Bunlar yapılmadan, demokratikleşmeden söz etmek saçmalıktır; bunlar yapıldığında ise, kimse kimseyi demokratikleşme sınırlarında tutamayacaktır."** <sup>106</sup>

*Özetle radikal sosyalistlik deyince; aklımıza hep yüz akımız, bizim Komünist Nazım Us-tanın dizeleri gelmeli <sup>107</sup>ve unutulmamalı: Dik bir omurganın, umudu yaratarak çö-zemeyeceği hiç bir soru(n) yoktur. Yanıtlanması gereken soru(n) ise her zaman aynıdır: Ka-zanmaya, Komünist tutkuyla <sup>108</sup>cüret edebilecek miyiz ?*

*Şubat-Haziran*

*1995*

#### NOTLAR

- 52) "Gruplar konusunda açık ve samimi bir tutuma ihtiyaç var. Diplomasıyı yeniden sosyalist ha-reketin içine sokmamak gerekir. "BSP grupların koalisyonudur" demek eşyayı adıyla ça-ğırmaaktır. Ama sorun şudur; koalisyon yapmayanlar birlik yapabilir mi? Koalisyon ilişkisine girmeyenlerin birlik yapması mümkün müdür? Grupların bir koalisyon ilişkisinden geçmeden birliğe geçmeleri mümkün müdür? Bu nedenle BSP gerçekten birlik yapmaktan önce gruplar arasında koalisyon yaptı. (...) Ama BSP'nin belirgin bir farkı var. BSP'nin kuruluşu sosyalist ha-reketi oluşturan gruplara "taammüden cinayete tam teşebbüstür." Bilinçli bir şekilde gruplar realitesini ortadan kaldırmak, ortak bir senteze ulaşmak üzere grupların kendi aralarında kur-duğu, yani o yeniden yapılanma dediğimiz işi elde etmek üzere, gruplar arasında yapılan bir ko-alisyonudur." (Sıtkı Coşkun, Söz, 13.05.1995, No: 13, s. 6).
  - 53) Ali Önder Öndeş, Söz, 20.05.1995, No: 14, s. 8.
  - 54) A. Kemal Güler, Kaldıraç Kitap Dizisi, No: 7, Kasım-Aralık 1994, s. 80.
  - 55) Konuya ilişkin olarak Şerhat Baysan'ın anımsatmasını, zikretmeden geçmek olası değil: "Hareket geleneğinden gelen bir kesimin, geçmişin parti geleneklerinin, neredeyse en kötü özelliklerini öne serercesine tartışmaya çalıştığı bir parti "öneris" ile karşı karşıya kalması, en hafif deyişle bir talihsizlik olsa gerek. (...) BSP'den farklı olmayacağı belli bir yeni parti yerine, bu siyasi kadronun neden BSP içinde olmadığını şiddetli merak ediyorum." (Şerhat Baysan, Express, Yıl: 2, No: 66, 29.04.1995, s. 9).
  - 56) Örneğin, işçi sınıfının içinde bulunduğu durumda Türk-İş uzmanlarından Yıldırım Koç'un, "sınıf adına bir öncünün hareket etmesi yerine sınıfın partileşmesini savunma" görüşleri, "dönemin özelliği, sınıfın bütünüünün partileşmesi" (Yıldırım Koç, Çalışanların Günlüğü, Mart 1995, s. 4) bi-çiminde formüle edilmesi gibi... Uvriyerizm, işçi sınıfı kuyrukçuluğu ile radikal sosyalist politikaya sırt dönen bir sapmadır. Partiyi, sınıfa eşitler ve bu nedenle de, parti'ye gerek kalmaz. Koç'un, "sen-dikaların kurduğu değil ama sendikaları dışalamayan (...) Sosyalistlerin değil ama sosyalistleri de dışalamayan bir parti" "tezi" uvriyerizm hastalığından malüldür. Çünkü, "tabandan kurulan bir parti" (y.a.g.k., s. 8) olmaz. Parti, taban inisiyatiflerinin doğal önderlikleriyle kurulabilir. Ama bu, uvriyerizmin "anladığı" taban edebiyatından farklıdır.
  - 57) Burada, yeri gelmişken belirtmek gerek: BSP "Program Taslağı"na karşı "Alternatif Program Tas-lığı"nı kaleme alan Mustafa Çubuk'un ilginç "iddia"ları var. O da şu: "BSP MYK'sı, program tas-lağını, "eksen program" kavramına sığınarak savunmakla kalmadı, parti bülteninin Şubat 95 sayısının 12. sayfasında yayınladığı bir kararla parti üyelerinin önüne "çatlak ses çıkmasını" ge-rekçesiyle "dış unsurlara karşı" savunma görevini de koydu. (...) "Çoğulcu ve henüz inşaa sü-recinde olan bir parti ve henüz "taslak" olan bir şeyi Parti MYK'sı, parti üyelerine "dış un-surlara karşı" savunma "görev"ini dayatıyor"muş. (Mustafa Çubuk, BSP Alternatif Program Taslağı, s. 4, 5) Eğer, bu "iddia" doğruysa "dış unsurlar", BSP "Program Taslağı"nda neyi tar-tışabilir?.. BSP, nasıl legal bir toparlanma ve harmanlanma odağı oluşturabilir?
- Sonra konuya bağıntılı bir diğer sorun daha var: "SÖZ sistemle mücadele içindeki bütün muhalefet

odaklarını içermeye çalışacaktır. Bu ilkeyi titizlikle uygulama niyetinde olan gazetemiz, solıcı polemiklerin (tartışmaların değil) alanı haline gelmiyecektir" (Söz, 11.03.1995, No: 4, s. 2, 'Söz'den') deniliyor. Ancak sorulması gerekiyor: Bir yazının "tartışma" mı, "polemik" mi olduğuna kim karar verecek?.. İkincisi: Verilen kararda, "polemik" in ölçütü ne olacak?.. Üçüncüsü: "titizlikle uygulanan ilke"nin, BSP "Program Taslağı"na yönelen eleştiri karşısında, "polemik" kapsamında "yorumlanmayacağı"nın güvencesi ne olacak?.. Dördüncüsü: Görüşlerini paylaşmadığım halde, Mustafa Çubuk'un yazısı 'Söz'de niye yayınlanmadı?.. Beşincisi: Gencoy Gürsoy'un "Halûk Gerger'e Mektup"u (Söz, 11.03.1995, No: 4, s. 21) ya da Halûk Gerger'in "Gencay Gürsoy'a Dost Notları" (Söz, 18.04.1995, No: 5, s.22) adlı yazısı, "tartışma" mıdır yoksa "polemik" mi?.. Hangi kapsamda "yorumlanma"lı?..

- 58) H. Lefevbr, Marks'ın Sosyolojisi, s. 128.
- 59) K. Marx-F. Engels, Devlet ve Hukuk Üzerine, s. 71.
- 60) Anıl Çeçen, Adalet Kavramı, s. 174.
- 61) A. Gramsci, Felsefe Ve Politika Sorunları, s. 335.
- 62) "Günlük savaşım süreci içinde yığınlara güncel istemlerle devrimin sosyalist programı arasında köprü kurmalarında yardımcı olmak gereklidir. Bu köprü, bugünün koşullarından ve işçi sınıfının geniş kesimlerinin bugünkü bilincinden çıkarılan ve değişmeyen bir tek sonul sonuca, iktidarın proletaryaya tarafından fethedilmesine yol açan bir geçiş istemleri sistemini içermektedir." (L. B. Troçki.)
- 63) "Program temel görüşlerimizi formüle etmeli, özellikle acil siyasal görevlerimizi açık-seçik ortaya koymalı; ajitasyon çalışmasının alanını belirleyen acil istemleri öne sürmeli; ajitasyon çalışmasına bir bütünlük kazandırmalı, onu derinleştirmeli, geliştirmelidir. Böylece ajitasyonu küçük, soyutlanmış kopuk kopuk istemler uğruna, kısmi-ajitasyon olmaktan çıkarılıp, Sosyal-Demokrat istemlerin uğruna ajitasyon düzeyine yükseltmelidir." (V.İ.Lenin, Toplu Yapıtlar, C. 4, s. 230).
- 64) Sosyalizme, "sınıflarüstü" hümanizm ile liberallik aşısı yapan Taner Akçam'ın "İnsan Merkezli Sol" (Taner Akçam, Express, 28.05.1995, Yıl: 2, No: 70, s. 12-14) görüşleri sınıf gerçeğinin ve sosyalist kimliğin topyekün inkârı "teorisi"dir.
- 65) Erhan Yazıcı, Kaldıraç Kitap Dizisi, Ağustos-Eylül 1994, No: 5, s. 54.
- 66) K. Marx, E. H. Carr Tarih Nedir?, s. 66, Birikim Yayınları-1990.
- 67) V.İ.Lenin, y.a.g.e.'den naklen, s. 67.
- 68) "Sokak, insanlara dikte edilmek istenen hiyerarşilerin ve yalanın yerle bir edilebildiği tek mekândır. Güzel dostluklar, arkadaşlıklar sokaklarda kurulur. En küçük içtenlikler sokakların ürünüdür. 'Sunturlu' ve haklı küfürler orda öğrenilir. En has kavgalar sokaklarda edilir. Gerçek, yapmacıksızca ancak sokaklarda yaşanabilir. Sokak kolaylıklara prim vermez. Sonra da hiyerarşik "yaptırım"lar/"yasa"lar, sokakların ayrıştırıp/birleştiren içtenliği ve öfkesi karşısında, hiçbir şey ifade etmez ve hiçbir şeye yaramaz." (Temel Demirer, Solan Fotoğraflarda Biten ve Başlayan, s. 34, Sorun Yayınları-1992).
- 69) Ertuğrul Kürkçü, Express, Yıl: 1, No: 18, 28.05.1994, s. 16).
- 70) Tülin Öngen, Marksizm ve Gelecek, No: 3, Yaz 1994, s. 103, 104, 105, 106, 107, 108, 110.
- 71) Ertuğrul Kürkçü, Express, Yıl: 2, No: 58, 02.03.1995, s. 10.
- 72) Ertuğrul Kürkçü, Express, Yıl: 2, No: 58, 02.03.1995, s. 11.
- 73) Ertuğrul Kürkçü, Söz, Yıl: 1, No: 2, 25.02.1995, s. 5.
- 74) Merdan Yanardağ, Söz, Yıl: 1, No: 5, 18.03.1995, s. 24.
- 75) Oğuzhan Müftüoğlu, Söz, 03.06.1995, No: 16, s. 6-7.
- 76) Cengiz Doğa, Siyah Beyaz, 12.06.1995, s. 8.
- 77) Mehmet Ali Yılmaz, Siyah Beyaz, 10.06.1995, s. 8.
- 78) Mehmet Ali Yılmaz, Siyah Beyaz, 11.06.1995, s. 8.
- 79) Enis Batur, "Türkiye'de 'marksist olmayan sol' üzerinde yeterince düşünülemedi. (...) 'Sol' der-

ken bir çıkış noktası arayışı içindeyim. (...) Henri Laborit'in dediği gibi "kesinlikle öğretilmekte itiraz eden insanlar olmayı sağlayacak" bir düşünme biçimi gereklidir" (Enis Batur, Express, Yıl: 2, No: 71, 03.06.1995, s. 13) deyip ekliyor: "Neden Marksizm'e karşıydım ve nasıl kendimi sol'da görüyordum? Marksizm yalnız uygulamada değil, bir teori olarak da buyurgan, kapalı, dogmacı yanlarının ağır bastığı düşüncesindeyim (...) ve Barthes'in "Marksist olmayan radikal bir sol anlayış" diye tanımladığı, ele avuca kolay gelmeyen önerisine sığınıyordum. (...) Solun neresi olduğunu görmek için, bana kalırsa, yapılacak ilk iş Marksizm'den kurtulmaktır." (Enis Batur, Express, Yıl: 2, No: 72, 10.06.1995, s. 15).

- 80) Can Kozanoğlu, Cilâli İmaj Devri, s. 7-8, İletişim Yayınları-1993 (6. Baskı).
- 81) Hayri Kozanoğlu, Yuppieler, Prensler ve Bizim Kuşak, s. 7-8, İletişim Yayınları-1993 (3. Baskı).
- 82) "Amerikan postmodern kültürünün, dünya çapında, yeni bir askeri ve iktisadi Amerikan hâkimiyeti akımının içsel ve üstyapısal ifadesi olduğunu hatırlamalıyız." (F. Jameson, "Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı", Postmodernizm, s. 63, Derleyen: Necmi Zeka, Kıyı Yayınları, 1993).
- 83) Kemal Sılay, Varoş, No: 6, s. 8-15.
- 84) "Yürümek" konusunda Nazım'ın 1935'de kaleme aldığı müthiş bir şiiri var. Şöyle diyor yürüyen kavga adamı: "Yürümek; /yürümeyenleri / arkanda boş bir sokak gibi bırakarak, / havaları boydan boya yarıp ikiye / bir mavzer gözü gibi / karanlığın gözüne bakarak / yürümek!... / Yürümek; / dost omuzbaşlarını / omuzlarının yanında duyup, / kelleni orta yere / yüreğini yumruklarının içine koyup / yürümek!.. Yürümek; / yolunda pusuya yattıklarını, / arkadan çelme attıklarını / bilerek / yürümek!... Yürümek; / yürekte / gülecekte / yürümek..." (Nazım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, Şiirler-4, Adam Yayınları-1990, s. 17).
- 85) "Parti" olma yolunda bir siyasi girişim, kadın hareketi/feminist hareket ile "ilişkilanmek" durumunda olarsa, öncelikle 1980 öncesi solun geleneğinden, bagajında arta kalan (erkek) izlerini temizlemek, bunlarla hesaplaşmak zorunda" komutunu veren Aynur İlyasoğlu, ardından da soruyor: "Bu geçmişin barındırdığı patriarkal, 'erkek' izlerine, hatta damgasına yeniden büyüteç tutup, ne kadar değerlendirdik?" "Aynur İlyasoğlu, Express, 01.04.1995, Yıl: 2, No: 62, s. 17).
- 86) "Sol olmayı tanımladığıma inandığım temel değerleri, hümanist, anti-otoriter ve özgürlükçü olmak biçiminde tanımlıyorum. 1917 Ekim Devrim ise esas olarak bu temel değerlerin tersine, anti-human, otoriter (devletçi), totaliter (özgürlükler düşmanı) bir tarihsel süreci pratik olarak başlatmış ve bu nedenlerden dolayı da çökmüştür. O halde yenilenme Ekim Devrimi ve sonrası süreci belirleyen birtakım temel varsayımlarla araya mesafe koymak olarak algılanmalıdır" diyen Taner Akçam devamla şunları diyor: "Şu andaki parti girişimini bugüne kadarki girişimlerden ayıran noktaların altını yeniden çizmek gerekiyor. Bu girişim bireylerin işidir ve buraya sadece bireyler davetlidirler. Yani bireysellik bu sürecin tam belirleyicisidir. Süreçte "Taban Demokrasisi" esastır. Leninist Demokratik-Merkeziyetçilik prensibi bu sürece yabancıdır, hatta onun "baş düşmanıdır." (Taner Akçam, Express, 15.04.1995, Yıl: 2, No: 64, a. 16-17).
- 87) Eğer "devletin gizli örgütleri"nden söz ediliyorsa; ve ardından da, legal partinin "devrim partisi" olduğu ekleniyorsa; ortada müthiş bir açmaz vardır. Legal partiyi "fetişleştiren"ler, bu açmazı; deformasyon ve dejenerasyonla yaşıyorlar. Açık "geçiş parti"si; deformasyon ve dejenerasyona açık bir çalışma alanı olduğu bir sır değildir. Türkiye'deki sosyalist zaferin çözümü ise, elbette, illegal ve özgür bir partidedir.
- 88) V.İ.Lenin, Proleter Devrim ve Dönek Kautsky, s. 126, Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- 89) V.İ.Lenin, Toplu Yapıtlar, C.: 12, s. 147.
- 90) V.İ.Lenin, Toplu Yapıtlar, C.: 20, s. 422.
- 91) G. Arrighi, T.K. Hopkins, I. Wallerstein, Sistem Karşıtı Hareketler, Metis Yayınları-1995, s. 57.
- 92) F. Engels, Marksistler ve Ulusal Sorun Antolojisi'nden naklen, s. 107, Maspero Yayınları.
- 93) Taner Akçam, "Kürt Sorunu"nda; "her iki milliyetçiliği de eleştiren yaklaşımlar giderek aciliyet kazanmaktadır" görüşünü savunup ekliyor: "Biz Türkler de kendi barbarlıklarımızı "ezilen ulus" olmamıza saklamıştık. Şimdi aynı film, başka yerlerde tekrar edilmektedir." (Taner Akçam, Türk



ulusal Kimliği ve Ermeni Sorunu, s. 25-27, İletişim Yayınları-1993).

- 94) Veysi Sarısözen, Söz, 08.04.1995, No: 8, s. 7.
- 95) V.İ.Lenin, Sosyalizm ve Savaş, s. 11, Sol Yayınları, 5. baskı.
- 96) Hikmet Çetin, Milliyet, 05.02.1995, s. 20.
- 97) Metin Çulhaoğlu, Söz, 25.04.1995, No: 6, s. 5.
- 98) L. Althusser, Özeleştirici Öğeleri, s. 20, Belge Yayınları-1991.
- 99) L. Althusser, İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları, Birikim Yayınları, s. 110.
- 100) Yaşathak Aslan, Express, Yıl: 2, No: 67, 05.05.1995, s. 14.
- 101) "Tevhid (bir'lik) inancı Allah'ın birliğine inanmaktan ibaret olsaydı, buna inanmayanlar ve inanıp da farklı yorum ve uygulama içinde olanların hak ve özgürlüklerine hâlel gelmez, herkes kendi inanç ve yorumları içinde eşit haklı olarak birlikte yaşardı. Ne ki tevhid, insanları "Allah'ın emirleri" diyerek Şeriat'a boyun eğmekte "birleştirmek" anlamı taşımaktadır; Şeriat devletinin görevi de bunu sağlamaktır zaten." (Erdoğan Aydın, Express, 28.05.1995, Yıl: 2, No: 70, s. 6).
- 102) Teslim Töre, Söz, 27.05.1995, No: 15, s. 7.
- 103) Herbert George Wells'in körler üzerindeki "gözleri çok iyi gören Bay X"inin, körler ülkesindeki "tuhaf sözleri", "anlaşılmaz davranışları", "düzen dışı ve doğal olmayışı", "uyumsuzluğu" görmesinden ve gördüklerini yüksek sesle anlatmasından kaynaklanır. Bu nedenle "gözleri çok iyi gören Bay X", körler ülkesinde "anormal", "tuhaf" ve "sakıncalı" olarak mahkum edilir. (Temel Demirer, Gerçek Sanat, Yıl: 1, No: 4, s. 19).
- 104) Gunter Hertzchansky-Walter Wimmer, Alman Proletaryasının Önderi Ernest Thaelmann, Evrensel Yayınları-1995.
- 105) Türkiye'de "imtiyazlı sınıf" diyebileceğimiz ve devletin kapıkulları statüsünde bir "entel" kastı ya da nomenklaturası vardır. El öpen ve el öptüren bu "imtiyazlı sınıf"tan olabilmeyen iki şartından biri devletin ehli kapıkulu olmaksızın; ikincisi de nomenklaturanın "onayını almak"tır. Yani Türkiye'de "saygın bir entel" olmak, statükonun bir parçası olmanın "gereklikleri"ni yerine getirmekle mümkündür.
- 106) Metin Çulhaoğlu, Söz, No: 12, 06.05.1995, s. 7.
- 107) 2000'lere 5 kala Türkiye'de radikal sosyalistlik ne mi?... Yanıt, Nazım Usta'da, şu: Sende, ben, kutba giden bir geminin sergüzeştini, / sende, ben, kumarbaz macerasını keşiflerin, / sende uzaklığı, / sende, ben imkânsızlığı seviyorum. / (...) / Sende, ben, imkânsızlığı seviyorum, / fakat aslâ ümitsizliği değil... " (...) "Bilirim, / hele bir düşmeye gör hasretin hâlisine, / hele bir de tam okka dört yüz dirhemse yürek, / yolu yok, Don Kışot'um benim, yolu yok, / yeldeğirmenleriyle dövüşülecek." / (...) / "Şimdiden çekilecek acısı bunun, / duyulacak mahzunluğu şimdiden. / Büyülesine sevecek bu dünya / "Yaşadım" diyebilmen için..." (Nazım Hikmet, Yatar Bursa Kalesinde, Şiirler-4, Adam Yayınları-1990, s. 170-161-164).
- 108) "Sevmek, tutkusuz mümkün değildir. Tutkusuz olduğunu iddia eden "sevda", çoğunluk söz dedir. Tutkuları zayıflayan sevda, nasıl olursa olsun geriler, hatta gericileşir. (...) Sevgiyi, tutkudan ayrı algılamamak gerek. Tutku, sevdaya anlam katan aklın aşkınlığıdır. Tutku cidiyettir. Bağlanmışlığın, bilinçli vazgeçilmezliğidir. İsrarın harcıdır. (...) Öncesizliği ve sonrasızlığıyla insanı, insan eden sevdalar, hep tutkularıyla var oldu; dal-budak sardı yaşama... Sevdalarımız eğer, durmadan çözülüp bağlanan ve dağılıp toparlanan gel-gitlerin ürünü olmadıysa; anıların koltuk deyneklerine yaslanarak ayakta duracak kadar gülünçleşmemişse ve "elveda" hummalarına tutulmamaşa eğer; inkâr edilmesin, tutkularına çok şey borçludur." (Temel Demirer, Gerçek Sanat, Haziran-1995, No: 9, s. 22).

## 12 EYLÜL FİLMLERİNDE AYDIN TEMSİLİ

Ümit ADAKLI

Yakın tarihimizin en önemli dönemeçlerinden biri, 12 Eylül 1980'de gerçekleştirilen askeri darbedir. Türkiye coğrafyasında, yaşamın bütün alanlarında derin ve yıkıcı etkiler yaratan olay, özellikle sol hareket üzerinde kurulan türlü baskılar aracılığıyla kendisini hissettirdi.

Kitleler 12 Eylül ideolojisiyle yoğrulurken, sol kesim de önemli bir insan malzemesi kaybına uğradı. Darbeden ve başlattığı süreçten en çok etkilenen kesimlerden biri 'aydınlar'dı. Süreçle birlikte türeyen yeni yaşam biçimleri, toplumun ilerici dinamiklerini yerle ederken, aydınının üzerinden adeta silindirle geçildi.

Sanat ve kültüre ilişkin üretimler de süreçten etkilendi kuşkusuz. Sanat, genel anlamda kitleler üzerinde her türlü ideolojik kuşatmanın en net olmasa bile en derin ve uzun süreli etkiyi yaratacak biçimde ortaya konulduğu alan. 12 Eylül, sanat alanında durup nefes alma, safların daha net biçimde belirlenmesi anlamında bir dönüm noktası oldu. Örneğin edebiyat alanını, yerlilerden Ahmet Altan, Latife Tekin ve Çekoslovakya'nın (bugün Çek ve Slovak Cumhuriyetleri olarak ayrılmış durumdadır) yükselen yazarı Milan Kundera gibileri kapladı.<sup>1</sup> Yalçın Küçük, yerli olanlarına "Eylülist Romancılar" adını taktı: "Bir eylülist yazıcılık kategorisi geliştirmeye çalışıyorum. Başkaları ayrı, Latife Tekin ile Ahmet Altan, basının desteklediği, propagandasını yaptığı iki eylülist yazarı olarak ortaya çıkıyorlar... Her ikisi de 12 Eylül bakış açısından, Türk solculuğunu günah keçisi saymaktan, dincilikten, bellek silme çabalarından bir santim bile sapmıyor."<sup>2</sup>

Yalçın Küçük'ün edebiyat alanında geliştirmeye çalıştığı kategori, bir anlamda Türk sinemasına taşınabilir. Bu yazının nesneleri de böylesi bir kategorileşmenin ürünü olacak.

Doğru ya da yanlış, tartışılabilir, ancak söylem düzeyinde geçerlik kazanmış olan '12 Eylül filmleri' kategorisinde yer alan filmlerde temsil edilen aydın kimliği, yazının konusu olacak.

Temel önermelerimizden biri, şu ya da bu biçimde 12 Eylül'den kaynaklanan ya da esinlenen filmlerin aslında, belirli bir gerçeklik duygusu içinde dönemi anlatan filmler olmadığını.

İkincisi, sözkonusu filmlerde çizilmeye çalışılan 'solcu aydın' portresinin, dönemin ideolojisini destekleyecek biçimde, yorgun, umutsuz, çaresiz, geçmişini bir biçimde reddeden ya da 'unutan' ve geleceğe dair de kurucu kategoriler geliştiremeyen aydınlar olarak belirlemekte olduğudur.

## Türk Sinemasında Eylül Rüzgarları

Siyaset bilimci Kurtuluş Kayalı, Türk sinemasının 80'lere doğru evrişilini şöyle belirtiyor:

"Türk sineması, şekilsiz modernleşmeci bir evreden, 1960'ların toplumsal gerçekçi olarak nitelenen döneminden ve farklı düşünsel kümelerden kimi birlikteliklerden geçerek 1980'li yılların başına gelmiştir. 1980'li yıllar Türk sinemasında önemli bir değişikliği gördülmektedir. Türk sinemasının yeni kuşak yönetmenleri özellikle ilk filmlerinde belirgin olan Yılmaz Güney etkisinden önemli ölçüde kurtulmuşa benzemektedirler... Belirtilen değişim, yönetmenlerin düşünsel değişikliklerinden ziyade Eylül müdahalesi sonucu oluşan yeni siyasal koşullarda aranmalıdır."<sup>3</sup>

Kayalı, son dönem Türk sinemasını belirleyen en önemli faktörlerden birinin devlet yardımı olduğunu belirtirken, edebiyat uyarlamalarının özgün senaryolara yeğlendiğinin altını çiziyor. Gerçekten de 80 sonrasında Türk sinemasına yeni temalar –eski temalar bile olsa bunların yeni sunum biçimleri– egemen olmaya başlamıştır. Kadın, aile ve evlilikle ilgili sorunlar ile sinemanın –Yeşilçam'ın– kendi kendini sorgulaması gibi konular yaygın temalar halinde gelmiştir.

Kurtuluş Kayalı, son dönemin karakteristiğini, "yönetmen açısından 'neyin anlatılacağı' sorun olmaktan çıkmış, 'nasıl anlatılacağı' sorun olmaya başlamıştır" diyerek açıklıyor.<sup>4</sup>

Yakın tarihimizin en önemli siyasal olayı, diğer sanatsal üretim alanlarının yanında Türk sineması için de önemli bir malzeme sağlamakla kalmıyor, faşist darbe ile hesaplaşmak da belki bir gereksinim olarak kendini dayatıyordu. Bu malzeme geçtiğimiz onbeş yıl boyunca birçok yönetmen tarafından 'kullanıldı'. 12 Eylül filmleri darbeyle hesaplaşabildi mi, yönetmenin bu türden kaygıları var mıydı? Bu sorulara 'evet' demek biraz güç, ancak cılız da olsa, bir solcu aydın kahramanın çevresinde geliştirilen senaryoların kiminde ileri unsurlar da yakalamak mümkün olabilir.

Bu filmler genel olarak, devrimcilerden yana olanlar ve olmayanlar biçiminde ikiye ayrılabilir. Örneğin "Ses" (Zeki Ökten), "Sen Türkülerini Söyle" (Şerif Gören) birinci, "Prenses" (Sinan Çetin) ikinci kategoriye giriyor. Birinci kategoride yer alan filmlerde devrimcilerin geçmişte neler yaptıkları, hatta niçin solcu oldukları genellikle gösterilmiyor (Melih Gülgen'in yönettiği "Kimlik" adlı film, inanılmaz ölçüde şematik bir anlatıma sahip olsa da bir istisnadır). İkinci kategoridekiler ise geçmişteki deneyimleri içerisinde devrimcileri gösteriyor ama olumsuzlayarak. Bu yazıda ikinci grup kapsam dışı bırakıldı, diğer gruptakilerden ise 5 ayrı yönetmenin filmleri tercih edildi: Sen Türkülerini Söyle (Şerif Gören, 1986), Bütün Kapılar Kapalıydı (Memduh Ün, 1990), Av Zamanı (Erden Kıral, 1987), İkili Oyunlar (İrfan Tözüm, 1989), Kimlik (Melih Gülgen, 19..).

Filmlerin kahramanlarının solcu aydınlar olması ve bunların 12 Eylül merkezli geçmiş/bugün ayrımında salınan gerilimleri, onların en önemli ortak özellikleri. Bu noktada öncelikle aydın kimliği üzerinde durulacak: Aydın kime denir? Bir sınıf mı, bir cemaat mi; homojen bir kitle mi, sınıflar-üstü mü? Türk aydınını nereye yerleştirmeliyiz? vb.

### **Solcu Aydın olur Ama Nasıl?**

Aydınlar, içinde yer aldıkları toplumsal, ekonomik ilişkiler sisteminin ve üyesi bulundukları sınıfların ideolojik, entelektüel ve moral yeniden üretimini gerçekleştiren, bu yolla belli bir toplumsal/siyasal düzenin hegemonyasını kuran ya da ona karşı çıkan gruplardır.<sup>5</sup>

Öteki sınıfsal kategoriler gibi aydınlar da kendi bireysel tercihlerinden çok, içinde bulundukları ya da temsil ettikleri sınıfların çıkarlarını dile getirirler, yani sınıflar-üstü değildirler.

Antonio Gramsci, kendisini ayrı bir sınıf veya topluluk gibi gören, bir ülkenin "geleneksel aydınları" ile her sınıfın (köylülük hariç) kendi saflarından "organik olarak" yetiştirdiği düşünce adamları arasında bir ayırım yapıyordu. Her ne kadar aydın tanımı, yönetici ve örgütleyici bütün katmanları içerecek kadar geniş olsa da, Gramsci, işçi sınıfından gelme daha çok aydın görmeyi umuyordu. "Şimdiki zamanda gerekli olan aydınlar, sadece laf eden değil, toplumun pratik kurucusu olanlardır" diyordu.<sup>6</sup>

Tülin Öngen, organik aydın olma sürecini "aydınlanma" ve "devrimcileşme" evreleriyle ayırarak "ilerici aydın modeli"ni kuruyor:

"Hem nesnel hem de öznel bir karakter taşıyan 'aydınlanma' ve 'devrimcileşme' durumları birbirinden farkı süreçlere dayanmaktadır. Birincisi eğitim, sınıf bilinci, entelektüel kapasite ve toplumsal konum bakımından belli bir donanıma sahip olan sınıf üyelerinin, sınıflarının ideolojisinden uzaklaşmaksızın ideolojik hegemonyanın genişletilmesini veya yeniden üretimini gerçekleştirecek konuma gelmeleridir. Devrimcileşme süreci ise, tam tersine, sınıfsal aidiyetten uzaklaşarak daha ilerici sınıfların toplumsal ufkunu benimsemeyi ve bu doğrultuda ideolojik gelişme ve hegemonik öncülüğe katkıda bulunmayı içerir. Her iki süreçte de insanların, sınıfsal olduğu kadar bireysel değerlerinin, kapasitelerinin ve seçimlerinin her zaman belli bir rolü olduğu unutulmamalıdır. Gerçekten ilerici aydınların başka ideolojilere ve sınıf çıkarlarına bağlanarak kendi sınıflarının hegemonyalarından uzaklaşmaları, pek çok öznel ve kişisel dinamiği içeren sancılı bir süreçtir".<sup>7</sup>

İlerici aydın modelinin en önemli niteliği, tarihsel olarak daha gelişkin bir düşünce sisteminde yaslanarak, kurulu düzene ve egemen düşünme biçimlerine toplumsal, siyasal ve ideolojik olarak eleştirel bir konumdan yaklaşabilmesidir.

Başkaldırı, aykırılık, uyumsuzluk gibi nitelikler de her organik aydının yapısal özelliği değil, ilerici aydını tanımlayan unsurlardır. Organik aydının ilk niteliği, ait olduğu sınıfın çıkarlarını ve ideolojisini bilinçli olarak savunmasıdır. Bunun için, kimsenin sınıfını ve ideolojisini açıkça söylemesine gerek yoktur. Kullandığımız "söylem", yani söylediklerimiz ve söylemediklerimiz, hangi sınıfın aydını olduğumuzu ortaya koymaya yeter. Bundan yola çıkarak, Öngen'in de belirttiği gibi, Türkiye'de genel bir aydın suskunluğunun yaşandığını söylemek doğru olmayacaktır. Çünkü bir kısım aydınlar, Kemalist aydınlar örneğin ya da ikinci cumhuriyetçiler, hatta islamcı ve faşist aydınlar, rejimin kendilerine sağladığı olanaklardan yararlanarak ideolojilerini seslendirebilmektedirler. Seslerini duyuramayanlar ilericiler olmaktadır; bunların suskunluğunun ise 12 Eylül'le başlayan sürecin yarattığı baskıların ürünü olduğu söylenebilir.



Aydınlar üzerindeki baskıların Türkiye'de yeni olmadığı düşünülebilir. Levent Köker'e göre, Batılı olmayan toplumların ortak özelliklerinden biri, 'ilerleme sendromu'dur. 'İlerleme olarak görülen hızlı toplumsal değişimin yarattığı sorunlar karşısında genellikle benimsenen çözümler, bu toplumlardaki 'popülist ideolojiler' tarafından ortaya konulmuştur."<sup>8</sup> Köker, Peter Wiles'tan yararlanarak, popülizmin temel öğelerinden birinin 'aydın aleyhtarlığı' (anti-Intellectualism) olduğunu belirtiyor. Bu tutumun varyasyonlarının Türkiye'de, 12 Eylül öncesinde de yıllarca yaşandığını gözlemliyoruz ancak, özellikle 12 Eylül rejiminin yarattığı ortam, geniş kitleleri edilginleştirirken, ilerici aydınların bir kısmını duyarsızlaştırmış, bir bölümünün de ufkunu iyice daraltmıştır.

12 Eylül öncesinde ilerici aydın kesiminin ciddi bir toplumsal rolü ve etkinliği vardı. Ancak bu durum, darbeyle birlikte giderek silikleşen bir geçmiş/yitik zaman portresi olarak belleklere kaydedilmeye çalışıldı. İlerici aydın kesiminin akademisyenleri, bazılarının pek beğenerek ve alayla ifade ettikleri gibi, 'holding profesörleri' olarak konumlandılar, kimileri ise reklamcılık gibi popüler ve bol kazançlı alanlarda yönetici pozisyonlar aldılar. Bütün ilerici aydın kesimini, bu türden klişe sözlerle kategorize etmenin belirli bir ideolojik söylemin bir parçası olduğu düşünülmelidir. Bu söylemin, 'söylenmeyenler' cephesinde ise, cuntanın 11 yaşındaki çocuk ile 84 yaşındaki dedeyi 'Dev-Genç' üyeliği savıyla mahkeme salonlarına ya da cezaevlerine nasıl gönderdiği, Özal dönemiyle rayına oturtulan 'liberal' eğilimler çerçevesinde aslında nelerin 'libere edildiği', en küçük muhalif bir çıkışın nasıl bastırıldığı ve devrimcilerin nasıl yalnızlaştırıldığı sorunsalı yer almaktadır.

Erol Mutlu bir çalışmasında Özalçılık retoriğinde eskinin kapkara bir olumsuzluk, yenin ise aydınlık ve parlak bir olumluluk olarak sunulduğunun altını çizerken, eski-yeni, güzel-çirkin, iyi-kötü gibi ikili karşıtlıkların (dichotomy) en gerici söylemlerin kurucu kategorileri olduğunu belirtiyor.<sup>9</sup> Gerçekten de geleneksel sol mirasın belleklerden silinmeye çalışılmasında, 12 Eylül generallerinin ekmeğine yağ süren en önemli aktör, Özal olmuştur.

Filmlere gelince, genel olarak aydın kimliğinin (yazının bundan sonraki bölümlerinde aydın sözcüğü ilerici aydın kategorisi için kullanılacaktır) niteliklerine/işlevlerine kör, tersine, başta da belirtildiği gibi, süreç içinde giderek yokolmaya, dejenerasyona ve yalnızlığa itilen, çaresiz, geçmişsiz ve ufuksuz bir aydın sunumuyla karşılaşyoruz.

Filmlerle karşılaştırmaya geçmeden önce aydının temel niteliklerini daha açık bir biçimde saptamaya çalışalım.

### **Aydının Temel Nitelikleri**

Aydın, belli bir bakış açısını temsil eden ve bunu çeşitli engellere rağmen kamusal alanda dile getiren ya da bunun için yılmaz bir çabaya girişen kişidir. Bu konumu bir yandan risk almayı ve saldırılara karşı korumasızlığı, diğer yandan cesaret ve kendini adamayı gerektirir.

Filistin topraklarında doğmuş ve Avrupa'da yetişmiş bir aydın olan Edward Said'e göre, "aydının misyonu ne teskin etmek ne de belli konularda görüş birliği sağlamaktır; onun bütün varlığı eleştirel gücüne, kolay formülleri ya da klişeleri, egemenlerin uzlaştırıcı tutumlarını kabul etmeyeşine dayanır."

Aydın, geçmişin deneyimlerine hem eleştirel hem de sevecenlikle yaklaşan kişidir. İnkarcılık, toptan kabuller ya da topdan redler aydın tutumu olamazlar.

Aydın, "uygun bir çerçeve içinde düşünce akımlarını yerleştiren felsefi bir haritanın" çizilmesine katkıda bulunmalıdır.

Aydının toplumsal formasyonları oluşturan ekonomik, politik ve ideolojik düzeylerden etkilenmemesi sözkonusu değildir, aydınlar da en nihayetinde "yaşayan", toplumla sürekli etkileşim içinde olan insanlardır. Ancak düşüncelerini tutarlı bir biçimde örgütleyen kişi, konjonktürde yer alan olumsuz, yıpratıcı etkilerden kendisini olabildiğince uzak tutabilir.

Yalnızlık, Yalçın Küçük'ün de vurguladığı gibi, aydının sınanma sürecidir. 12 Eylül sonrasında, bir anlamda toplumdan yalıtılmaya çalışılan aydın, yalnızlığa sürüklenmiştir. Süreç içinde kimileri düzenle tam bir uyuşma sağlamış, kimileri ise inatla ilerici, eleştirel tutumunu sürdürmüştür.

Aydın, sürekli yeni sorular üreten, sorunları ortaya koyan kişidir. Ünlü Fransız filozofu Gaston Bachelard da bu niteliğin altını çiziyor: "Herşeyden önce, sorunları yerli yerine koymayı bilmek gerekir. Ve ne denirse densin, bilimsel yaşamda sorunlar kendiliklerinden yerli yerine oturmazlar. Hakiki bilimsel kafaya damgasını vuran da *sorunu anlama gücüdür*."10

Markx, kızlarıyla sık sık oynadığı bir oyunda onların bu sorularına şu yanıtı vermiş: "İnsani olan hiçbir şey bana yabancı değildir." İnsani olan hiçbir şey aydına uzak olamaz, bu yakınlık, onun kendisini toplum tabakalarının üzerinde yükselen bir statüye sahip biriymiş gibi görmeyip, iktidarın kucağına oturmayı reddetmesiyle, toplumun "mutsuz bilincini" temsil etme isteğiyle sağlanır.

Bundan sonra bölümde, filmlerdeki aydın kahramanın yukarıdaki niteliklerle örtüşüp örtüşmediği incelenecektir.

### **Türk Sinemasında "Eylülist" Kahramanlar**

İncelenen filmlerde genel olarak eleştirel kimliklerden söz etmek pek olası görünmüyor.

Filmler, seksenlerde yerleşmeye başlayan birtakım değerleri; köşedönmeçiliği, paraya ve güce taparlığı, muhbirliği (Sen Türkülerini Söyle, İkili Oyunlar), belirsiz toplumsal ortamı, siyasi cinayetleri, kendi aydın kimliği içindeki çatlamaları ya da entelektüel yetersizliğini (Av Zamanı) sol örgütlerdeki halktan kopuk siyasetleri, ataerkilliği ve kadın-erkek eşitsizliğini (Kimlik), devrimcilerin işsiz ve yalnız bırakılışını, işkenceyi (Bütün Kapılar Kapalıydı, Sen Türkülerini Söyle) vb. eleştirir görünse de, olaylar ve olgular tarihsel ve toplumsal bağlamından kopuk bir biçimde sunuluyor, şematik anlatı kalıplarına sığdırılmaya çalışılıyor.

Eleştirilerin temelsiz olması, tam da ters bir etkiyi sağlıyor. Aydın kahramanlar, nesnel koşulları gözleyip uygun soruları sormadığı için, ya çok genel çözümlemelerle yetiniyor ya da tekil durumlarla uğraşıp ayrıntılarda boğuluyor.

Sen Türkülerini Söyle'nin kahramanı Hayri, yıllar önce kendisini ve arkadaşlarını ihbar eden kişiyi sürekli takip ederek muhbirin yüreğine korkular salıyor ve sonunda onu sembolik biçimde öldürüyor. Darbenin, yaşanan toplumsal ortamın asıl failleriyle düşün ve

eylem düzeyinde bir hesaplaşma gerekirken, kahramanımız bu düzenin küçük, tekil bir motifiyle uğraşiyor. Yani herşeyin sorumlusu bu muhbir ya da yozlaşmış ilişkiler bütünüyle ortalıkta arz-ı endam eyleyen dönek solcular. Kuşkusuz dönek aydınlar, bu ülkeye en çok zarar verenler arasındadır. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi gerici söylemler, iyi-kötü, eski-yeni gibi ikili kutuplaştırmalar üzerine bina edildiği için, bunların yerine, toplumsal olguların çok boyutluluğu tarihsel bağlamları içine yerleştirilmeden gerçek anlamda bir eleştirellikten söz edilemez.

Av Zamanı'ndaki yazar tiplemesi ise toplumsal ortamı, avcılar ve avlananların yer aldığı bir uzam olarak tasarlıyor; avlananlar "bok yoluna gidiyor, avlayanlar ise sadece maşa".

Yazar, profesör arkadaşının malum anarşi ortamında öldürülmesi olayından derin bir biçimde etkilenmiş ve doğup büyüdüğü adaya dönmüştür. Ancak bu ada da anakaradan farklı değildir, sonunda kendisi de kelimenin tam anlamıyla "kim vurduya gider".

Gerçekten de filmde, yazarı kimin vurduğu hakkında en ufak bir ipucu bile verilmez. Devlet? Hükümet? Kontrgerilla? MİT? CIA? MOSSAD?.. Diyelim ki kimin vurduğunu göstermek önemli değil, bu bir "sinemasal" tercih sorunudur, önemli olan yaşanan toplumsal ortamın genel bir betimlemesidir. Ancak, o dönemde herkesin birbirini sokak ortasında sinirleri bozuk olduğu için öldürmediği çok açıkken, 1977 1 Mayıs'ının faillerinin hâlâ "bulunamadığı" ya da Kahramanmaraş katliamını gerçekleştirenlerin bugün elini kolunu sallayarak dolaştıkları türünden veriler ortada iken, tüm bunlar gözardı ediliyor, aydınımız kendi tarihine yabancı, yalnız ve çaresiz bir kişi olarak resmediliyor.

Genel olarak yazarın eleştirdiği yalnızca insanların birbirlerini öldürmeleri ve belirsizlik olarak tanımlanan olgunun yalnızca yaşamak ya da yaşamamak ikilemine dayalı olumsuzluğu. Birileri, öteki birilerini niçin öldürüyor sorusu sorulmadığı için filmin yanıt gibi bir derdi de olmuyor.

Dönemin en yalın gerçeği siyasi cinayetler ve neredeyse "siyasi" nitelemesini yapmak da şeyircinin keyfine kalıyor.

Yazarın adadaki arkadaşı Ali soruyor:

Ali: Niçin öldürdüler onu?

Yazar: Bilmiyorum, sanırım öldürenler de bilmiyor.

Ali: Nasıl yani?

Yazar: Herşey karmakarışık, kimse ne yaptığını bilmiyor. Ölenler bok yoluna gidiyor, öldürenlerse maşa.

Yazar, sürekli kendisini ve çevresinde gerçekleşen ama kendisine yabancı olayları düşünüyor, bir çocuk gibi anlamaya, anlamlandırmaya çalışıyor. Yalnız ve mutsuz bir aydın. Arkadaşı da onu anlamakta güçlük çekiyor.

Ali: Senin gibileri anlamakta güçlük çekiyorum. Herşeyin var ama sanki hiçbir şeyin yokmuş gibi yaşıyorsun.

Yazar: Tersini tercih ederdim.

Ali: Anlamadım. Sanırım hayatı güçleştirmekten özel bir zevk alıyorsun.

Yazar: Korkarım haklısın.

Film boyunca yaratılmaya çalışılan ya da kendiliğinden oluşmuş "entelektüel huzursuzluğu" denebilecek atmosferden bütün oyuncular payını almış. Diyaloglardan biri bile sıradan, günlük yaşamda sık sık karşılığını bulabilecek türden değil. Neredeyse Yazar'ın önce kovup sonra kabul ettiği köpek bile konuşmaya başlasa "olmak ya da olmamak" de-yiverecek gibi geliyor insana, filmde bir filozof edasıyla konuşmayan kimse yok. Di-yaloglar sıradan sözcüklerden oluştuğunda da bu kez biçimlé, ses tonuyla ya da vur-gulamalarla aynı ağırlık, bilmiş tavır yaratılmış. Yazarın öldürülen profesör arkadaşıyla yaptığı bir düşsel gezinti sahnesinde de bu türden ağdalı bir söylemi görmek mümkün:

*Profesör: Her yanılığdan ders almak gerek.*

*Yazar: O zaman doğruyu bulmuş mu oluyoruz?*

*Profesör: Yaklaşmış oluyoruz.*

*Yazar: Bıktım artık, yaklaşım yaklaşp gerçeği kucaklayamamaktan bıktım.*

*Profesör: O hep aynı yerde duruyor.*

*Yazar: Yeter!..*

Bu diyalogdan önemli bir veri elde ediyoruz; aydınımız, asıl sorununu şu veciz sözlerle ilan ediyor: yaklaşp yaklaşp gerçeği kucaklayamamak. Gerçeğin bir yerlerde gizlendiği ve onu o kuytu yuvasından çıkarmak gerektiğine inanılıyor ama nedense ona bir türlü ula-şamıyor. Gerçekliğin ya da nesnelerin hareket yerine durgunlukta ve temel olarak sabit bi-çimde ele alınması, onların bütünden kopuk olarak algılanması metafizik diyalektik dü-şüncenin temellerinden birisidir.

Felsefe yapılmıştır ama felsefenin "uygun" çizgiler çekme uğraşı olduğuna, bütünü çok yönlü, hareketli bir yapı olarak ele almak gereğine kör kalınmıştır. Bu açık bir bil-gisizlikten, kolay formülasyonları reddetmemekten kaynaklanıyor. Bir taraftan Türk ay-dınının karakteristik özelliği olarak da düşünölebilecek bu durum, filmin niyetinden ba-ğımsız olduğu için insanı rahatsız ediyor. Filmde bir entellektüel tipi yaratılmaya çalışılıyor, yazarı çelişkili bir yapı olduğu için bir kenara koyduğumuzda bile bu kez baştan aşağı olumlu bir portre olarak çizilmeye çalışılan profesörde de bu cehalet görülüyor.

Genellikle incelenen filmlerin tümünde tanımsız nesneler, içi boşaltılmış ya da dol-durulmamış kavramlar adeta cirit atıyor: "Biz önce bireyiz." Bu alıntı "Kimlik" filminden.. Birey olmanın nitelikleri, son derece yavan ve hatta yanlış kavramlarla tanımlanmaya ça-lışılıyor. İkili Oyunlar'da da birey olma üzerine vurgular var, ancak temellendikleri ve her iki filmde de ortak olan argümanın keyfi olduğunu düşünemiyoruz. Bu argüman, geçmişte yapılan "devrimci" mücadelenin, toplumu dönüştürme çabalarının kişilere, bireyliklerini unutturduğudur. Kimlik filminde, 12 Eylül darbesinden sonra örgüt çalışmalarından kopan kadın ve erkek kendilerini "boşlukta" hissedeler:

*Kadın: Bugüne kadar kendi başıma hiç yaşamadım. Kolektif yaşadık, kolektife dayadık sırtımızı. Şimdi kolektiften kopunca dengemizi yitirdik.*

İkili Oyunlar'ın kahramanları ise 68 kuşağının yorgun devrimcileri ve onlar da şu bir türlü anlatılamayan kolektif yaşantının nelere mal olduğunu şu sözlerle anlatıyorlar:

*Adam: Yıllardır toplumsal sorunlarla bireysel sorunları birbirine karıştırdık.*

Bu argümanın keyfi olmayışının iki kutbu var. Birinci kutupta, devrimcilerin geçmişte



örgüt ya da lider fetişizmine kapılarak tarihsel özneler yerine yalnızca nesnelere dönüştükleri gerçeği yer almaktadır. Hele de bizimki gibi aydınlanmadan ya da modernlikten nasibini alamamış ülkelerin aydınlarının birey olamayışlarının sonuçlarından birisi budur. İkinci kupta ise iki filmde birden aynı vurgunun yer alması ve birey tanımının yine yapılmamış olması veya gerici bir söylemin içinden yapılmış olması bulunmaktadır. Geçmiş, bu argümanla toplu bir biçimde yok sayılmakta ve yanlışlar tüm örgütsel yapılara ya da kişilere atfedilmektedir. Verili koşullar içinde hatalar da sevaplar da toplumsal bağlamdan kopuk olarak sunulmaktadır. Filmlere göre, solculuk, insanların birey olmasını önlemiştir.

İkili Oyunlar, Bilgesu Erenus'un 68 kuşağının dönüşümünü, devrimci mücadeleden bireyciliğe ya da komformizme doğru evrilmesini konu edinen oyunundan sinemaya aktarılmış. Olaylar 70'li yıllarda geçmesine rağmen, film 80 sonrasında çekildiği için 12 Eylül çağrışımı hatta çağrışımdan öte bir 12 Eylül filmi olarak tasarlanmıştır. 12 Eylül ya da 12 Mart yalnızca bir takvim değeri taşıdığından, filmde özgül tarihsel koşulları sezme mümkün olamıyor. Bu ülkede her on yılda bir darbe oluyor ama bu geleneğin dışında her dönem, kendine özgü ideolojik, politik ortamını da yaratıyor. Filmlerin çoğunda ise toplumsal arkaplan, Murat Belge'nin de belirttiği gibi "kendinde olgu" olarak ele alınıyor.

İkili Oyunlar'ın kendinde olguları, geçmiş ve bugün. İkinin karşıtlığıyla yaratılmaya çalışılan gerilim, flashback'lerle ya da 68 olaylarının belgesel görüntüleriyle sağlanmış. 68 gençliğinin yorgun düşmüş aydın çifti, özellikle kadın, geçmişte alabildiğine eleştirel, sorgulayıcı. İçinde yaşadığı toplumsal ortamda kişiliğinin bozulmuşluğundan, kocasının uymacı, ataerkil konumundan oldukça rahatsız. Yozlaşmışlığının temel nedeni, kocasıyla evlendikten sonra, "hanımlar faşizm turmanıyor sayenizde!" diyerek eleştirdiği tüketici ev kadını tiplerinden biri olmaya yüz tutması. Bunun baş sorumlusu ise kocası. Erkeğin en büyük sorunu ise depresyon geçirmekte olan karısını sakinleştirmek, eğlendirmek.

Karı-koca, filmde 68 olaylarına nostaljik bakışlarla değinirken olaylar ve olgular yine klişe ifadelerle sunulmaya çalışılıyor. Kommer'in arabasının yakılışını anımsarken şu sözleri sarf edebiliyor:

*Adam: Bizi pasifize edeceğini sandı aptal kovboy. İyi sıyrdık, 6-7 ay yatanlar oldu.*

Film, ekonomi sağlamak amacıyla yapıldığı her halinde belli, oldukça sık bu türden ifadelerle dolu. Genel olarak geçmiş, bir cümleyle özetlenmeye çalışılıyor, paketlenip bir tarafa konuluyor, asıl hikaye edilen, toplumsal koşullardan bağımsız olarak kişilerin tekil yaşantıları oluyor.

Bu filmde, geçmişte bir nebze eleştirel olan kahramanlar, bugün, düzene ayak uydurmuş, yozlaşmış portreler olarak sunuluyor. Film bu evrilmeyi olumsuzluyor ve burjuva düzeninin aktörlerine son söz olarak cezaevinde ve bir anlamda kendilerinin dışarıda olmasını sağlayan kişiye "özür" diletıyor. Geleceğe ilişkin umudun, içeride onurlu mücadelesini sürdüren Tuğrul'da olabileceği ima ediliyor. Bir başka umut havalesi, (yine neye ilişkin olduğu anlaşılamayan soyut bir umut kavramı aracılığıyla) günümüz gençliğine yapılıyor. Çünkü gençler her zaman umudu simgeler, henüz tükenmemiş enerjileri ve "bozulmamışlıklarıyla" toplumu dönüştürecek kategoriler olarak düşünülürler. İkili Oyunlar'ın gençleri, filmde bir leit-motive gibi kullanılan, bir "doğrucu davut" ya da kamu vicdanı mı demeli, tipinin "sakın yüzünüzden vazgeçmeyin" repliğiyle olumlanıyor; gençler saf, temiz

ve dürüst; henüz bir yüzleri var. Ancak yine olumlamanın kaynakları açıklıkla ortaya konulmamış. Gençlerin değerlerini gözlemlemek, bir iki ayrıntı dışında mümkün görünmüyor; onların üzerinde soyut bir gelecek umudu inşa edilmeye çalışılıyor.

68 kuşağının düzene entegre olmuş üyelerinden birinin kabaca özgürlükçü diyebileceğimiz genç üniversite öğrencisi Gonca için arkadaşına "Bırak bu küçük şıfıntıları, yediveren gülleri bunlar, AIDS filan..." gibi ifadelerle kurduğu söylem, aydının toplumsal cinsiyeti (gender) reddetme niteliğine de asla denk düşmüyor. Film de bu tavrı olumsuzluyor ancak, toplumun geleneksel değerlerinin kadına attığı kimlik, filmlerin hemen hiçbirinde eleştirel bir yaklaşımla ele alınmıyor. Av Zamanı'ndaki en halis aydın tipi, yanında çalışan kadınla yalnızca cinsel ilişki kurabiliyor. O, derya içinde olup deryayı bilmeyen balık misali "yüzerken" çevresindeki insanlara ve bu arada bedenini birleştirdiği kadına da bir plankton ya da suyosunuymuşçasına kayıtsız kalıyor. Ayrıca film, kadın kahramanı olabildiğine pasif, zavallı ve yanısıra isterik bir kimlik olarak sunuyor. Genellikle çizilen kadın portrelerinden bir milim sapmıyor açıkçası.

Sen Türkülerini Söyle'deki kadın model için de benzer bir tasvir söz konusu. Filmin devrimci aydın kahramanı Hayri'den hoşlanıyor; alelade, yalnızca bir erkekten hoşlanma olmadığı hissettirilen bu duygu, kadının etkin katılımcılığının yerine pasif izleyiciliğinin sürdürülmesiyle yok olup gidiyor. Buradaki kadın da ötekiler gibi, erkeğin çevresinde dolaşan, terkettiğinde ise tepkisiz kalan bir "kadıncağz". Hayri ile bir özelliğinden, devrimci duyarlılığından, yalnızlığından vb. etkilenerek birlikte oluyor sözümona, ama kendisini terkettiğinde bu durumu yalnızca "bir allahaismarladık bile demedi" diyerek karşılıyor.

Cezaevinden çıkışın ardından yaşamla kurulamayan bağların en önemlilerinden biri, karşı cinsle ilişkilerde ortaya çıkıyor. Dışarı çıkan kişinin en fazla uyumsuzluk sergilediği alanlardan biri olarak filmlerde karşı cinsle ilişki ya da ilişkisizlik önemli bir yer tutuyor. Sen Türkülerini Söyle ve Bütün Kapılar Kapalıydı'da olduğu gibi bu çalışmada incelenmeyen fimlerden Dikenli Yol ve Ses'te de böylesi bir uyumsuzluk sözkonusu.

Bütün Kapılar Kapalıydı'nın kadın kahramanı Nil de karşı cinsle ilişkilerinde ciddi bir uyumsuzluk yaşıyor. Ancak onun uyumsuzluğu, diğer ilişkilerinde sözkonusu. Kadın cinselliğinin sömürülmesi ve bunun işkenceciler tarafından yapılması, filmin bütününe ilişkin nedensellik bağının kurucusu. Nil, işkenceci polislerin tecavüzü nedeniyle ciddi bir travma geçiriyor. Tecavüze karşı kadının geliştirebileceği başka türlü bir tavıra değinilmediği gibi, bu olay, kadının, ki geçmişte devrimci mücadelenin göbeğinde yer almış, belirli bir bilinç düzeyinde olan birisi, bu psikoz derecesinde ruhsal yıkımının gerekçesi olabiliyor. Tecavüz, faşizmin bir görüngüsüdür ama filmde dönemin asal ideolojisi olan faşizmin başkaca bir görüngüsüne yer verilmiyor.

Kadın, bu noktada takılıyor; hayali bir kız çocuğu uydurması da bu yüzden, sevgiliyle ya da toplumla sağlıklı bir ilişki kuramaması ve sonunda intihar etmesi de. Filmin senaristi Süheyla Acar Kalyoncu, eseri için şunları söylüyor: "12 Eylül'ün yarattığı 'yitik' kuşaktan bir kadının dramı bu senaryonun konusu. İyimser bir öykü değil, ancak belleksizliğe, unutuşa bir tür karşı çıkışın vurgulanması için bilinçli bir biçimde yaptım bunu." Niyet güzel, ama ortaya konulanın niyetten ne kadar saptığı da açıkça görülüyor. Öyle ki, filmi izleyen ister istemez, 12 Eylül'le birlikte yaşananların ve öncesinin belleklerde kalan izlerinin işkence ve tecavüzden ibaret olduğu sanısına kapılabilir kolaylıkla.

Filmlerde "doğru" düşünceler yanlış biçimlerde yansıtılıyor. Özellikle Kimlik filminde doğrular, belirli kişilerin içine hapsedilmiş, boğulmuş ve hatta yanlışlanmış. Örneğin kadın-erkek eşitliği bu filmin önemli temalarından biri. Türkiye'li aydınların cinse'lik konusundaki tutumunun, bir parça sakatlanmış olduğu söylenebilir ve bu elbette : dınlara özgü değildir, bu toplumun cinsellikle ciddi bir sorunu vardır. Özellikle erkeğin iktidar konumunu terketmeye hevesli olmayışı, kadınların ise kendilerine biçilen pasif konumlarının dışına çıkma isteğinin güdük kalması, muhalif bir kadın söylemi oluşturmaya çalıştığında bile eril bir dilin içinden konuşması, bu geleneksel tutumu yansıtıyor.

Kimlik filmine gelince, buradaki kadın kahraman, topluma ve kocasına karşı feminizm savaşı vermeye çalışırken öyle ifadelerle karşımıza çıkıyor ki bırakın feminizmi, düzeni en temel değerleriyle yeniden üretmekten başka bir şey yapmıyor. Örneğin, kocasının eve çağırıldığı genç kızı, "Kız salağın teki, sosyal'i bilmiyor" diyerek aşağılıyor, adamı da "Utanmıyor musun eve getirmeye!" diyerek eleştirmeye kalkışıyor. Ahlak, namus, iffet gibi kavramlardan çekmediği kalmamış kadınların, aydın diye sunulmaya çalışılan temsilcisinin ağzından bu tür sözlerin çıkmasının iyiden iyiye tutarsızlık olduğu, kaş yapayım derken göz çıkarıldığı söylenebilir.

### Sonuç

Çalışmanın başlığında 12 Eylül filmleri değişimin kullanılması, sözkonusu filmlerin 12 Eylül'le başlayan sürecin belirlediği ürünler olmasından çok, özellikle devrimci/sosyalist solun 12 Eylül darbesi bağlamında bir imgesini içermelerinden kaynaklanıyor. Kuşkusuz, 12 Eylül filmleri kodlamasını hakedenler, sermayenin kültürel hayatı her yönden kuşattığı ve egemenliği altına aldığı bir sosyo-politik sürecin, doğrudan siyasal olmayan belirlenimleri altında biçimlenmiş olanlardır aslında. Ancak, doğrudan siyasal belirlenimler altında biçimlenmiş olsalar da bu çalışmada incelenen filmlerin, genel olarak aydın kimliğine yaklaşımları bağlamında –yukarıda betimlendiği gibi– 12 Eylül filmleri olduğu söylenebilir. Depolitize, geçmişli olmayan, geleceği kurmaya da aday görünmeyen çaresiz bir aydın temsili, bu filmleri de katıksız 12 Eylül filmleri yapmaya yetiyor.

Öte yandan birtakım haksızlıkları önlemek babından, filmlerdeki kimi ileri motifleri de ayırmak gerekiyor. Örneğin Sen Türkülerini Söyle'deki kahramanın tüm engellere rağmen, tanımsız da olsa "yol"undan dönmemesi ve geleceğe ilişkin silik de olsa bir umudu taşıması bir olumluluk olarak değerlendirilebilir.

80'lerde önem kazanan kimi "yükselen değerler" in genel olarak eleştirel bir perspektile sunulmuş olması da tüm zorlama ve hatalara rağmen filmleri olumlayabileceğimiz noktalardan biridir.

Ayrıca dönemin sansür anlayışının da filmlere yansıdığını gözardı etmemek gerekiyor. Bu gözönünde bulundurma ise yalnızca bir yere kadardır elbette. Bunun için, Türkiye'de pek rastlanmasa da başka ülke sinemalarının en baskıcı dönemlerde verdiği devrimci ürünleri hatırlamak yetecektir.

Türkiye'li aydının ait olduğu sınıftan koparak devrimcileşmesi sürecini tıkayan yüzlerce engel vardır. Filmlerde de konjonktürden kaynaklanan genel bir aydın suskunluğundan, çaresizliğinden söz etmek mümkündür. Ancak şu soruların yanıtları verilememiştir: Kon-

jonktörü oluşturan faktörler nelerdir? Aydın niçin çaresiz kalmıştır? Ve gerçekte Türkiye aydını bunca yalnız, bunca dirençsiz ve umutsuz mudur? Tabii daha yüzlerce soru sorulabilir? Ancak en önemli sorun, bu filmlerde, entelektüel gibi nadir yetişen bir katmanın gereğince dikkate alınmadan savrukça yapılan betimlemeleridir. Yeşilçam, klasik anlatı kalıplarının dışına bu filmlerle de çıkamamıştır.

Aydın betimlemesi savrukça değil de niçin incelik ve titizlikle yapılmalı? Çünkü bir toplumun başka hiçbir kesime olmadığı kadar aydınlara ihtiyacı vardır. Aydını yerden yere vuran, gerici 12 Eylül ideolojisinin kervanında sinema da yerini almıştır. "Toplumun mutsuz bilincini temsil eden, epistemolojik statüsü eleştiri olup ayrı bir grup oluşturan"<sup>11</sup> aydına, İran'lı bilim adamı Daryush Shayegan'ın ülkesinde olduğu gibi bizimkinde de pek rastlanmaz. Ancak varolanları korumak ve gereken değeri vermek de bu noktada önem kazanmaktadır. En azından bu ülkenin tarihyazıcılığı kategorisinde yer alan sinemacıların, tarihe daha saygılı olması beklenmektedir.

#### NOTLAR

- 1) Emine Esin Bozoğlu; "Türk Sinemasında Suskun Kahramanlar", *Gelenek* Kitap Dizisi, cilt 2.
- 2) Yalçın Küçük; *Küfür Romanları*, Tekin Yayınevi, 1986, Ankara, s. 12.
- 3) Kurtuluş Kayalı, *Yönetmenler Çerçevesinde Türk Sineması*, Ayyıldız Yayınları, 1994, Ankara, s. 20.
- 4) a.g.e., s. 24.
- 5) Tülin Öngen (Hoşgör); "Aydın Kimliği Üzerine Yanılsamalar ve İlerici Aydın Paradigması", *Marksizm ve Gelecek*, Sayı: 3, içinde, s. 50-60.
- 6) Antonio Gramsci; *Marksist Düşünce Sözlüğü* içinde, Yayın Yönetmeni: Tom Bottomore, Türkçe Çevriyi Derleyen: Mete Tunçay, İletişim Yayınları, 1993, İstanbul, s. 54.
- 7) Tülin Öngen (Hoşver); a.g.d.
- 8) Levent Köker; *Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, 1993, İstanbul, s. 108.
- 9) Erol Mutlu; "Özal ve Özalıcılık", *Mürekkap*, Sayı: 3-4, 1995, s. 49-63.
- 10) Daryush Shayegan; *Yaralı Bilinç*, Metis Yayınları, 1995, İstanbul, s. 145.
- 11) a.g.e., s. 134.



## **SOSYALİST POLİTİKA**

**ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ MAYIS 1994 SAYI : 1**

**Sosyalis Politika Sürecinde Sosyalist Politika'ya Başlarken  
Sosyalist Politika**

**Seçimler, Kriz ve Ekonomik Paket Üzerine  
Sosyalist Politika**

**Sosyalizm Politika Yapabilecek mi?  
Metin ÇULHAOĞLU**

**Sosyalist Harekette Yön Bilinci ya da Bilinçli Yönelimler  
İlhan Kamil TURAN**

**Sınıf Analizinde Karşılaşılan Temel Sorunlar Üzerine  
Filiz TOPRAK**

**"Anlatılan Senin Hikayen"  
Mansur DEDE-Vural MAĞDENLİ**

**Türkiye'nin Krizi  
Semih SERCAN**

**Çan Sesleri Beklerken...  
İsmail EROĞLU**

**Krizden Dönenin Kaşığı Kırılısın  
İ. Suphi CANDEMİR**

**Örgüt Sorunu Metodolojisine Doğru  
Georg LUKACS**

**Özelleştirme: Sınıfın Canı Nasıl Yanacak?  
Dilek BAKAR-Mustafa SARAL**

**"Örgütlü Kimlik" Diyalektiği Üzerine Düşünceler  
Gökhan TEKİN**

## **SOSYALİST POLİTİKA**

**ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ** 19 EYLÜL 1994 **SAYI : 2**

**Birleşik Sosyalist Parti: Sosyalist Silkinış için Yeni Olanak**  
**Sosyalist Politika**

**Devlete Yıkılan Siyaset**  
**Metin ÇULHAOĞLU**

**Leninist Örgüt ve Öncülük**  
**Uğur ÖZDEMİR**

**Sosyalist Demokrasi ve Proleterya Diktatörlüğü**  
**Semih SERCAN-Selin ÇAĞLAR**

**Kitle Kültürü Üretimine Marksist Perspektifle Yaklaşım için Giriş Saptamaları**  
**İsmail EROĞLU**

**Yeni Toplumsal Hareketler, Feminizm ve Siyaset**  
**Filiz TOPRAK**

**Türkiye'de Anarşistler: Apolitizmin Kısa Tarihi**  
**Can DENİZ**

**Gençlik ve Politika**  
**Çağlar ÖZGÜR**

**Yeni Toplumsal Hareketler, Yeşiller ve Sosyalist Politika**  
**A. İlker EGE**

**Taslaklar için Suçlama Matris Taslağı**  
**İ. Suphi CANDEMİR**

**Marijinallik: Alın Yazısı Değil**  
**F. TİKVEŞLİ**

**Örgüt Sorunu Metodolojisine Doğru**  
**Georg LUKACS**

## **SOSYALİST POLİTİKA**

**ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ** ARALIK 1994 SAYI : 3

11. Ayında BSA-BSP: Henüz Emekliyor, Ama Yürüyecek...  
**Mansur DEDE-Vural MAĞDENLİ**

Solun Analizi: Psikolojiden Siyasete Geçiş Mümkün mü?  
**Metin ÇULHAOĞLU**

Burjuva Siyasetinde Değişim Rüzgarları ve YDH  
**Ali Önder ÖNDEŞ**

Leninist Örgüt ve Öncülük: Güncel Görevler için Gerekli Bazı Hatırlatmalar II  
**Uğur ÖZDEMİR**

Yerel Yönetimler ve Sosyalizm: İlk Belirlemeler ve Bazı İpuçları  
**Ceyda IŞIK**

MDD-Devrimci Demokrasi: Yeni Sol Yumağında Devrimci Yol I  
**İlhan Kamil TURAN**

Parti Yapılanmasında Sendikâl Anlayışın Netleşmesi  
**Mustafa SARAL**

Kapitalizm: Sağlıksızlığın Diğer Adı  
**F. TİKVEŞLİ**

Bütünlüklü Bir Mücadele Zorunluluğu için Kısa Giriş  
**Metin BORAN**

Yeniden Etkin Bir Sosyalist Politika için Çağrı: Henüz Vakit Varken....

## **SOSYALİST POLİTİKA**

**ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ** ŞUBAT 1995 **SAYI : 4**

Parti İçi Yaşam: Orman Kanunları mı, İlkeler mi?

**Metin ÇULHAOĞLU**

Devrim Perspektifi: Klasiklere Kısa Bir Başvuru ve Türkiye

**Haluk SAVAŞ**

Eğitim-Sen ve Kamu Çalışanlarının Sendikal Mücadelesi

**Ali Önder ÖNDEŞ**

Yeni Sol Yumağında Devrimci Yol II

**İlhan Kamil TURAN**

Devrimci Yol: 'Çıplak Kral' Elbise Bulabilecek mi?

**Ceyda IŞIK**



**SOSYALİST POLİTİKA**

**ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ MAYIS 1995 SAYI: 5**

**Sosyalist Politika Tezleri**

Ne Aklın Kötümserliği, Ne İradenin İyimserliği

**Metin ÇULHAOĞLU**

Umut mu, Umutsuzluk mu?

**İlhan Kamil TURAN**

Solda “Yeni” Paradigma: Yeni

**Ali Önder ÖNDEŞ**

Gereksiz Ürkeklikler Aşılmalı

**Haluk SAVAŞ**

Anlatılan “Onların” Hikayesi

**Nevzat Levent TAŞÇI**

**SOSYALİST POLİTİKA**  
**ÜÇ AYLIK KİTAP DİZİSİ** · AĞUSTOS 1995 Sayı: 6

**Sınıf, Siyaset ve Türkiye Sosyalizmi**

**“Değişen Dünya” ve İşçi Sınıfı**  
**Ceyda İŞİK**

**Sınıftan Kaçışa Dair Gözlemler**  
**Uğur ÖZDEMİR**

**Sınıf ve Siyaset**  
**Metin ÇULHAOĞLU**

**Türkiye Solunda Temel Eğilimler**  
**İlhan Kamil TURAN**

**Leninistler ve BSP**  
**İ. Suphi CANDEMİR**

**İkameciliğe İlişkin Hatırlatmalar**  
**Nevzat Levent TAŞÇI**

**Ütopik Sosyalizmin Yeniden Doğuşu**  
**Engin ERKİNER**

**“Sorular” Soran “Yanıtsızlık”ı Aşmak**  
**Temel DEMİRER**

**Sol Bloktan Sosyalistlere Çağrı**

**TÜRKİYE SOSYALİST HAREKETİ  
BİRLEŞİK SOSYALİST PARTİ  
VE  
SOSYALİST POLİTİKA**

**PROGRAM  
VE  
PARTİ YAPILANMASI  
ÜZERİNE GÖRÜŞLER  
BELGELER**

Kasım 1994  
**SOSYALİST POLİTİKA**

Sosyalist  
**Politikada**  
Açılım İçin  
**Saptamalar**  
**Yönelimler**

Nisan 1994  
SOSYALİST  
POLİTİKA

**BİLDİRGE**